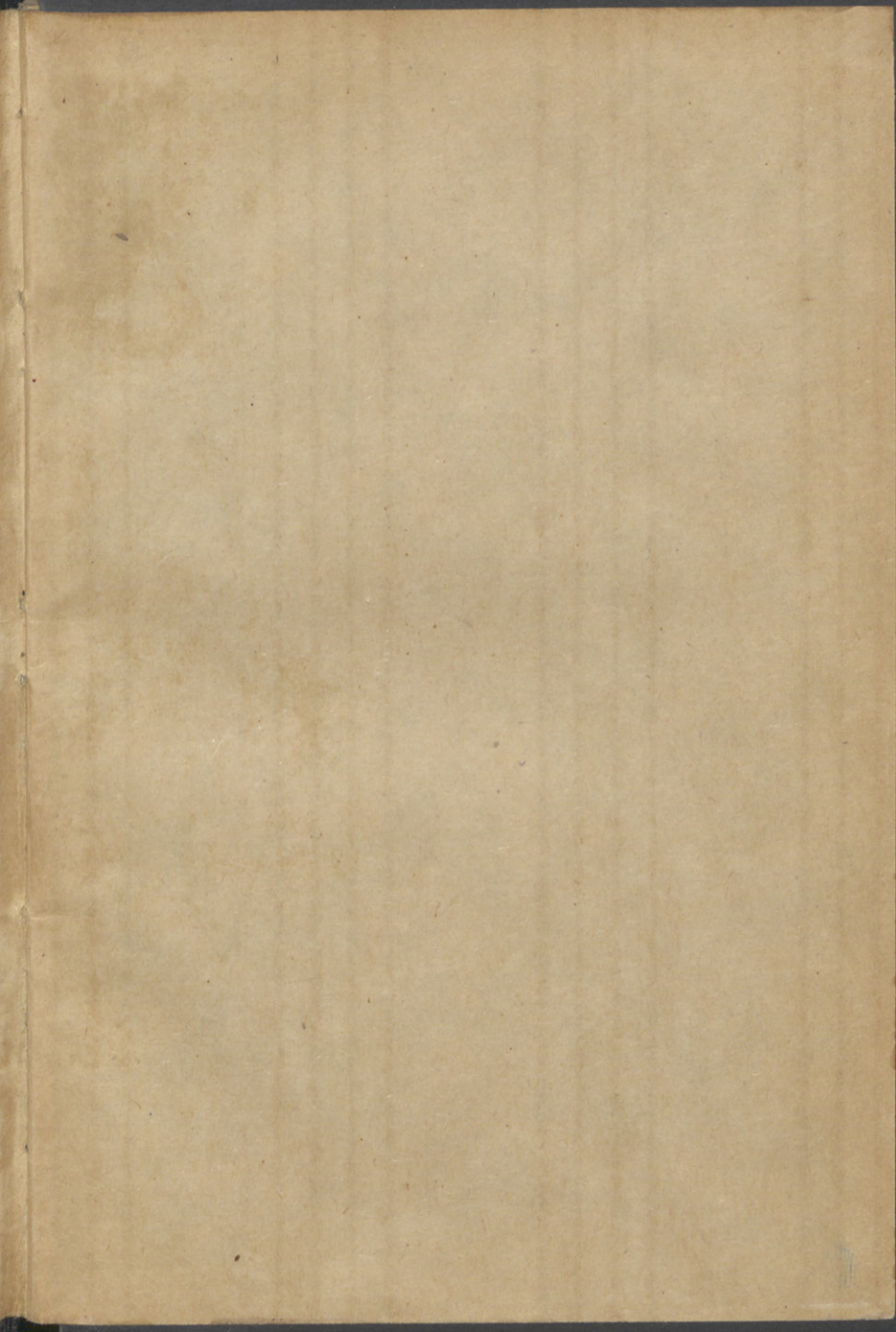
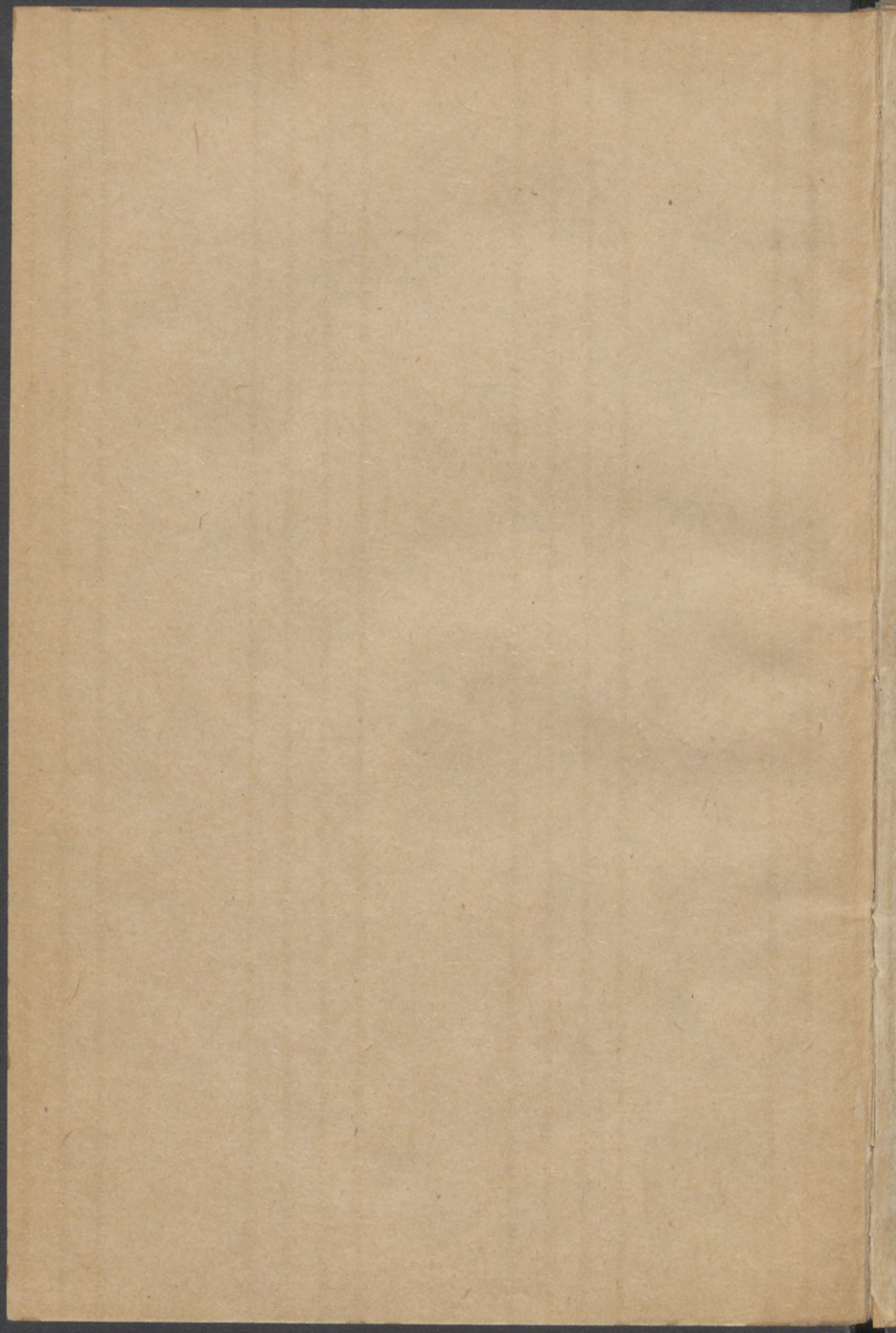

KLTE Egyetemi Könyvtár
DEBRECEN

0348 9321

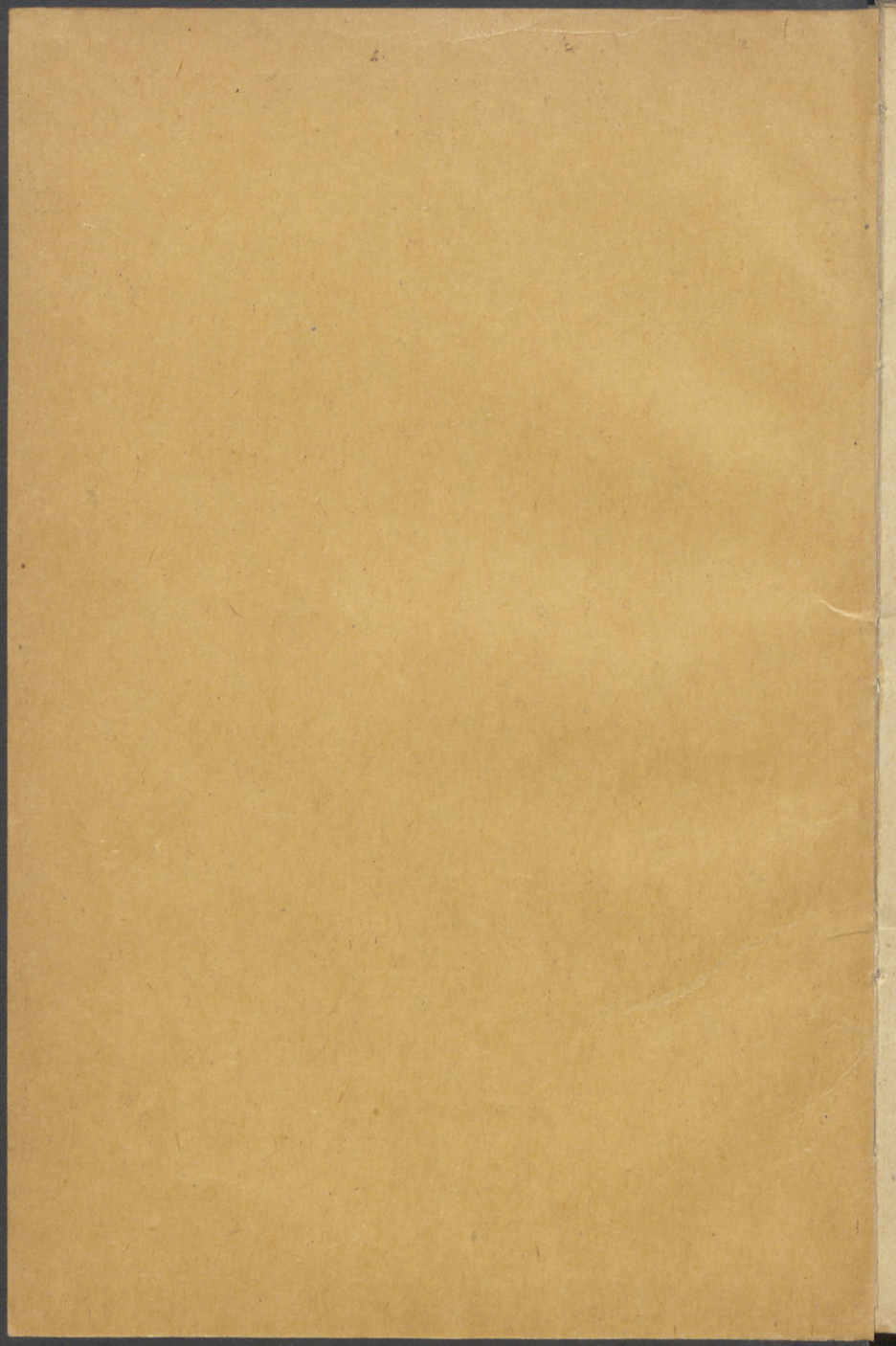
1050
121
FJUSÁGI IRATOK TÁRA

KÖZÉPKORI
ÁZSIAI UTAZÓK

I. RUBRUQUIS
MARCO POLO

FRANKLIN-TÁRSULAT

KÖZÉPKORI ÁZSIAI UTAZÓK

I. RUBRUQUIS: UTAM TATÁRORSZÁGBAN.
MARCO POLO KÖNYVE

FORDÍTOTTA

DE BRÓZIK KÁROLY

FRANKLIN-TÁRSULAT BUDAPEST

1050

112

ELŐSZÓ.

A XII. és XIII. század elején az emberek Földünk felületéből kevesebbet ismertek, mint az ó-korban. Elő-Ázsia, Afrika északi része és Európa, Oroszország északi részének kivételével, voltak azon területek, melyeket Európa geografusai több-kevesebb pontossággal le tudtak írni. A XIII. század első felében megrázkodtatta Európát a mongolok betörése s a nyugati népek is kénytelenek voltak létök megvédése végett fegyvert ragadni. A pápák figyelmöket, habár a német császárral való harcuk miatt csak későn, a mongol ügyekre fordították, s azon voltak, hogy az oly hatalmas birodalom urait a kereszténységnek megnyerjék. — E körülménynek a földrajz sokat köszönhet; rövid idő alatt egész Kelet-Ázsiáról fellebbent a fátyol.

1246-ban érte el az első pápai követség, a melyet *Plan Carpin* szerzetes vezetett, a mongol fejedelem aranyos sátrát, — a Szira-Ordut, — mint azt a követség vezetője nevezi. Egy másik követ, *Lonjumei*, 1248 végén vagy 1249 elején ért ugyanoda; ezt követte a sz. Lajos király küldötte *Ruysbroek* vagy *Rubruquis*; csakhamar

ezután oly gyakorivá vált az érintkezés az európai és a mongol fejedelmek között, hogy a párisi egyetemen a mongol nyelv tanítására tanszéket akartak állítani.

A pápai követek közül Rubruquis volt az, a ki útjáról a legjózanabb s legkevésbé zavaros leírást közölte. Küldetése értelmében persze ő is a térítés munkájára fordította főképen figyelmét s elbeszélésében is ez irányban kifejtett munkásságára fekteti a fősúlyt, de e mellett nem mulaszt el más megfigyeléseket is megtenni s azokról tudósítást adni. Ő az első, a ki a Kaspi-tengert zárt tengernek ismeri fel. A szerzetes a tatárookban, a kereszténység ez ellenségeiben, a kiktől neki is annyit kellett szenvednie, fél-ördögöket lát; de azért igazságszeretete nem engedi meg, hogy jó tulajdonságaikról is meg ne emlékezzék, hogy őket engedelmesség dolgában szerzetes társainak is mintegy mintaképekül fel ne állítsa.

Ez volt az ok, a miért Plan Carpin helyett, a kinek munkája a fentemlített erényekkel csekélyebb mértékben bír, Rubruquis útját vettük föl e gyűjteménybe.

Az úttörők tehát Kelet-Ázsiába a szerzetesek voltak. Nyomukba a kereskedők léptek és pedig első sorban a *Polo testvérek*. A Polo-család dalmáciai eredetű volt; Szebenícoból költözködött Velencébe, a hol csakhamar patrieiusi rangra emelkedett. A család tagjai nagyobbára kereskedők voltak. A velencei köztársaságban, mely erejét és hatalmát első sorban kereskedelmének köszönhette, e foglalkozás nagy tiszteletben állott. Az „*idősebb*“ *Marco Polo* (így nevezték, hogy utazónkkal össze téveszthető ne le-

gyen), Konstantinápolyban telepedett meg és Szoldajában vagyis Szudakban fiók-kereskedést alapított; innen indultak el — 1250-ben, mint az útleírás mondja, — a tatárok közé fiatalabb testvérei: *Nicolo*, a mi Marco Polónkatyja, és *Matteo*. Útjuk, a mely szép jövedelmet hajtott, elvezette őket Sina határáig, a mongolok császárájának Kublaj khánnak nyári székhelyéig. A két Polo itt a khán részéről kegyes fogadtatásban s később követi megbízatásban is részesült. (L. Marco Polo könyvét.) E megbízatásban eljárván, *Nicolo* és *Matteo* két év múlva Velencéből visszaindult Kublaj khánhoz, magával vivén fiát, illetőleg unokaöccsét, a *fiatalabb Marco Polot*, a ki akkor 17 éves volt s a kitől az útleírás származik.

Marco Polo huszonhat évet töltött Ázsia különböző részeiben. Mint Kublaj khán bizalmas embere az óriási mongol birodalom kormányzási módjával könnyen megismerkedhetett; mint a császár követe számos vidéket bejárhatott és leírhatott. «Ha végig tekintünk — mondja Wallkenær «Az utazások történeté»-ben — a történelem lapjain s kikeressük azon három férfiú nevét, a kik fölfedezéseik nagysága és befolyása által a földrajz előhaladásának érdekében legtöbbet tettek, illetőleg a Föld megismertetését a legjobban előmozdították: Nagy Sándor és Kolumbusz Kristóf mellé joggal, csak a szerény velencei utazót, Marco Polot állíthatjuk.»

Midőn Marco Polo atyja és nagybátyja visszatértek Velencébe, — Ramusio olasz történetíró szerint, a ki a tényeket a hagyományból merítette, — tatárokhoz hasonlítot-

tak ; beszédjük is alig volt érthető, mert anyanyelvöket, az olaszt, már részben elfelejtették s minduntalan idegen, mongol, perzsa vagy sinai szavakat keverték beszédökbe, úgy hogy rokonaik is alig akarták őket elismerni.

A Polok visszaérkezte után néhány évvel Velence és Genua közt háború tört ki. Marco e háborús korszakban nem akart tétlen maradni, s mint a ki a hosszas távollét alatt is buzgón ápolta kebelében a hazaszeretetet, a maga költségére egy hajót szerelt föl, s annak élére állott. Az 1296-ban Lajasz mellett vívott csata a genuaiak győzelmével végződött; Marco Polo fogságba esett; e fogságában 1298-ban mondotta tollba elbeszélését, mint az könyve bevezetésének következő szavaiból kitűnik : «Hogy a világ különböző vidékeiről az igazságot megtudhassátok : vegyétek kezetekbe e könyvet és olvassátok ; meg fogjátok benne találni Nagy-Örményország, Perzsia, Tatárország, India és más tartományok nagyszerű csodáit, a melyek itt meg vannak írva. Könyvünk mindezen országokról kellő rendben és őszintén fog szólni ; Marco Polo, okos és nemes velencei polgár, azért beszél róluk, mert látta őket. Van ugyan e könyvben olyan dolgokról is szó, melyeket Marco Polo nem látott, de szavahihető emberektől hallott. . . . E könyvet az ő parancsára a genuai börtönben Rusta Pisan, a ki ugyanott volt, szerkesztette azon időben, midőn Krisztus urunk megtestesülése után 1298-at írtak.»

Fogságából kiszabadulván Marco Polo, visszatért Velencébe s a nagy tanács tagjává lett; e méltóságát

valószínűleg megtartotta haláláig, amely 1324-ben következett be.

Munkája, mint a meglevő különböző kéziratokból merített belső okok bizonyítják, először francia nyelven szerkesztetett. 1827-ig azon hit volt elterjedve, hogy az olasz kéziratok az eredetiek; de a fentnevezett évben az olasz Baldelli Boni, a ki Marco Polo könyvét kiadni készült, összehasonlította a legrégebb olasz szöveget egy szintén igen régi francia kézirattal s azt találta, hogy az előbbi emennek fordítása. A *très* francia szót pl. ebben: «*très noble cité de Sajanfu*», *très* latin szónak vette s *trevel* (három) fordította; vagy a *Jadis* francia adverbiumot tulajdonnévnek nézte s így fordította: «*Jadis uno re*» stb.

A magyar fordításnál a Bergeron-féle gyűjteményben levő Rubruquis-t, mely eredetileg latinul volt írva, s melyet Szalay László is forrásul használt «A tatárjárás Magyarországon» című művében, Marco Polo-ra nézve pedig Pauthier és Yule kiadásait használtam. Ez utóbbiak közül a fordítás alapjául Pauthier szövege szolgált; de mindenütt összehasonlítottam azt a Yule-ével s egy pár fejezetet, a melyek érdekesek voltak, s amabból hiányoztak, ennek könyvéből vettem át. A jegyzetek készítésénél szintén csak a Pauthier és a Yule-féle kiadást forgattam. A német Bürck-félének semmi hasznát sem vehettem.

A magyar fordítás nem foglalja magában Marco Polo egész munkáját. A végén levő egyhangú történelmi elbeszélések érdektelenek; a munka egyéb részeiben előforduló rövidebb fejezetek, a melyek nagyjából csak

nevek meg termények elsorolásából állanak: csak a tudóst érdeklik, — ezeket tehát elhagytam.

Ha munkám által sikerül Marco Polot, kinek könyvét minden nyugat-európai nyelvre lefordították, a magyar ifjúság és művelt közönség előtt ismeretessé tennem, célomat elértem.

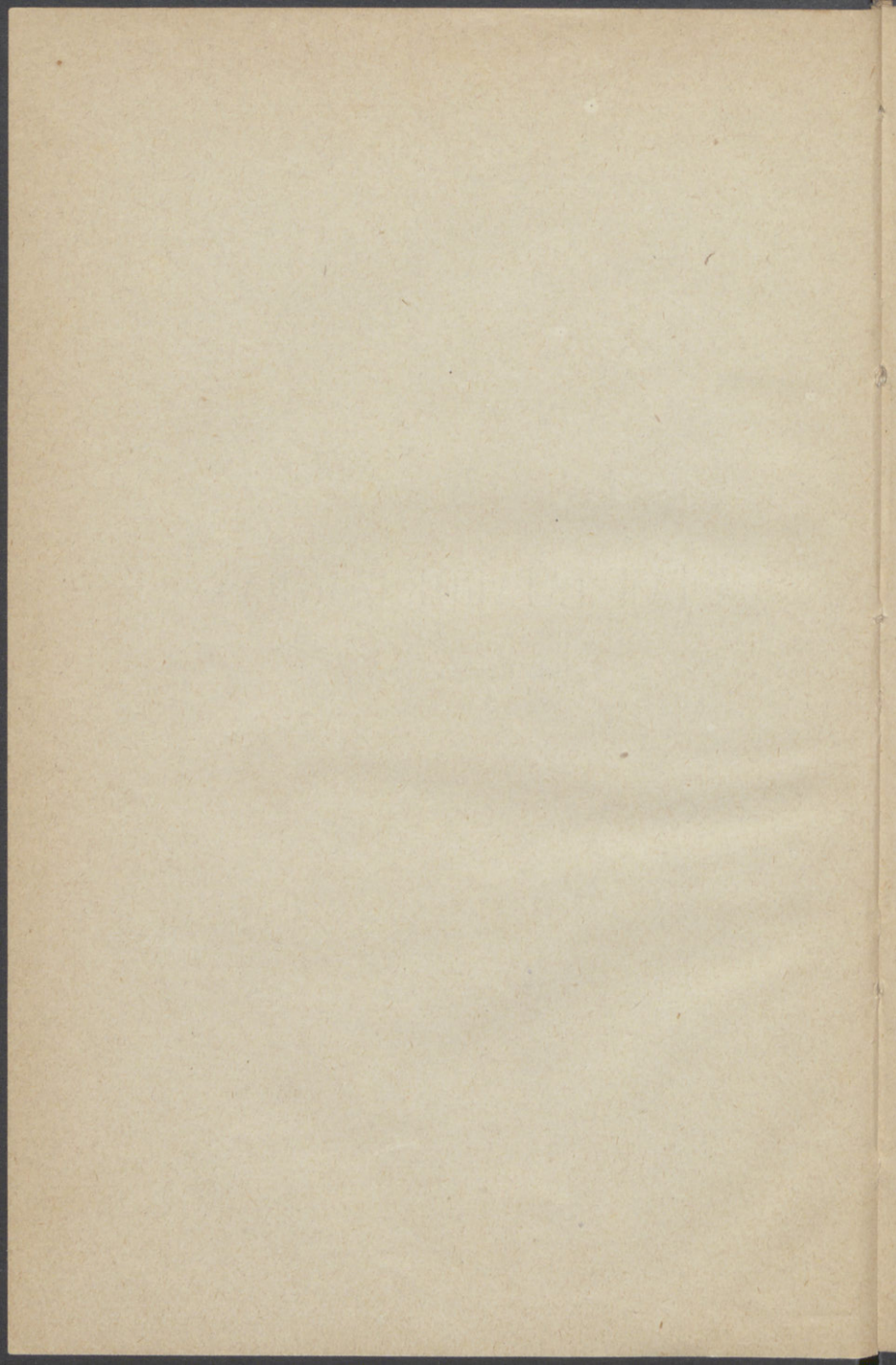
Budapest, 1880. októberben.

Dr. Brózik Károly.

I.

UTAM TATÁRORSZÁGBAN

Irta RUBRUQUIS.

Felséged alkalmasint tudja, hogy Konstantinápolyból 1253. május 7-én elindulva, bejutottunk a Pontusba, vagy mint a bolgárok nevezik, a Nagy-tengerbe, a mely az itt járó kereskedők szerint 1000 mfd hosszú ¹⁾ és olyan, mintha kétfelé volna osztva. Partjainak középső részein két tartomány van: az egyik Szinopolisz, melyet a török szultán birtokában levő hasonnevű várról neveztek el, délen — és a másik, melyet a latin szertartású keresztények Gazariának, az itt élő görögök pedig Kasszariának hínak, éjszakra fekszik. Gazariának két hegyfoka nyúlik be dél felé a tengerbe, ezektől Szinopoliszba a távolság 300 mfd és így a Konstantinápoly és Gazaria közti távolságot 700 mfdre becsülik; ezen úton mentünk mi, átkelve a tengeren, s Szoldajában kikötöttünk; e város háromszög alakú, három oldalról tenger környékezi, Gazaria déli oldalán fekszik ²⁾ Ugyanezen helyen kötnek ki mindazon kereskedők, a kik az éjszakai tartományokba akarnak jutni; úgyszintén itt szállnak hajóra azok, a kik Oroszországból jönnek és Törökországot akarják elérni. A kereskedők egy része hermelin vagy más értékes prémet hoz, a másik része pedig gyapot- vagy selyemkelméket és fűszereket. Május 21-én érkeztünk meg Szoldajába, a hol

már előbb néhány konstantinápolyi kereskedő ama hírt erjesztette volt el, hogy nem sokára a szent földről küldött azon követek is meg fognak érkezni, a kik a tatár Szartach-hoz szándékoznak menni; a kereskedőknek pedig nem lett volna szabad ezt híresztelniök, mert én a konstantinápolyi Zsófia-templomban tartott hitszónoklatomban egyenesen kijelentettem, hogy nem vagyok sem felségednek, sem más fejedelemnek kiküldötte, hanem hogy én jó szántamból, a mint azt szerzetem törvényei előírják, akarok elmenni a hitetlenek közé és ott vallásom tanait akarom hirdetni. Mikor, a mint említettem, Szoldajába érkeztünk, ama kereskedők tudósítottak, hogy óvatosan nyilatkozunk és meg ne hazudtoljuk őket, különben el lesz zárva előttünk az út. Mi tehát azoknak, a kik a főnökök távollétében előljáróskodtak (ezek ugyanis az adót vitték Bátunak s még nem tértek volt vissza), azt mondtuk, hogy a szent földön hallottuk, hogy uruk Szartach keresztény; e fölött a nyugati keresztény fejedelmek, különösen pedig Franciaország királya, a ki éppen akkor ott harcolt a mohamedánusok és hitetlenek ellen, hogy kivegye a szent földet a kezeik közül, — nagyon megörült. A mi engem illet, — folytatám beszédemet, — az én szándékom az, hogy elmenjek Szartach-hoz s átadjam neki uram királyom leveleit, a melyekben tudatja vele mindazt, a mi a kereszténység javára vonatkozik. Az előljárók szívesen fogadtak s a püspöki templomhoz tartozó épületekben elszállásoltak. Az ottani püspök, a ki már járt Szartachnál, sok jót mondott róla, a mit azonban mi később nem találtunk mindenben igaznak. Az előljárók azután választásunkra bízták, vajjon ökrös szekereket vagy lovakat akarunk-e kibérelni, a melyekre podgyászunkat rakjuk. A konstantinápolyi kereskedők azonban azon tanácsot adták, hogy ne fogadjuk

el az ő szekereiket, hanem azt mondták: vásároljak én inkább oly fedeles szekereket, a milyeneken az oroszok szokták az eladó bőröket vinni, és abba tegyem bele mind-azt, a mire naponként szükségünk lesz; ez annnyival jobb, mert ha a lovakat fogadom is el, ezekről a szállókban minden nap le kell szednem a terhet, hogy az ujonnan felfogadottakra rakjam; azonkívül a lovakkal is csak lassan mehetünk, mert úgy is mindig az ökrös szekerek mellett kell maradnunk. Én megfogadtam a tanácsukat, habár az későbbben nem bizonyult is be jónak, mert két teljes hónapig mentünk, míg Szartach-hoz értünk, holott ez utat lóháton egy hónap alatt is megtehattük volna.

A fentnevezett kereskedők tanácsára Konstantinápolyban szárított gyümölcsöket, muskatálybort és igen finom ízű süteményeket vásároltam be, hogy legyen valamink, a mit útközben a tatár vezéreknek ajándékozhasunk s így a tovább utazásra engedélyt könnyebben kaphassunk. Mert ezek az emberek azt, a ki üres kézzel jó hozzájuk, nem nézik jó szemmel. Miután a város előjáróit nem találtam otthon, az összevásárolt dolgokat mind a szekérre raktam, mert — mondák — ha mindezt elvihetem Szartachig, könnyebben végzem el a dolgomat. Szoldajából társaimmal junius elején indultam el; magunkkal vittünk négy fedett és két más szekeret, a melyekre ágyneműinket raktuk, hogy legyen min töltsük az éjszakákat; azonkívül volt velünk öt nyerges ló, mert utazó társaságunk ennyi személyből állott. Társaságunkban volt még két ember, a kik vezettek, s az ökrökre meg lovakra gondot viseltek. Miután a várostól éjszakra fekvő hegyeken átmentünk, eljutottunk egy források és patakok által öntözött szép erdőségbe; ez erdőségen túl a vidék csupa síkság mindaddig, míg a tartomány, keletről és nyugatról tengertől levén körülvéve, egészen össze nem szorúl.

A síkságot a tatárok betörése előtt kunok lakták, a kik a tengerparti városokat mind adófizetőikké tették; de a mikor a tatárok megtámadták őket, tömegesen menekültek a tengerpart felé s e miatt — a mint nekem egy szemtanú beszélt — az éhség köztük oly magas fokra hágott, hogy egymást falták fel. Szétmarcangolták a holttesteket, mint a kutyák a dögöt.

A tartomány végében nagy tavak vannak, melyek szélein sós források fakadnak; a mikor pedig a tenger vize beléjük hatol, oly kemény sóvá fagynak, mint a jég.³ Nagy jövedelmet is húz belőle Szartach és Batu, mert egész Oroszország innen kapja a sót; minden taliga súlyért pedig két darab gyapotkelmét kell adni, a mi körülbelől egy fél iperperé-t ér meg.⁴

Szoldajából elmenve, harmadnapra találkoztunk először a tatárokkal; a mint megnéztem és megfigyeltem őket, azt gondoltam, hogy más világba jutottam. De mielőtt folytatnám utam leírását, be akarom mutatni felségednek úgy, a mint legjobban tudom, ezen nép életmódját és szokásait.

A tatárok lakásáról.

A tatároknak nincsenek állandó lakhelyeik és soha sem tudják, hol fognak másnap aludni. Minden kapitány ismeri a szerint, a mint több vagy kevesebb embere van, legelőinek határát s tudja, hol kell az egyes évszakok szerint megtelepednie. A tél közeledtével melegebb tájékokra húzódnak; nyáron pedig éjszak felé hidegebb vidékre vándorolnak. Télen szeretik a víz nélkül szűkölködő legelőket, mert ekkor a havat fölolvasztják s így kapnak ivó vizet.

A házak, a melyekben laknak és alusznak, kerekekre, illetőleg az ezekre keresztbe rakott fákra vannak építve; fent egy kéményhez hasonló nyílásban végződnek, a tető

nemezből készül, melyet fehérre meszelnek, vagy fehér földdel, illetőleg csontporral bekennek, hogy fényes legyen; néha a tetőt feketére mázolják, de mindkét esetben festésekkel díszítik. A kijárat elé egy tarka nemeztakarót akasztanak, a melybe venyigék, madarak vagy négy-lábú állatok alakjait szövik bele. Házaik közül némelyik harminc láb hosszú; én magam többet megmértem, a melynél a kerekék közti távolság húsz lépés, a ház alapja pedig még hosszabb volt. Egy alkalommal huszonkét ökröt láttam, párosával egy ilyen ház elé fogva. A kerekék közötti tengely olyan volt, mint egy hajóárbo c s az ajtónál egy ember állott, a ki az ökröket hajtotta. Kisebb házaik négyszögletes deszkadarabokból vannak összerakva, a melyeket épen olyan kúpalakú nemezfödéllel látnak el, mint a nagyokat; a ház egyik szögletére pedig vagy egy kis ajtót vagy ablakot csinálnak. A kis házak nemeztetőit is kifestik vagy kiékesítik s azután faggyúval vagy kecsketejjel bekenik a célból, hogy az esővíz át ne hatoljon rajtok. Ezekben a kis házakban, melyeket rendszeren tevékkel vonszoltatnak, helyezik el összes házi eszközöket, kincseiket és vagyonukat. Ha kereken nyugvó házaikkal valahol megállapodnak, az ajtós oldalt mindig dél felé fordítják, azután a ház két oldalán mintegy fél ködobásnyira felállítják a kis házakat, úgy hogy lakóházaik két, a szekerek és kis házak képezte fal közt állnak. Asszonyaik igen jó ilyenféle házakat tudnak csinálni. Vannak gazdag moalok⁵ vagy tatárok, a kiknek száz vagy kétszáz kerekés házuk is van. Batunak tizenhat felesége van s mindegyik egy nagy s több kisebb ház fölött rendelkezik, ez utóbbiakban, mint valami elkülönzött pavillonokban, leányaik és szolgálóik laknak. Ha azután evvel a sok nagy és kis házzal valahol megállapodnak, helyet választ Batu első felesége nyugat felől, mellette kelet felé

rangfokozat szerint megtelepszik a többi, úgy hogy a rangfokozatban az utolsó, kelet felé legmesszebb lakik. Annyi aztán egy tatár vezér ilyen megtelepedési helyén a sok mindenféle ház, hogy az egész, habár aránylag kevés is benne az ember, egy helységhez hasonlít. A házakat szállítják tovább, hogy a befogott ökröket egymás farkához kötik, s elől a fogatot egy asszony vezeti. Ha az út, a melyen haladnak, nehezen járható, a szekereket külön-külön vonszoltatják s az emberek sem haladnak sebesebben, mint akár egy ökör vagy egy ürü.

A tatárok fekvő helyeiről, bálványairól és az ivásnál követett szokásaikról.

Ha a tatárok valahol megtelepednek, a házat, a mint mondtam, úgy állítják fel, hogy az ajtó dél felé nézzen; a lakás urának ágyát pedig az éjszaki oldalra állítják. Az asszonyok és szolgálók lakásai mindig a keleti oldalon, a szolgák házai pedig a nyugati oldalon vannak. Ha a tatár lakásába megy, ijját és puzdráját sohasem akasztja a keleti azaz az asszonyi lakás felé néző oldalra. A ház urának ágya felett a falon mindenütt nemezből készült kis bábu áll, a melyet az úr fivérének neveznek; az asszony ágya fölé helyezett nemezbábút pedig az asszony fivérének hívják. E két bábu közé, valamivel magasabbra egy roppant vékony harmadikat állítanak fel, a melyet a ház megvédelmezőjének tekintenek. A ház asszonya az ágy kelet felé fordított lábához valami feltűnő helyre rendesen egy gyapjúval vagy más ilyesmivel megtöltött kecskebőr-zsákot helyez el, melléje pedig egy kis bábút állít, a mely az asszonyok és szolgálók ágya felé néz. A keleti oldalon, az ajtó mellett, egy tehéntőgygyel felszerelt bábu áll; e bábu azért van

a keleti azaz az asszonyi lakás felé fordított oldalra állítva, mert a tehenekkel elbánni az asszonyok dolga; az ajtó nyugati oldalán álló bálványon kancatógy van, mert nyugat felé laknak a férfi szolgák, a kik a lovakra viselnek gondot.

Ha a tatárok oly célból, hogy igyanak és mulassanak, összegyűlnek, első dolguk italukból néhány csöppet bálványaik elé önteni; a gazda ágya felett állónál kezdik meg a dolgot s úgy mennek sorba; ennek végeztével egy legény a telt csészével a ház elé megy s dél felé három térdhajtás közben háromszor kilocscsant belőle a tűz tiszteletére; háromszor kelet felé a levegő tiszteletére; ugyanannyiszor nyugat felé a víznek, és éjszak felé a holtaknak tiszteletére. Mikor a ház ura kezébe veszi a csészét, először mindig egy pár csöppet a földre önt, ha pedig épen lóháton van, a ló nyakára vagy sörényére. Miután a legény ama kiöntéseket, a mint fentebb említettem, elvégezte, behozzák a csészéket s először a ház urának, azután az asszonynak nyújtanak egyet oda s megkezdődik az ivás.

Télen rizs-, köles- és mézből, tiszta és átlátszó italt készítenek maguknak; bort csak jó messziről s ritkán hoznak közójök. Nyáron azonban nem gondolnak más italra, mint az ő kozmoszukra,⁶ a melyből a ház bejáratánál mindig van elég nagy készlet. Mulatságaikat mindig zeneszó mellett végzik. A nálunk használt citerát vagy hegedűt soha sem láttam köztük; de viszont nekik más zeneszerszámaik vannak, a minőket meg nálunk nem ismernek. Mielőtt elkezdenének inni, egy szolga hangosan elkiáltja magát: ha! s azonnal megkezdődik a zene; ha pedig nagy ünnepet ülnek, mindnyájan elkezdenek tapsolni s azután táncolnak: a férfiak a ház ura előtt, az asszonyok a házi asszony előtt. Miután a ház ura ivott, a pohármester újra elkiáltja magát: ha! mire a zene elhallgat s

a többiek is sorba isznak. Ha valakit ivásra akarnak buzdítani, megfogják a fülét és húzzák azt jó erősen mindaddig, a míg ki nem nyitja a száját; ha ez megtörtént, tapsolnak s vele együtt táncolnak. Nagy örömet ily módon tanusítanak: az egyik kezébe veszi a telt serleget, másik kettő pedig két oldalt melléje sorakozik s énekelve ahhoz mennek, a kit meg akarnak kínálni; ez előtt azután énekelnek, táncolnak s oda nyújtják a serleget; a mint az illető utána nyul, visszahúzzák, azután rögtön megint oda nyújtják, a mit udvariasságból háromszor, négyszer ismételenek, hogy felköltsek a jó kedvét s az erős ital után a vágyát; végre átadják a serleget a megkínáltnak s addig énekelnek, táncolnak s tipegnek előtte, míg ki nem itta.

Legkedveltebb italuk a kozmosz vagy kancatej, a melyet következő módon készítenek el: a földön két bot közé kifeszítenek egy kötelet s ehhez hozzákötik azon kancák csikait, a melyeket meg akarnak fejni; a kancák csikaik közelében levén, könnyen leadják a tejet; ha mégis akadna köztük egy vadabb, annak alája állítja a csikáját, hogy ez egy keveset szopják; azután rögtön elviszik alóla s megkezdi munkáját a fejő. Mikor már elég tejet fejtek össze, a mely édes, mint a friss tehéntej, beleöntik egy réz- vagy más edénybe s ebben ütik és rázzák egy külön e célra készített bottal, a melynek alsó végén emberfejnyi csomó van. Mikor már egy darabig rázták, a tej elkezd forrni, mint az új bor és savanyodik, mintha kovász volna benne; ekkor mégaddig kavarják, míg a vaj ki nem válik belőle. Ha ez megvan, megkóstolják és ha elég csipős ízűnek találják, isznak belőle; az italnak jó mandula utóíze van, felvidítja a szívet s néha azokat, a kiknek nincs elég erős fejük, meg is részegíti.

Van még a tatár nagyoknak egy más italuk is, a melyet fekete, illetőleg karakozmosznak neveznek s a

melynek a készítési módja a következő: a nem terhes kancák friss tejét, a mely nem fut egy könnyen össze, addig rázzák, míg a sűrűje, úgy mint a bor seprűje, a fenékre nem száll s megtisztult része a felszínen nem marad. Az aljat, a mely egészen fehér s jó altatószer, a szolgálknak adják; a fölét, a megtisztult tejet pedig, a mely igen kellemes és kitünő ital, az urak élvezik.

Batunak a maga városában harminc majorja van, a melyek egy napi járó földet fognak be; mindegyik majorban száz kancát s így naponként összesen három ezer kancáját fejk; nem számítom ide azon állatokat, melyeknek tejét mások hozzák neki; mert mint Sziriában a parasztok a föld gyümölcsének harmadát, a tatárok a minden harmadnapon fejt tejet szolgáltatják át uruknak.

A kecsketejet leginkább vaj készítésére használják; a vajat kiköpülik, megfőzik s azután kecskebőrökbe elteszik. E vajat, a melyet soha sem sóznak meg s a mely, mert oly erősen megfőzik, még sem romlik el, télre szokták eltenni. A savót, mely a vaj kiköpülése után megmarad, meg hagyják savanyodni annyira, a mennyire csak lehet, azután megfőzik s turót csinálnak belőle, a melyet a napon roppant keményre megszáritanak és télre zsákokba eltesznek; a mikor tejök elfogy, ezt a savanyú, kemény túró, melyet griut-nak hívnak, egy rézedénybe teszik, meleg vizet öntenek rá s addig rázzák, míg fel nem olvad; ezt tej helyett megiszszák; mert az egészen tiszta vaj ivásától óvakodnak.

A tatárok ételiről.

A tatárok mindenféle húst megesznek, legyen az döglött vagy megölt állaté, — nekik mindegy. Miután roppant nagy nyájaik vannak, nem csoda, hogy sok állatjok

megdöglik. Igaz, hogy nyáron, míg a kozmoszban, illetőleg kancatejben tart, más eledellel nem igen törődnek; ilyenkor, ha valami ökör vagy ló megdöglik, darabokra vagdalják s a napon és a szélnél só nélkül is oly pompásan megszáritják, hogy semmi rossz szaga sincs. A lovak beleiből kolbászt csinálnak, s azt frissen megeszik. Az ökör bőréből, miután azt jól kifüstölték, nagy palackokat, a lovak bőréből pedig pompás csizmákat készítenek. Egy ürü husából ötven sőt száz embernek is adnak enni. A húst nagyon kis darabokra felvagdalják, egy csészébe teszik, sós vízzel leöntik — ez az egyedüli mártásuk — s azután a kés vagy a külön e célra készített villa hegyére, épen úgy, mint mikor borban megfőtt körtét vagy almát esznek, felszúrják s egy vagy két darabot, a vendégek száma szerint, minden jelenlevőnek átnyújtanak. A gazda mindig először kiválasztja a darabot, melyet legjobban szeret; ha ő kínál meg valakit egy darabbal, azt a kitüntetettnek egyedül kell megennie s más ennek többé nem is mer semmit sem adni. Ha a gazdától kapott darabot valaki nem birja megenni, köteles azt, — hacsak maga nem rakja el négyszögletű zacskójába, a melyet e célból mindenki magával hord, — szolgájának átadni; zacskóikba teszik ők el a csontokat is, melyeket nem rághattak le tisztára, hogy ezt aztán otthon kényelmesen megtehessék; mert kárba veszni semmit sem hagynak.

A gazdagabb és hatalmasabb tatár uraknak a déli tartományokban vannak majorságaik, a honnan télen is ellátják őket kölessel és liszttel; a szegényebbek ürükért és bőrökért cserélik be; a rabszolgák meg csak sűrű és kevésbé tápláló vizet isznak.⁷ Habár sokféle állat húásával táplálkoznak is, a patkányt még sem eszik meg; annál többet emésztenek fel azonban azon állatokból, melyeket szogur-oknak neveznek s a melyek télen hús-

sőt harminczával is mély árkokba bújnak s ott hathónapon át alusznak. Ezeken kívül más különböző fajtájú kisebb vadakra is vadásznak; de szarvast soha és nyulat is csak keveset láttam náluk, annál több azonban a vadon élő szamaruk, a mely a mi öszvérünkhöz hasonlít és egy más állatjok, melyet ők artak-nak hívnak s mely a koshoz hasonlít, szarvai is olyanok, mint ezé, csakhogy sokkal nagyobbak s nehezek; kettőt alig birtam egy kézzel felemelni. Ezekből a szarvából ők nagy tálakat készítenek.⁸ Gólya meg sólyommadár is nagy számmal van országukban. A sólymokat vadászat közben jobb karjukon hordják; a madár nyakára egy kis szalagot kötnek, a mely annak a gyomráig ér. Vadászni szeretnek s élelmi szereik nagy részét ily úton szerzik meg.

Ha vadászni akarnak, nagy számmal összejönnek a kitűzött helyre, a vadállatok tartózkodási helyét egészen körülveszik, mint valami háló, azután lassan haladnak előre mindaddig, a míg a vad közelébe nem jutnak, ekkor azt nyilaikkal lelövik.

A tatárok viseletéről.

A mi a tatárok ruházatát illeti, felséged tudni fogja, hogy az arannyal vagy ezüsttel áttört selyem- vagy gyapotkelméiket, melyeket nyáron hordanak, Kathajból,⁹ Perzsiából vagy más keletre, illetőleg délre fekvő országból kapják. De amaz értékes prémeket, melyeket télen hordanak s a melyekből többfélét náluk láttam először, Oroszországból, Moxelből, Nagy-Bulgáriából, Paszkatirból, Nagy-Magyarországból, Kersziszből vagy más erdős országokból hozzák közéjük, melyek mind éjszakra vagy oldalt fekszenek az ő lakásaiktól s melyek mind engedelmeskednek nekik. Télen legalább két prémes felöltőt hordanak, az

egyiknek szőrös részét a test felé, a másikat pedig kifelé a hó és szél ellen fordítják; ez utóbbi rendszeren róka vagy farkasprém. Házaikban még finomabb prémeket hordanak. Persze a szegények külső takaróul csak kutya- vagy szarvasbőrt viselnek.

A férfiak a hajukat egész a nyakesigolyáig félkör alakban leborotváltják; a halánték körül azonban meg hagyják nőni, a hosszú haját csomókba fonják s elöl a szemöldökig, meg a füleikre leölgatják.

A leányok ruhája a férfiakétól csak abban különbözik, hogy egy kissé hosszabb; de ha a leány férjhez megy, elül levágja a haját és olyanforma hosszú, esakhogy bővebb ruhát vesz fel, mint a minőt a mi szerzeteseink viselnek; e ruha elöl nyílt s jobbfelől beköthető. Ebben különböznek a tatárok a törököktől; mert ezek minden ruhájukat balfelé kötik, míg a tatárok mindig jobbfelé. Az asszonyok fahéj- vagy más igen könnyű anyagból készült fejdíszet hordanak, mely hengeralakú s két kézzel körülfogható; magassága azonban van egy rőfnyi, tetejében négyszögletes, mint valami oszlop feje. E fejdíszet, mely belül üres, selyem- vagy más értékes kelmével vonják be; fent pedig fényes tollakkal s drágakövekkel ékesítik s fölébe pávatollakat szúrnak. Ha az ember ilyen fejdíszet hordó lovagló asszonyokat messziről meglát, azt hiszi, hogy sisakos katonák jönnek feléje.

A tatárok rendes foglalkozásai.

A tatár népnél az asszonyok dolga a szekereket vezetni, hordozható házaikat felállítani vagy tovaszállításukról gondoskodni, a házak fedeléhez szükséges nemezt elkészíteni s a házakat vele betakarni, a teheneket megfejteni, a vaját kiköpülni, a griut-ot vagyis száraz tejet

megesínálni, a bőröket kikészíteni, összevarrni, eszímákat és minden másféle ruhaneműt előállítani. A kész ruhát a tatárok soha sem mossák ki; azt hiszik, hogy ha valaki ruháit szárítás végett felakasztja, az Isten megharagszik és leküldi mennyköveit; a ki ezt mégis megteszi, attól erővel elvesznek mindent s még jól meg is verik. A mennydörgéstől ugyanis nagyon félnek s ha meghallják, minden idegent kiűznek házukból, fekete nemezbe vagy posztóba burkolóznak s benne maradnak mindaddig, míg a vihar el nem vonult. Az edényeket sem mossák ki soha; ha a hús megfőtt, a tálat, melyre tenni akarják, a fazékból kiöntött meleg vízzel leöblítik s ezt a vizet megint visszatöltik.

A férfiak íjjak, nyilak, puzdrák, zabolák, nyergek meg kengyelvas készítésével foglalatostkodnak; ők csinálják a szekereket s a házakat, gondozzák a lovakat, megfejik a kancákat, kozmoszszá köpülik a tejet, előállítják az ehhez szükséges tartókat s végre felügyelnek a tevékre, meg- és leterhelik őket. A juhokra és kecskékre férfiak és asszonyok felváltva viselnek gondot.

Vége megemlítem még azt is, miként mosakodnak a tatárok: szájukba veszik a vizet s lassan kieresztve, megmossák az arcukat, a kezöket és hajukat.

A tatárok itéleteiről és temetkezéséről.

A tatárok között az a szokás, hogy ha két ember között akármiféle dolog miatt viszálykodás támad, senki sem avatkozik bele, még az apa sem mer fiának segítséget nyújtani; a sértett fél a fejedelem biráira hivatkozik és ha netalán ezután is merné valaki bántani, — azt azonnal kivégzik. Ehhez azonban az szükséges, hogy a sértett fél azonnal megtegye a vádat és hogy a bántalma-

zót, mint foglyot, magával vigye. A tatárok különben halállal csak azt büntetik, a kit tetten kapnak vagy azt, a ki maga vallja be a bűnét; ilyen bűnök, melyekért halált mérnek a tettesre: az emberölés s a nagyobb tolvajlás. A kisebb lopásért, pl. egy ürü ellopásáért, ha csak többször nem fordul elő, kegyetlenül megverik az embert, néha száz botütést is rámérnek s ilyenkor a bírák ítélete szerint rendesen minden ütésnél más botot vesznek elő. Kivégezik végre még azokat is, a kik azt hazudják magukról, hogy idegen fejedelmek követei.

Ha valaki meghal közülök, roppant lármát és jajgatást visznek véghez és igazán meggyászolják. Hozzátartozóit azon évben az adófizetés terhe alól is felmentik. Azok, a kik egy felnőtt ember halálánál jelen voltak, egy egész évig sem mernek a nagy khán palotájába menni; azok azonban, a kik csak egy gyermek halálának voltak tanúi, egy hónap lefolyta után már akárhová elmehetnek. Hogy ezen tartózkodási kényszerűségnek ne kelljen magukat kitenniök, minden nagyobb beteget rendesen magára hagynak s háza elé egy fekete nemezbe csavart lándzsát szúrnak; evvel a többit is figyelmeztetik, hogy nagy beteg van a háznál.

Ha valami tekintélyesebb emberök hal meg, titokban kiviszik a mezőre, ott beássák a házat a földbe, őt egy asztalhoz ültetik, a melyre húst és kancatejet raknak; a ház mellé egy kancát a csikájával és egy felnyergelt lovat állítanak s azután földdel mindent betemetnek. Sokszor az aranyját és ezüstjét is eltemetik vele. Néha meg a sírnál egy lovat ölnek meg, melynek húsát megeszik, bőrét pedig szalmával kitömik és négy póznára felállítják. Mindezt — a mint mondják — azért teszik, hogy legyen az elhunytnek a másvilágon háza, étele, lova, szóval mindene, a mihez e világon hozzá szokott.

A vezérek eltemetésénél még egy más szokást is követnek: kimennek nagy titokban a mezőre, ott a gyepet gyökerestül kitépik s egymás mellett két nagy árkot ásnak; az egyikbe az elhunytak legkedvesebb szolgáját lefektetik, s a hullát ráeresztik s ott hagyják míg az élő ember már fuldokol; ekkor a hullát felhuzzák; az egész dolgot kétszer ismétlik; ha a szolga életben marad, szabaddá lesz, ha nem, ott marad a sírban, melléje rakják azon tárgyakat, a miket az előbb mondtam s betemetik; a vezér hulláját pedig a másik árokba elássák; a sírokat a földdel egyenlővé teszik, visszarakják a gyepet s szállásaikhoz mennek; ott még az elhunytak szekerét, házait szétrombolják s többé három nemzetségen keresztül senki a nevét sem említi.¹⁰

A tatárok országában két nagy temető van: az egyikbe temetik a fejedelmeket, a vezéreket s nemeseket s bárhol haltak legyen meg ezek, ha csak lehetséges, elviszik őket a temetőjökbe; a másik az a temető, melybe a Magyarországbán elhullottakat ásták, mert ott sokan veszték el közülök. E temetők közelébe az örökön kívül senki sem mer elmenni; ha valaki oda téved, azt azonnal megfogják és jó erősen megverik. Így mi is majdnem pórul jártunk; mert a mint semmi rosszat sem sejtve, a temetőbe beléptünk, egyszerre csak ránk nyilaztak, visszafordultunk persze azonnal s csak idegen követi voltunknak köszönhattük, hogy egyéb bajunk nem történt.

Az elhunytak házát, holmiját, sőt rokonait is tisztátalanoknak tartják mindaddig, míg azok a következő szertartásnak nem vetik magukat alája: Nehány lépésnyi távolságra egymástól két máglyát raknak, azokat meggyújtják s melléjük a földbe két lándzsát szúrnak, melyeket felül egy zsineggel kötnek össze; e lándzsák közt és e zsineg alatt el kell vonulniok a rokonoknak, el kell vontat-

niook az elhunytak holmiját s el kell vezetniök házi állatait; az elvonulás, illetőleg elvontatás tartama alatt két oldalt két asszony bizonyos szavakat mormogva vízzel megfeeskendez minden a lándzsák közt elhaladó embert és állatot. E szertartás elvégeztével megint mindent tisztának tartanak.

A kunok a sírok fölé dombokat emelnek s azokra egy arccal keletnek fordított szobrot állítanak fel, a mely a púpján csészét tart. A gazdagok és hatalmasok sírja fölé pyramisokat emelnek, sőt láttam sírokat, a melyek fölött téglából épített nagy tornyok vagy kőből épült házak állottak. Láttam továbbá egy sírt, a mely fölött négy rudra akasztva tizenhat lóbőr lóggott; ugyanezen sír mellett inni való kozmosz és főtt hús is állott.

Vallásukról, szertartásaikról, jó és rossz tulajdonságaikról.

A tatárok hisznek egy Istenben, a ki a látható és a láthatatlan dolgokat teremtette, s a ki az embert érdeme szerint megbünteti vagy megjutalmazza. Azonban ezen Istent nem imádják, nem tisztelik meg áldozatokkal, ilyeneket csak azon bálványoknak mutatnak be, a melyekről föntebb szólottunk.

Habár a tatároknak nincsenek is törvényeik és szabályaik, a melyek szerint igazságot szolgáltatnának vagy a melyek szerint a jót a bűntől meg tudnák különböztetni, mégis, már csak hagyományaiknál fogva is, némely dolgot bűnnek tartanak. Így bűnnek tartják, ha valaki kést a tűzbe dob vagy avval a lángot csak meg is érinti, késsel a húst a fazékból kiveszi, a tűz mellett baltával fát hasít, vagy olyan ostorra támaszkodik, melylyel lovat hajtának; ezeken kívül bűnt követ el szerintök az is, a ki az ostorral megérinti a nyilvesszőket, a ki megöl egy kis madarat,

a ki tejet elönt vagy húst a földre dob, a ki valami csontot egy másikkal megtör. Végre igen nagy bűn még az is az ő szemükben, ha valaki a khánnak vagy más vezérnek a palotájában a küszöböt megérinti. Mindazok, a kik az itt említett dolgok közül valamit készakarva tesznek, halállal bünhődnek; ha pedig csak véletlenül esnek valami hibába, papjaiknak bánatpénzt tartoznak fizetni és magukat a tűz által oly módon megtisztíttatni, a mint azt fentebb leírtam.

Ilyen kicsinyes dolgokat tehát a tatárok bűnöknek tartanak ugyan, hanem az emberölést, az országablást, szóval az Isten parancsainak megszegését semmibe sem veszik. Még a túlvilági büntetésekkel sem törődnek; s e tekintetben hitők csak annyiból áll, hogy haláluk után más világba jutnak, a hol megint lesznek nyájaik, a hol esznek, isznak éppen úgy, mint itt e földön.

A tatárok nagyon hisznek a jóslatokban, a jóvendőlésekben és kuruzslásokban. Ha az ördögtől valami választ kapnak, azt olybá veszik, mintha az Isten felelt volna nekik.¹¹ Félnék is az ördögtől és tisztelik őt, áldozatokat hoznak neki, minden ételük- és italukból az első falat, illetőleg az első korty az övé.

Minden új dologhoz holdtöltekor vagy új holdkor fognak. A holdnak ugyanis valami esodatevő erőt tulajdonítanak s azért imádják is.

A tatárok uraiknak mindenben pontosan engedelmeskednek, pontosabban, mint sok szerzetes az apátjának. Vezéreiket végtelenül tisztelik és előttük soha sem hazudnak. Egymás közt nem civódnak vagy legalább is tettlegességre vagy gyilkolásra — habár gyakran vannak ittás állapotban — soha sem kerül náluk a sor. Lopások sem igen fordulnak elő, úgy hogy még kincseiket sem zárják el lakattal. Ha valakinek valami marhája eltéved,

bárki akad is rája, vagy hozzá sem nyul, vagy elvezeti azokhoz, a kikhez a gazdátlan állatokat vinniök kell. Már most a tulajdonos bármikor megy el ezekhez az emberekhez, jószágát náluk mindig megtalálja.

Egymást nagy tiszteletben tartják s nagyon megbecsülik s ha mindjárt kevés ennivalójuk van is, szívesen megosztják egymással. Türelmük a szenvedések elviselésében roppant nagy; böjt idejében egy vagy két napig egy harapást sem esznek, s a helyett, hogy panaszkodnának, játszanak, énekelnek s oly vigan vannak, mint akár a legkitünőbb lakoma után. Más tekintetben sincsenek elkényeztetve s még lóháton is a legnagyobb hideget vagy meleget könnyen elviselik.

Más oldalról azonban vannak rossz tulajdonságaik is; így például nincs nép, mely az idegen iránt büszkébb és gögösebb volna, mint a tatár. Mindenkit, a ki nem tatár, megvetnek és őt, ha különben még oly nagy úr volna is, semmire sem becsülik. Magunk láttuk, hogy egy Jaroszlav nevű orosz nagyherceget, még más nagy urakat ez emberek semmibe sem vettek; a tatárok, kiket vezetőül adtak melléje, ha még oly csekély rangot viseltek is, mindenben megelőzték őt s mindenütt előkelőbb helyre ültek. A tatárok nagyon könnyen lobbannak haragra s idegenekkel szemközt telvél hazugsággal; eleinte nyájasak és édeskések, végre pedig megszűrnak, mint a skorpió; ravaszok is és a mennyire csak lehet, igyekeznek rászedni az idegent. Ehhez járúl még, hogy úgy az evés- és ivásban, mint más tetteikben is nagyon piszkosak.

A részegséget tisztességnek tartják, azonkívül mind annyian fősvények és követelők; a mit egyszer kézhez kaptak, ahhoz konokul ragaszkodnak, a magukéból pedig ritkán adnak valamit. Szóval oly sok a rossz tulajdonságuk, hogy alig lehet mind elmondani.

Utunk Sagatajhoz.¹²

Mikor a barbár nép földjére értünk, úgy éreztem magamat, a mint már említettem, mintha valami idegen világba jutottam volna. A mint a tatárok bennünket észre vettek, megállítottak s jó hosszú ideig várakoztattak, azután lóra kapva körülfogtak. Az első dolog, a mi iránt kikérdeztek, az volt, hogy láttuk-e már az ő földjüket; mikor mi erre tagadólag feleltünk, szemtelenül elkezdtek tőlünk ennivalót kérni, mi adtunk is nekik kétszersültünkből és borunkból; de mikor az egyik palackot kiürítették, kértek egy másikat, mert — mondák nevetve — senki se megy be a házba egy lábbal. Második palackot már nem adtuk nekik és hivatkoztunk arra, hogy mind az, a mit magunkkal hoztunk igen kevés, így hát nem adhatunk. Mikor látták, hogy nem kapnak többé semmit, elkezdtek kérdegetni, hogy honnan jövünk és hogy hová megyünk; én azt feleltem nekik, a mint fentebb megemlítettem volt, hogy miután hallottuk, hogy Szartach keresztény, fel akarjuk őt keresni és neki félséged leveleit át akarjuk adni; erre megint faggattak, vajjon magam akaratjából megyek-e Szartachhoz vagy küldött-e oda valaki; nem kényszerített engem — válaszoltam nekik — senki sem arra, hogy oda menjek s nem is indultam volna el, ha nem akartam volna; az is igaz — folytattam tovább — hogy uralkodóm engedélyével indultam ez útra. Azt, hogy felséged küldött, még sem mertem megmondani. Még ekkor sem hagytak békét, hanem kikérdeztek a felől, hogy mit viszünk a szekereinken, nem-e Szartachnak szánt aranyat, ezüstöt meg drága ruhákat. A mire én így feleltem: Majd Szartachnak magának fogjuk megmutatni, hogy mit viszünk az ő számára, de nekik ahhoz semmi közük sincs,

tőlük csak azt kívánjuk, hogy vezessenek el a kapitányukhoz, a ki aztán vagy megadja nekünk az engedélyt a tovább utazásra vagy megtagadja s akkor visszamegyünk oda, a honnan jöttünk. Ekkor azután beleegyeztek abba, hogy hát fognak ökröket, lovakat, meg két embert mellénk adni, a kik elvezetnek oda, a hová menni akarunk, mire mi vezetőinket visszaküldtük.

Mielőtt azonban ígéretöket beváltották volna, jó sokáig kellett várakoznunk; ezalatt megint ostromoltak mindenféle követelésekkel; kis gyermekeik részére kértek kenyeret, maguknak pedig mindent, a mit megláttak: késeket, keztyüket, zacskókat s másféle dolgokat, szóval mindent meggesodáltak s mindenből akartak valamit kapni. Én e követeléseik ellen azzal védekeztem, hogy nekünk még igen hosszú utat kell megtennünk s így nem nélkülözhetjük ama szükséges tárgyakat. Mire ők az én kifogásaimat szószátyárkodásnak nevezték. Erőszakkal, az igaz, nem vettek el semmit; de náluk az már szokás, hogy mindent, a mit meglátnak, tolaikodó és szemtelen módon elkérnek; a mit pedig egyszer kézhez kaptak, azt az ember többé nem látja. Az adományt soha sem viszonozzák, mert azt gondolják, hogy ők a világ urai; tőlük tehát semmit sem szabad megtagadni, sem pedig viszonszolgálatot kérni.

Hosszas faggatás után végre, mintegy kárpótlásul szenvedéseinkért, adtak egy kis savanyú tehéntejet és azután elbocsátottak. A mint őket elhagytuk, úgy éreztem magam, mintha igazi ördögök kezeiből szabadultam volna meg. Az nap este szolgánk, a ki vezetett, kozmoszt adott innunk; én eleinte félttem hozzányulni, mert még nem tudtam, hogy minő; de miután ittam belőle, meglehetősen jó ízűnek találtam, s csakugyan olyan is az.

Másnap megérkeztünk az első tatár csapat kapitá-

nyához. Itt is, úgy mint az egész úton Szoldajától Szartachig, tehát két egész hónapon át, sem házba, sem sátor alá nem jutottunk; mindig a szabad ég vagy szekereink alatt aludtunk. Azonkívül az egész úton sem várost, sem más építménynek még nyomát sem láttuk, csak is nagy számú kún sírhalom akadt szemünkbe.

Sagataj udvara.

Reggel láttuk meg Sagatajnak házakkal s gunyhókkal megrakott szekereit; eleinte azt hittem, hogy egy város fekszik előttünk; különösen csodálkoztam a majdnem őrizetlenül hagyott ökrök, lovak és juhok nagy számán. Megkérdeztem hát, hogy hány embere van a kapitánynak, a mire azt mondták, hogy ötszáz; de ezek egy része is más oly helyen tanyáz, a melynél mi már elhaladtunk. Alig hogy ezt elmondták, a vezetőnk tudtunkra adta, hogy Sagatajnak ajándékokat kell majd adnunk, azután az egész kis uti társaságunkat megállította s előre ment, hogy jövetelünket bejelentse. Nem sokáig kellett erre várnunk, a míg mi a tatár helységet, a mely egy folyóvíz mellett volt felállítva, jól szemügyre vettük, megérkezett a kapitány tolmácsa; ez a mint megtudta, hogy először jöttünk közéjük, mindjárt ennivalót kért, a mit mi adtunk is neki, de akkor meg ruhák kellettnek volna neki, mert — mondá — ő mutat be minket az urának és ő szól majd érdekünkben egy jó szót; ruhát mindamellett nem adhatunk neki; ekkor meg szerette volna tudni, mit viszünk az urának. Mi előmutattuk a neki szánt ajándékokat: egy palack bort, egy kosár kétszersültet és egy tál gyümölcsöt; de biz ő ezt keveselte, s azt mondta, hogy inkább hoztunk volna drága kelméket. Képzeltető tehát, hogy nem csekély zavarban és félelem közt közeleedtünk Sagatajhoz.

A kapitány, m kor beléptünk hozzá, ágyán ült, kezében egy guitarre-t tartott, mellette volt felesége is, a kinek orra olyan lapos volt, hogy én azt hittem, hogy egészen hiányzik; e csalódásomat még az is előmozdította, hogy orra, valamint szemöldökei, koromfekete kenőccsel voltak bekenve; mindezt figyelembe véve, az asszonyt szépnek bizony nem lehetett nevezni.

Belépvén a kapitányhoz, elmondtam neki mindazt, a mit már fentebb idéztem; ugyanazon szavakat mondtam el, mert azok, a kik már jártak a tatárok között, ugyancsak lelkünkre kötötték, hogy mindig ugyanazt ismételjük. Kértem továbbá, kegyeskedjék elfogadni a neki hozott csekély ajándékot; többet nem hozhattunk — folytatám — mert mi szerzetesek vagyunk és rendünk szabályai megtiltják nekünk az arany, ezüst vagy drága ruhák megszerzését; azért nem is hozhattunk neki ilyeket ajándékolni; ez élelmi szerekkel csakis elismerésünket akartuk kifejezni. Ő a neki felajánlott ajándékokat elfogadta és azonnal kiosztotta emberei közt, a kik nála összegyülekeztek volt, hogy ivást rendezzenek. Én azután átadtam neki a görög császár leveleit, melyben ez kéri őt, hogy engedje meg nekünk a földjén való átutazást. Mivel azonban e levél görögül volt írva és udvarában nem volt senki, a ki e nyelvet értette volna, Szoldajába kellett őket küldenie, hogy lefordítsák. Addig is, míg onnan válasz érkezik, két embert adott mellénk, a kiknek feladatukká tette, hogy bennünket kiszolgáljanak s ökreinkre és lovainkra ügyeljenek. Nekünk pedig őt útjában a pünkösöd utáni napig mindenütt követnünk kellett. Ez idő alatt sokat kellett szenvednünk, mert a roppant savanyú és bűdös tehéntejen kívül mást ennünk nem adtak, pénzünkön pedig itt semmit sem vehettünk; mert itt csak vászonért vagy más kelméért lehet valamit venni. Borunk is elkezdett

fogyini, a víz pedig mindenütt oly zavaros volt, hogy senki sem ihatta meg. Kétszersültünk s különösen a jószágos Isten kegyelme nélkül, bizony, mindannyian éhen haltunk volna.

Utunk Szartach-hoz.

Pünkösöd utáni napon végre Sagataj egy vezetőt, hogy Szartach-hoz vigyen és két más embert adott mellénk, a kik csak a legközelebbi tanyáig kísérték el, a mely öt napi járó földre volt. Ez útra néhány kecskét, néhány palack tehéntejet s egy kevés kozmoszt adtak, keveset ez utóbbiból, mert ez a tatárok közt értékes és drága valami.

Alig hogy éjszaki irányban megindultunk, azt hittük, hogy a pokol kapuján megyünk át; a szolgálak, mert látták, hogy holminkra nem kellőképen ügyelünk, kezdték azt elszededegetni; a mint azonban veszteségünket észrevet-tük, mi is jobban vigyáztunk.

Eljutottunk végre azon tartomány határára, melyet egy nagy, az egyik tengertől a másikig elnyúló árok képez. Az árkon túl volt egy tanya, a melynél mi beszálltunk. Az ottani lakosok azt mondták, hogy további utunkban tizenöt napi járó földre senkivel sem fogunk találkozni. Megpihentünk hát egy kissé, ittunk velök kozmoszt s adtunk nekik egy, gyümölcsessel és kétszersülttel telt kosarat; ők viszont nekünk a hosszú útra egy kecskét s néhány palack tehéntejet adtak. Miután itt még ökröket váltottunk, elindultunk s tíz nap alatt egy új tanyára értünk. Ezen egész útunkban vizet alig találtunk, csakis két kis patakban és néhány mélyebb helyen ásott árokban láttuk csörgedezni. A mint Gazariából kiértünk, folytonosan keletnek tartottunk; jobbra, tehát dél felé volt a tenger, éjszak felé pedig nagy pusztaságok terültek

el, melyek néhol húsz napi járó földre nyultak el s melyekben erdőkön s köveken kívül egyebet nem találász.¹³ Az egész út pompás legelőkön vezetett át s ez volt azon hely, hol egykor a kunok tartózkodtak s a hol nyájaikat legeltették. A kunok azt a földet, a mely a Dunától az Európát Ázsiától elválasztó Tanaisig¹⁴ terjed s melyet hosszában még egy jó lovas is, minő a tatár, csak két hó alatt futhat be, egész hosszában lakták. Még a Tanaison túl az Etilia vagyis Volgáig terjedő föld is, a mely hosszában megint van két napi járás, a kunoknak szolgált legelőül. A kunok földjétől éjszakra fekszik az erdős Oroszország, a mely Lengyel- és Magyarországtól a Tanaisig nyulik. Oroszországot a tatárok már egész terjedelmében bekalandozták s mostan is még naponként pusztítják és rombolják azért, mert jobban szeretik a mohammedánusokat, mint az olyan keresztényeket, a minők az oroszok. Ha e szegény embereknek már nincs se aranyuk se ezüstjök, a mit oda adhatnának, tömegesen, mint a marhákat, elhajtják őket, hogy nyájakat legeltessenek. Oroszországon túl északi irányban van Poroszország, melyet azóta a német lovagrend foglalt el; ez utóbbi Oroszországot is nagyon könnyen hatalma alá hajthatná. Mert ha a tatárok meghallanák, hogy a mi hatalmas főpapunk, a pápa, kereszties hadjáratot hirdet ellenök, csakhamar elfutnának s pusztaságaikban elrejtőznének.¹⁵

Azon kellemetlenségek- és szenvedésekről, melyeket utunkban elviseltünk; a kunok sírhalmairól.

Mi tehát folytattuk utunkat kelet felé; e közben az égen és földön kívül megint nem láttunk egyebet, mint néha jobb kéz felől a tengert, melyet Tanais tengerének is neveznek és itt-ott kún sírhalmokat. Mindaddig, a míg

e pusztaságban utaztunk, elég jól ment a dolgunk; annál rosszabbra fordult akkor, a midőn valami tanyára értünk. Vezetőnk azt akarta, hogy valahány kapitánynyal csak találkozunk, mindegyiknek osztogassunk ajándékokat, a mit miperszeannál kevésbbé tehetünk meg, mert nyolcan voltunk, a kik a magunkéból éltünk s tatár szolgálk is mindig azt akartak enni, a mit mi; a hús, a mit útravalóul adtak, nem volt elég, a magunk pénzeért pedig semmit sem kaptunk. A mikor egy tanyára értünk, s az akkor uralkodó nagy meleg miatt árnyékot keresve, szekereink alá ültünk, a tanya lakói körénk gyűltek és végtelenül sokat alkalmatlankodtak; mindent, a mit magunkkal vittünk, átkutattak s egy percig sem hagytak békében. Nekem különösen rosszul esett, hogy akkor, midőn egy kis épületes beszédet akartam nekik tartani, a tolmácsom mindig azt felelte: «Te nem fogsz ma velem hitszónoklatot tartatni, én nem értek semmit abból, a mit mondasz». És igaza volt; arról később győződtem meg, mikor már értettem egy kicsit a nyelvöket, hogy vallásos beszélgetéseim alkalmából soha sem mondta azt, a mit rábízta, hanem mindig valami mást, a mi épen eszébe jutott. Láttam tehát, hogy tolmácsomnak ilyen módon nem veszem hasznát, azért később inkább hallgattam. Túrve, szenvedve tehát egyik tanyáról e másikra mentünk s így kevéssel Magdolna ünnepe előtt (julus 22-én) a Tanais nevű nagy folyóhoz értünk, a mely épen úgy, mint a Nilus Ázsia és Afrika közt, határt képez Európa és Ázsia közt. A folyónak azon részén, melyhez értünk, Batu és Szartach a keleti parton oroszokat telepített le, a kiknek kötelességök volt a követeket és kereskedőket a folyón átszállítani. Először bennünket vitték át, azután szekereinket úgy, hogy egyik csónakra az egyik kereket, a másikra a másikat állították s ezután azokat

összekötötték s áthajtották. Vezetőnk itt rosszul viselte magát, mert azon hitben, hogy a révésektől kapunk teher szállító marhákat, azokat, a melyek idáig hoztak, visszavitte. Kértünk hát a révésektől, de ezek meg azzal feleltek, hogy nekik Batu szabadalmat adott, a mely szerint csakis az embereket és árúkat kell ide s oda szállítaniok, de egyéb terhet viselni nem tartoznak. Három napig kellett a parton vesztegelnünk, mert nem volt sem ökrünk sem lovunk. Végre, mikor elmondtam az orosz révéseknek, hogy egész utazásunk a kereszténység érdekében történik, adtak ökröket s vezetőket, de lovakat még akkor sem, úgy hogy bizony gyalog kellett elindulnunk.

A Tanais ott, a hol átkeltünk rajta, nem szélesebb, mint a Szajna Párisnál. Már mielőtt ide értünk volna, több szép és halban gazdag vízen mentünk át, de a tatárok nem tudnak halászni s nem is gondolnak a hallal, hacsak nem olyan nagy, mint egy ürü, hogy mindjárt többen is jól lakhatnak belőle. A Tanais nyugati oldalán a révnél egy nagy erdő terül el, melyen túl éjszak felé a tatárok soha sem mennek; mikor mi közéjük érteztünk, közel volt már augusztus, a mely hónapban délnek szoktak fordulni; s csakugyan a révtől jóval délre van egy tanya, a mely mellett a téli átkelő hely fekszik.

A révész oroszok feleségei és lányai olyan fejdíszot hordanak, mint a mi asszonyaink, de ruhájukon annak az alsó szélétől egész a térdig prémet, különösen hermelinprémet viselnek. Az orosz férfiak köpenyeye olyan, mint a németeké, de abban különböznek az utóbbiaktól, hogy fejükön valami hegyes és magas nemez siphákat hordanak.

Mikor az oroszoktól az ökröket megkaptuk, elindultunk; már három napig mentünk a nélkül, hogy emberi lakásra bukkantunk volna. Mi is, meg állataink is, nagyon

el voltunk fáradva s még mindig nem tudtuk, hol fogunk emberi lakásra találni; végre negyedik napon egy tanyára értünk; mikor ezt megláttuk, épen olyan volt örömünk, mint a tengerésznek, a ki erős vihar után biztos kikötőbe jut. Miután a tanyán a szükséges ökröket és lovakat is megkaptuk, folytattuk útunkat s mentünk tanyáról tanyára mindaddig, a míg Szartach-hoz nem érkeztünk, a mi julius végén esett meg.

Szartach országáról, népeiről és udvaráról.

A Tanais túlsó partján fekvő ország, melyet erdők borítanak s éjszakeről jövő folyók öntöznek, igen szép. A nagy erdőkben két nép lakik; az egyiknek neve moxel, ennek semmiféle hittörvénye sincs és egészen pogány. Városai és helységei sincsenek, az emberek csak elszórt kunyhókban laknak; vezérok és sok harcosuk Németországban esett el, a hova a tatárok őket vezették. Nagy is e népnek tisztelete a német iránt maig is; sőt azt is hiszik, hogy a németek fogják őket a tatár járom alól felszabadítani. Vagyonuk disznókból, mézből, viaszból és mindenféle prémből áll. Dacára, hogy szegények, az idegen kereskedőt, a ki közéjük jő, minden szükségessel kötelesek ellátni mindaddig, a meddig csak köztük marad.

A moxel nevű nép mellett laknak azok, a kiket Merdasz vagy Merklasznak, a latinok pedig Merdii vagy Mard-oknak neveznek. Ezek mohammedánusok. Országuktól keletre foly az Etilia folyam,¹⁶ a melynél nagyobbat még nem láttam; e folyó éjszakeről Nagy-Bolgárországból egyenesen délnek foly s egy nagy tóba, illetőleg tengerbe szakad, melyről későbben még szólani fogok. Az éjszaki részen, a hol mi jártunk, a Tanais és Etilia közti távolság nem nagyobb, mint tiz napi járás, de

délfelé igen nagy; mert a Tanais a Palus Meotidesbe,¹⁷ az Etilia pedig ama nagy tóba szakad, a melyet több Perzsiából jövő folyóval együtt táplál. Az utunktól délre fekvő hegyek közt laknak a kergizek és az alánok, a kik keresztények és maig is harcolnak függetlenségökért a tatárok ellen. Ezeken túl ama nagy tó irányában a tatárokat uraló mohammedánusok laknak, a kiket lezghieknek híznak; ezeken túl van ama vaskapu, melyet nagy Sándor építtetett, hogy a barbaroknak betörését Perzsiába meggátolja.¹⁸ A Tanais és Etilia közt fekvő földet egész kiterjedésében, mielőtt a tatárok őket elűzték volna, a kunok lakták.

Szartach az Etilia folyótól három napi járásra lakott; udvara nagynak tűnt fel; mert neki magának hat, legidősb fiának pedig két vagy három felesége volt; az asszonyok mindegyikének lakása pedig legalább 200 szekérből állott. Vezetőnk egy Kojat nevű nesztorianus keresztényhez fordult,¹⁹ a ki ezen udvarban egyike az első embereknek. Kojat egy jó messze lakó Tanna²⁰ nevű úrhoz utasított; ez a neve ugyanis mindazoknak, a kiknek a követeket fogadniok kell. Mielőtt Kojathoz, a ki estére rendelt magához, elmentünk volna, vezetőnk megkérdezte tőlünk, minő ajándékokat szándékozunk neki adni s mikor megtudta, hogy nekünk e célra semmink sincs, egészen sértve érezte magát. Este azután elvezettek bennünket Kojathoz, a ki gazdagságának egész pompáját kifejtette előttünk; a mi tiszteletünkre muzsikáltatott és táncot rendezett. Én elmondottam neki, hogy urához jöttünk s kértem legyen segítségünkre, hogy annak leveleinket átadhassuk. Egyszersmind mentegetőztem előtte, hogy nem hoztunk neki ajándékot; mert — mondám neki — mint szerzeteseknek sem aranyat, sem ezüstöt, sem más értékes tárgyat nem szabad beszerezniük s így másnak sem adhat-

juk. Kojak megdícsért, hogy fogadalmunkhoz hívek maradtunk; de — folytatá — nincs is neki szüksége a mi vagyonunkra, inkább, ha nekünk kellene valami, adni fog ő a magáéból. Ezután leültetett bennünket s tejet adott innunk.

Ennek megtörténtével visszatértünk lakásunkra. Másnap egy üve: bort, a mely az egész hosszú úton megromlatlan maradt, és egy kosár kétszersültet küldtem Kojatnak, mit az szívesen fogadott. Rá következő napon ő küldött hozzám, hogy jöjjek el Szartach udvarába, hozzam magammal a király leveleit, összes könyveimet és egész kápolnámat; mert az ura mindezt látni kívánja. Mi kívánságához képest egyik szekérre felraktuk könyveinket és kápolnánk különböző tárgyait, a másik szekeret pedig megraktuk kenyérral, borral és gyümölcsökkel. Mikor megérkeztünk eléje, számos lovas tatár, keresztény és mohammedánus előtt kibontotta és kirakta mindazt, a mit magunkkal hoztunk volt, megnézte s meghagyta, hogy vegyük fel misemondó ruháinkat s úgy menjünk ura elé; mi engedelmeskedtünk s leggazdagabb ruháinkat felvettük; én egyik kezemben egy igen szép bibliát vittem, a mit Felséged adott, a másikban pedig egy zsoldárkönyvet, a melyet a királyné ajándékozott nekünk s a mely gyönyörűen ki volt díszítve; társam egy misemondó könyvet s egy keresztet, íródiákunk pedig a füstölőt vitte s így indultunk el Szartach-hoz. Szartach ajtaja elöl elvonták a nemezfüggőt, hogy láthassa jövete-lünket; mikor közelébe értünk, tolmácsunknak és íródiákunknak háromszor térdet kellett hajtania; azután vezetőink figyelmeztettek, hogy a ki- és bemenetelnél gondosan ügyeljünk, nehogy a küszöböt lábunkkal érintsünk; végre felszólítottak, hogy valami vallásos éneket énekeljünk, Mi tehát a *Salve Regina* zengedezése mellett

mentünk be Szartach lakásába. A bejáratnál egy padon kozmosz és ivóedények állottak. Szartach nejei s főemberei környezetében fogadott bennünket. Miután könyveinket, úgy mint ruháinkat, a füstölőt és keresztet jól megnézte, átadtam neki Felsőged levelét, annak arab és szir fordításával együtt. Miután Szartach megtudta, hogy mi van benne, elfogadta a neki nyújtott ajándékot, a mi kenyérből, borból és gyümölcsből állott s visszaadatta könyveinket és ruháinkat.

Utunk Batuhoz.

Másnap este Kojat magához hivatott s tudtukra adta, hogy királyunk levelében olyan dolgok is meg vannak említve, melyeket ő az ura atyjának, Batunak tanácsa nélkül nem mer elintézni s azért nekünk oda is el kell mennünk. Mi nem mertünk neki ellentmondani s így négy napi ott tartózkodás után, a mely alatt egy kis kozmoszon kívül semmi ennivalót nem adtak, elindultunk Batuhoz. Utunk kelet felé vezetett; az első három nap után az Etilia folyóhoz értünk, a mely háromszor akkora, mint a Szajna és ahhoz képest mély is. Az Etilia ama nagy tóba, illetőleg tengerbe szakad, melyet Szirkannak neveznek egy hason nevű városról, a mely a tó perzsiái oldalán fekszik; mások ugyanazt a tavat a déli oldalán elterülő Kaspi-hegyekről Kaspi-tengernek is nevezik; a Kaspi-hegyektől keletre vannak a Müzihet, vagyis az asszaszinok hegyei.²¹ A tó éjszaki oldalán terülnek el ama puszták, melyeken a tatárok laknak, ezen az oldalán veszi fel a tó az Etiliát, a mely nyáron át ép úgy elönti a vidéket, mint a Nilus. A nyugati, déli és keleti oldalán vannak az alánok hegyei, a lezghiek, a vaskapu és Georgia hegyei. E tavat tehát három oldalról hegyek, északról pedig lapos síkságok

környékezik. András testvéra déli és keleti oldalát, én meg a mikor mentem Batuhoz, az északit, a mikor pedig visszajöttem, a nyugatit jártam be. Az egész tavat négy hónap alatt körül lehet járni. Az tehát nem igaz, a mit némelyek mondanak, hogy ezen tó csak tengerből, mert az Óceánnal sehol sincs kapcsolatban.²²

Azt az egész földet, a mely ezen tó és az éjszaki Jeges-tenger, meg a Paluz Meotides közt fekszik, egykor Albániának hívták. Ez országban, egy utazó szerint, oly nagy kutyák voltak, melyek a bikának is ellentálltak s az orozlánt is megölték. Ebből maig is igaz az (a mint nekem olyanok mondták, a kik ott utaztak), hogy az éjszaki Jeges-tenger felé lakó népek szekereik elé kutyákat fognak, a melyek, mint valami ökrök, azokat el is húzzák.²³

Az Etilia mellett, épen úgy, mint a Tanaisnál, orosz révészeket találtunk, a kiket a tatárok rendelték ide, hogy a követeket Batu udvarába, a mely a folyó keleti partján van, átvigyék. Batu lakóhelyéhez érkezve elcsodálkoztunk annak nagyságán, mert úgy nézett ki, mint egy nagy város s legalább három vagy négy mértföld hosszú volt. A fejedelemnek főházát curia ordának, azaz középen fekvő curiának nevezik s ez igaz, mert ettől sem délre, sem éjszakra senki sem meri mozgó házát felállítani, csakis kelet és nyugat felől, mindkét oldalon egyforma távolságban, állanak a tatár házak.

Megerkezésünk után mindjárt másnap Batu elé vittek. Batu ez alkalomra egy nagy sátrat készíttetett, mert saját házába az a sok ember és asszony, a ki ekkor összegyűlt, nem fért volna. Vezetőnk már előre figyelmeztetett, hogy addig egy szót se szóljunk, a míg Batu meg nem parancsolja s akkor is fogjuk rövidre mondókánkat, továbbá vigyázzunk arra is, hogy a sátor köteleit meg ne érintsük, mert azokat olyanoknak tekintik, mint a ház küszöbét.

A sátor előtt egy pad volt, rajta kozmosz és drágakövekkel kirakott arany- és ezüst ivóedények. Batu magas, egészen megaranyozott széken, illetőleg trónuson ült, melyhez három lépcső vezetett s mely olyan nagy volt, mint egy ágy. Oldalánál egyik felesége s a többi előkelők ültek.

Körülbelül annyi ideig, a mennyi alatt egy misereret el lehet mondani, mély csendben állottunk előtte. Batu vizsgáló szemeket vetett ránk s mi is figyelemmel néztük őt; nekem úgy tetszett, hogy az elhunyt Baumont Jánoshoz hasonlít, kinek lelkét az Isten nyugasztalja. A tatár fejedelem végre jelt adott, hogy szólhatunk; ekkor vezetőnk tudunkra adta, hogy előbb térdre kell ereszkednünk; én előbb egy térdet hajtottam meg, mint ember előtt szokás; de ekkor tudtomra adták, hogy a másikat is meg kell hajtanom; megtettem, mert nem mertem megtagadni az engedelmességet, — hanem magamban azt gondoltam, hogy Istenhez fohászkodom, s azután elkezdém a beszédemet: «Uram! mi kérjük Istenünket, a kitől minden jó származik s a ki kegyességéből kifolyólag téged is részesített a különböző földi javakban, hogy ezek után a mennyieikben is részesítsen annál is inkább, mert ezek nélkül amazok is haszontalanok és hiúk.» Nagyon figyelmesen hallgatott reám, én tehát így folytattam: «Tudnod kell azonban uram, hogy a mennyei javakat soha sem nyered el, ha csak nem léssz keresztény, mert az Isten maga mondta: a ki hisz s megkeresztelkedik, üdvözülni, a ki nem hisz, elkárhozik». E szavakra ő szerényen mosolygott, a többi moalok pedig elkezdtek tapsolni és csúfolódní. Erre az én tolmácsomat, a kinek pedig engemet biztatnia kellett volna, a félelem fogta el. Miután a csend helyreállott, én ismét folytattam beszédemet: «Uram! fiadhoz Szartaqhoz azért jöttünk, mert országunkban azt hallottuk, hogy

ő keresztény, ezért vittem el a felséges királyomtól rám bízott ama leveleket is neki, melyeknek tartalmát tudnod kell.» Hallván ezt Batu, jelt adott, hogy fölkelhetek, kérdezősködött Felségednek, társaimnak s a magamnak nevérol, a melyeket tolmácsunk írásban is átadott neki: azután tudakozódott, vajjon küldött-e már Felséged előbb is követeket hozzá, mire én tagadólag válaszoltam; végre leültetett és kozmoszt adott innom, a mit a tatárok nagy kegynek tekintenek. Ezzel vége volt a kihallgatásnak s mi lakásunkra mentünk. Alig indultunk azonban el, a mikor vezetőnk utánunk jött s menetközben elmondta, hogy királyom levelében azon kívánságának ad kifejezést, hogy mi ez országban maradjunk, a mit azonban Batu Mangu khan²⁴ tudta nélkül nem mer megengedni; azért nekünk el kell ő hozzá is mennünk.

Útunk Mangu khánhoz; első kihallgattatásunk.

Öt teljes hétig kellett Batu csapatját az Etilia menti vándorlásai közben követnünk, ez alatt az idő alatt sokat szenvedtünk s társam néha annyira éhes volt, hogy könnyezve beszélt «én már nem hiszem, hogy valaha is kapok ennivalót». Csakugyan, ha nem könyörül rajtunk a jóságos Isten s nem találkozunk keresztény magyarokkal, a kik azután elláttak ennivalóval, talán éhen vesztünk volna.

Végre a kereszt felmagasztaltatása ünnepén eljött hozzánk egy gazdag és előkelő moal, a ki tízezernek a kapitánya és hatalmas úr volt köztük s kijelentette, hogy ő fog bennünket Mangu khánhoz vezetni; készüljünk el hát a nehéz útra, a mely legalább négy hónapot vesz majd igénybe. Azután megnézte a holminkat s a kevésbbé szükséges dolgokat gazdánk őrizetére bízta; másnap azután

küldött mindegyikünknek az útra szükséges ruhákat és pedig: bő, jubhörrel bélelt úti kabátokat, ugyanolyan módon bélelt nadrágokat, náluk divatos eszímákat, nemez botosokat és hasonló módon bélelt köpenyeket, a melyeket az úton ők is viselnek. Mikor mindezek együtt voltak, három vezetővel útnak indultunk s mentünk mindig kelet felé egész Mindenszentek napjáig; ezalatt mindig a Kan-giták földjén jártunk.

Az Etilia folyótól elindulva, körülbelül már tizenkét napig mentünk, midőn egy másik nagy Jagag²⁵ nevű folyóhoz értünk, a mely eredetét Paszkatirban veszi s a Kaspi-tengerbe szakad. A Paszkatir lakói ugyanazon nyelvet beszélik, mint a magyarok, pásztorkodnak és semmiféle várost sem építenek, Országuk nyugat felől Nagy-Bolgárországgal határos.

Átkelvén a Jagagon, folytattuk útunkat s minden nap körülbelül annyit mentünk, mint a mennyire Páris van Orleanstól. Lovakat gyakran váltottunk; néha egy nap háromszor is; a tatárok azonban mindig a legjobbakat válogatták ki maguknak, míg nekünk a rosszsa maradt. Kimondhatatlan is az, a mit ez útban éhség-, szomjúság- és fáradtságtól szenvedtünk; enni csak este kaptunk, reggel egy kis innivalót vagy legfeljebb egy kis mézet adtak s ez is ritkán volt elég.

Mindenszentek napja előtt útunk irányát megváltoztattuk s egy kissé délnek fordultunk; mikor hét napig ebben az irányban haladtunk volt, dél felől magas hegyeket láttunk meg; városok is tűntek elő, melyeknek környéke néhol igazán kitűnően megművelt kerthez hasonlított volt. A városok mindegyikéből követek jöttek élénk, a kik vezetőnket étellel és itallal bőven ellátták.

Nyole nap mulva egy hegyes vidékre értünk, a melyben egy kissé éjszak felé fordultunk s úgy folytattuk útun-

kat egészen sz. István napjáig,²⁶ e napon egy síkságra értünk le, a mely messziről nagy tengernek látszott, mert se hegy se domb nem volt rajta. Másnap, azaz sz. János evangelista napján, a nagy khán advarának közelébe értünk; nemsokára pedig bele is jutottunk. Vezetőnk egy nagy és kényelmes házat kapott lakhelyül, míg minket hármunkat egy olyan kicsiny és szűk kunyhóba helyeztek el, hogy mikor holminkat elraktuk s ágyunkat megcsináltuk, alig maradt annyi helyünk, hogy tüzet rakhattunk volna.

Januárius 4-én végre elvezettek bennünket a palotához, a hol először is egy nesztorianus pappal találkoztunk, a ki a bibliából néhány kérdést intézett hozzánk s miután meggyőződött, hogy mi is keresztények vagyunk, elkezdett kérdezősködni, vajjon mi módon kívánjuk a khán iránti tiszteletünket kifejezni, úgy-e, mint nálunk szokás, vagy úgy, a mint náluk? Erre én ezt feleltem: Mi papok vagyunk, kik az Isten szolgálatában állunk, nálunk a fejedelmek nem engedik meg, hogy a papok előttök térket hajtsanak, mindazonáltal mi az Úr Jézus iránti szeretetből mindenre készek vagyunk, a mi nem ellenkezik az Isten iránti tisztelettel. Ezen válaszzal a tatárok meg voltak elégedve, néhányan azonnal bementek a khánhoz, néhányan pedig kimotoztak bennünket, hogy lássák, vajjon nem vittünk-e magunkkal valami kést vagy más gyilkos szerszámot. Ennek megtörténte után a nemez-függönyt felemelték és mi a khán elé léptünk. A bejáratnál egy pad s rajta kozmosz állott, e mellé kellett állania tolmácsunknak, míg minket a nőekkel szemközt ültettek le. A khán háza belül egészen aranynyal áttört kelméssel volt bevonva, a közepén pedig egy melegítő állott, melyben tehénganéj és ürömgökér, a mi ez országban igen sok van, égett. A nagy khán egy ágyfélén ült; ő maga

középtermetű, körülbelül negyvenöt éves férfi lehetett; arca szabályos, csak orra egy kicsit lapos és széles. Egyik felesége és néhány gyermeke körülötte foglaltak helyet.

A mint mi a részünkre kijelölt helyeken leültünk, a nagy khán megkérdezett, mit akarunk inni: bort-e, szerazint-e, a mit rizsből készítenek, karakozmoszt-e, a mit tehéntejből csinálnak vagy ball-t, a mi mézből készül. Én azt feleltem e kérdésére, hogy mi nem vagyunk olyan emberek, a kik sokat szeretnek inni, hanem mi mindennel megelégszünk, a mit ő adni jónak lát. Szerazint adatott hát; én csak keveset ittam, hogy épen engedelmesnek látszassam, de a tolmácsom, a ki a töltőgetővel megismerkedett volt, annyit ivott, hogy végre azt sem tudta, mit csinál vagy mit beszél. Végre a nagy khán megadta a jelet, hogy szólhatunk. Térdre ereszkedtem tehát s így kezdtem a beszédemet: «Hálákat adunk Istennek, mert tetszett neki bennünket ily messzire elvezetni, hogy láthassuk és üdvözölhessük a nagy Mangu khánt, a ki oly nagy hatalommal rendelkezik e földön. De egyszermind kérjük a mi Urunkat Jézus Krisztust, hogy ő felségének hosszú és boldog életet adjon, (mert ez az egyedüli, a miért ők imádkoznak).» Azután elmondtam, hogy Franciaország királya levelekkel küldött bennünket Szartachhoz, a melyekben kéri őt, hogy a keresztény vallás terjesztését engedje meg. Szartach bennünket Batuhoz küldött, a ki ismét ide vezetett. Itt kérjük hát ő felségét, engedje meg, hogy itt letelepedjünk, hogy az Isten ígését hirdethessük és hogy imádkozhassunk a nagy khán és családjának jólétéért. Aranyunk, ezüstünk, meg drágaköveink nincsenek ugyan, csakis szolgálatkészségünk meg imánk, a melyet fel is ajánlunk. Végre arra kértem Mangu khánt, hogy legalább addig hagyjon békében

országában, a míg a nagy hideg elmúlik s nagyobb veszély nélkül országunkba visszatérhetünk.

«Valamint a nap — válaszolá a khán — minden-hová elküldi ságarait, úgy az ő és Batu hatalma is kiterjed mindenfelé.» A mi aranyunkat és ezüstünket illeti, arra nincs szüksége. Ennyit értettem meg a tolmácsunk beszédéből, a többi, a mit mondott, azt bizonyította, hogy részeg és hogy Mangu khán is jó kedvű. Mikor ezt észrevettem, jónak láttam hallgatni s csupán csak arra kértem ő felségét, hogy ne haragudjék azért, mert arany és ezüstről beszéltem; az csak azért történt, mert ezzel is bizonyítani szándékoztunk, hogy mi neki minden tisztességet meg akartunk adni. Miután a nagy khán megengedte, hogy helyeinket elfoglaljuk, s miután neki még néhány udvarias szót mondtunk volt: elhagytuk a palotáját.

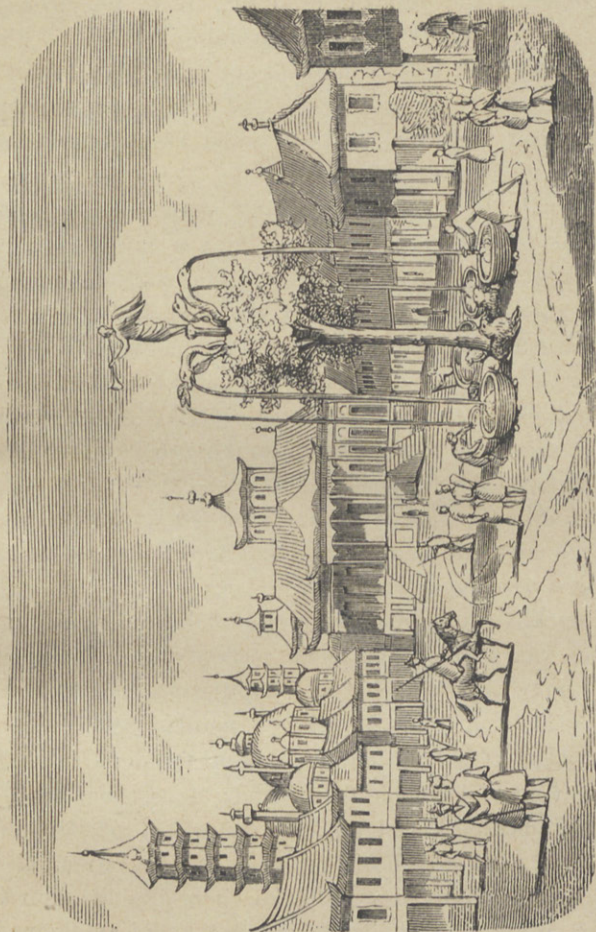
Visszatérve lakásunkba, nemsokára találkoztunk egy lotharingiai, Metz városából származó asszonynyal, a kit Magyarországon fogtak el s a kitől azt is megtudtuk, hogy van ez országban egy Boucher Vilmos nevű párisi aranyműves is, a kinek fogadott fia igen jó tolmács, és hogy ez a Boucher Vilmos a nagy khántól kapott három ezer márka ezüstöt és ötven munkást oly célból, hogy neki abból valami szép és díszes dolgot készítsen. Én, a mint ezt megtudtam, azonnal írtam az aranyművesnek egy levelet, a melyben tudósítottam megérkeztünkéről és kértem őt, hogy fiát küldje el hozzánk tolmácsul. E hónapban lehetetlen, volt a válasza, mert még «el vagyok foglalva a khán által rám bízott munkával, de a jövő hónapban bizonyosan el fogom küldeni».

A míg mi Mangu khán udvarában tartózkodtunk, csak kétszer mentünk dél felé s azután ismét éjszakkak Karakorum felé fordultunk. Ez útra nagyon vigyáztam s igaznak is találtam azt, a mit már előbb hallottam volt,

hogy itt mindig hegynek felfelé megy az ember. A folyók mindannyian keletről jönnek s vagy egyenesen vagy némi elhajlással éjszak, illetőleg dél felé, nyugatnak folynak.²⁷ Kathajig, a mely kelet felé, Mangu udvarától körülbelül húsz napi járó földre lehet, semmiféle várost vagy helységet sem lehet találni; csakis itt-ott elszórva állanak egyes lakóházak.

Karakorumról.²⁸

A bőjtnek fele körülbelül már elmúlt, a midőn a párisi aranyműves fia eljött Mangu khánhoz és bejelentette neki, hogy ama diszes ezüst munka, melyet atyja a khán parancsára megkezdett volt, elkészült. Megjegyzendő ugyanis, hogy Mangu khán Karakorum városa mellett egy nagy térséget téglafallal kerített be s arra egy palotát építtetett, melyben évenként kétszer, mikor elhagyja e helyet s mikor oda visszatér, nagy ünnepet szokott ülni. Különösen az utóbbi alkalomból számos előkelő tatár, néha ugyancsak messze földről, jő össze e helyen. A khán hatalma és gazdagságának jeléül drága ruhákkal s más értékes tárgyakkal ajándékozza meg őket. A palota mellett más terjedelmes épületek is vannak, melyekben az élelmi szereket és kincseket őrzik. Mivel pedig nem látták tisztességesnek, hogy e palotában edényekben hordják körül a tejet, Vilmos aranyműves segítette a bajon. Csinált ezüsből egy fát, melynek tövéhez négy ugyancsak ezüsből készült oroszlánt fektetett, és mindegyiknek szájába egy csatornát tett, melyekből kanca-tejet szoktak kiönteni. Négy más csatornát meg úgy helyezett el, hogy azok a fa tövétől annak tetejéig értek, felső végök aranyozott és kígyó alakú volt. E csatornák-ból különböző italokat folytattak: az egyikből bort, a má-

A khán palotája.

sikből karakozmoszt, a harmadikból ballt s a negyedikből szerazint. A fa lábánál azután négy ezüst edény volt, a melyekben amaz italokat felfogták. A fa tetejében egy ezüst angyal állott kezében trombitával; a fa alatt, egy jó nagy lyuk volt, a melyből egy erős cső vezetett az angyalhoz, úgy hogy azon embernek, a ki a fa alatti lyukban el volt bújtatva, csak a csőbe kellett fujnia s a trombita megszólalt.

A palotán kívül még volt egy nagy szoba, melyben a szolgálk mindig készen állanak, hogy a mint az angyal trombitáját meghallják, a különböző italokat a különböző csatornákba kiöntsék. Ha tehát a vendégek inni akartak, a főpohármester hangos szavakkal megparancsolta az angyalnak, fújjon trombitájába; az, a ki a fa alatt el volt bújtatva, jó erősen belefújt a trombitához vezető csőbe, mire ez megszólalt; a mint ezt az ivószobában levő szolgálk meghallották, el kezdték önteni a csatornákba a különböző italokat, a melyek azután a fán levő csőveken át a felfogó edényekbe folytak; innen az italokat ismét más szolgálk a vendégek elé vitték.

A khán palotája templomhoz hasonlít, melynek közepén van a hajója, két oldalt oszlopsorai, délnek pedig három nagy kapuja; a középső kapuval szemközt áll ama nagy ezüst fa. A khán ülőhelye a palota északi oldalán egy emelkedett helyen van, hogy őt ott mindenki láthassa. Az emelvényre két lépcső vezet fel; az egyik azok, a kik őt az ebédnél kiszolgálják, felmennek, a másikon meg lemennek; azután pedig ismét a közepén levő üres helyen foglalnak állást; ugyancsak a közepén állanak azon követek is, a kik ajándékokat hoznak. A kháni emelvénytől jobbra, azaz a nyugati oldalon helyezkednek el a férfiak, a baloldalon pedig a nők.

A mi magát Karakorum városát illeti, tudathatom

Felsegeddel, hogy ha a khán palotájától eltekintünk, az nem ér annyit, mint Franciaországban St. Denis, a melynek monostora van tízszer akkora, mint a khán palotája. A tatár városnak csak két nagy utcája van, az egyik a mohammedánus, a melyben a vásárokat tartják, a másik a kathaji, a melyben a kézművesek laknak. Ez utóbbiban vannak a templomok: tizenkét pogány, két mohammedánus és egy keresztény templom. Az utóbbit földhányás veszi körül, a melynek négy kapujánál vásárokat is tartanak; a keletinél árulnak mézet és gabonát, a miből azonban mindig csak kevés van; a nyugatinál juhokat meg kecskéket; a délinél ökröket meg szekereket s az éjszakinál lovakat. E két utcán kívül vannak a városban még paloták, melyekben a fejedelem tisztviselői laknak.

A mint Mangu megtudta, mint fentebb említettem, hogy Vilmos aranyműves a maga munkájával készen van, azonnal elindult Karakorum felé. Mi őt útjában mindenütt követtük; a Jézus mennybemenetele utáni első vasárnapon megérkeztünk Karakorumba s egy, erre a célra kijelölt házban kaptunk szállást. Itt ismerkedtem meg, Vilmos és mások közbenjárásával, a tatárok papjaival.

A tatárok kuruzslóiról.

A tatár papok mind kuruzslók és a mit ezek parancsolnak vagy mondanak, a többiek haladéktalanul végrehajtják. A tatár papok számosan vannak, élükön egy főnök áll, a ki az ő patriarchájuk; ez mindenhova követi a khánt, s tőle mindig, mintegy köhajtásnyi távolságban lakik; ő továbbá az, a ki első sorban felügyel ama szekerekre, melyekben bálványaikat hordják. Többen e papok közül nagyon tapasztaltak s ezekhez jönnek azután az egész országból tanácsot kérni. A csillagjósolásban nagyon

jártasak; előre meg tudják mondani, mikor lesz nap- vagy holdfogyatkozás. Ha jóslatuk ez irányban teljesedik, tömegesen hordják nekik az élelmi szereket úgy, hogy ilyenkor ugyancsak elárasztja őket a bőség. Ha a nap- vagy holdfogyatkozás beáll, összezsúrdul a nép, elkezd verni a dobokat és üstöket s iszonyú kiabálást visz véghez; ha azután a fogyatkozás megszűnt, van lakoma és dáridó.

Ezek a kuruzslók megjelölik a napokat, melyek bizonyos dolgok teljesítésére alkalmasak és szerencsét hozók vagy a melyek szerencsétlenek. Ez az oka, hogy a tatárok ezen emberek jóváhagyása nélkül semmiféle csatába vagy háborúba nem bocsátkoznak; így például már régen visszatértek volna Magyarországra, ha kuruzslóik megengedték volna. Mindent, a mi az udvarhoz jut, a tűzben megtisztítanak s kiveszik belőle a maguk részét; az elhunytak házi eszközeivel is így tesznek. Ezt láttam magam is, a mikor ott tartózkodásom ideje alatt egy asszony meghalt.

Azon szokás is is uralkodik náluk, hogy május hó 9-én a mennyi fehér kancát csak találnak, mind feláldozzák isteneiknek. Akkor, a mikor friss kozmoszt készítenek, egy keveset a földre öntenek belőle s azután nagy ünnepet ülnek épen úgy, mint nálunk némely helyen sz. Bertalan és sz. Sixtus napján új bort, sz. Jakab és sz. Kristóf napján meg gyümölcsöt kóstolnak.

Ha a tatárnak gyermeke születik, azonnal elhivat egy kuruzslót, hogy mondja meg, mi sors vár az új szülöttre; úgy szintén, ha valaki megbetegszik közülök, a rokonok mindjárt felkeresnek egyet, hogy bűbajos mesteriségével segítsen a betegen. Erre nézve az a metzi asszony, a kiről már szóltam, egy érdekes esetet mondott el nekem. Az ő úrnőjének, a ki keresztény volt, egyszer igen értékes prémeket hoztak ajándékba; a kuruzslók persze mindjárt

kezőkbe vették, hogy a tűzzel megtisztítsák, de többet tartottak meg belőle, mint a mennyi őket megillette; ezért őket egy asszony, a ki amaz úrnő drágább holmijára felügyelt, bevádolta s ők erős szidást kaptak. Kevéssel utóbb azonban az úrnő súlyos betegségbe esett s nagy fájdalmakat szenvedett; megjelentek nála a kuruzsló urak s a betegől egy kissé távolabbra eső helyre leülvén, meghagyták az egyik szolgálónak, hogy nyúljon a beteg legfájósabb tagjához s ha valamit talál ott, kapja el azonnal. Ez odanyúl s ime! egy darab nemezt talál, a mit a földre dob; a nemezdarab azonnal el kezd morogni s csúszni, mintha élne. Persze készen volt a kuruzslók vádja az ellen, a ki a lopásukat felderítette. Azt mondták, hogy úrnőjét megbüvölte, kivonszolták a sátorból s hét napig verték meg kínozták, hogy vallja be a bűnét, melylyel vádolták. Ezalatt az úrnő meghalt; meghallotta ezt a szegény kínzott nő s kérte a kuruzslókat, hogy öljék meg már őt is, mert ő nem élhet meg úrnője nélkül; ők azonban csak kínozták. Megtudta azonban az egész esetet Mangu khán s megparancsolta, hogy bocsássák szabadon. Így menekült meg az asszony a kuruzslók körmei közül.

Még az a gonoszságuk is megvan a tatár bűbájosoknak, hogy ha akarják, esőt csinálnak vagy vihart idéznek elő. Megtörténik azonban az is, hogy például karácsonykor nagy hideg áll be s ők minden fufangjukkal sem tudnak a bajon segíteni. Mit tesznek ekkor? valakit, a ki az udvarnál van, bevádolnak, hogy okozója a veszélynak s azt azután azonnal meg is ölik.

Némelyik küzülök az ördöggel is cimborál, hogy megtudja azt, a mit kíván. Ha az ördögtől olyas valamire nézve, a mit például a khán kérdez tőlük, feleletet akarnak kapni: bevárják az éjjelt s ekkor szobájok közepére főtt húsdarabokat tesznek; egyikök elkezd bü-

bájos szavakat morogni, a füstfelfogót, a mit kezében tart, vagdalja a földhöz, majd ugrál s táncol mindaddig, a míg eszméletét veszti és elkezd fantáziálni; ekkor erősen lekötik s várják, míg megjő az ördög, a ki megeteti s megadja a kért választ.²⁹ Egy ilyen alkalommal, a mint nekem Vilmos beszélt, egy magyar elbújt házukba, hogy rettenetes titkaiknak tanúja lehessen. A mint azonban a papok az ördögidézést csinálják, egyszerre hallják a fedélről a gonosz lélek panaszos hangját, a mint mondja, hogy nem mehet be, mert keresztény ember van köztük. Persze a mint a magyar ezt meghallotta, futásnak eredt és szerencséje! mert a többi kuruzsló abban a pillanatban elkezdte őtet keresni. Mindezen dolgokat e bűbájosok rendszeren üzik, de még másokat is művelnek, a miket azonban elmondani hosszadalmas dolog volna.

Hazatérésünk Karakorumból.

Midőn láttam, hogy az idő halad és hogy ha még sokáig maradunk ez országban, kényszerítve leszünk megint a zord téli időben utazni, kérdést intéztettem a khánhoz, vajjon mi szándéka van velünk; mi ugyan szívesen megmaradunk az ő országában, ha ez az akaratja; de viszont, ha azt kívánja, hogy visszatérjünk hazánkba, tudassa azt velünk mielőbb, nehogy a zord idő újra megkínózzon az úton. Nagy nehezen megkaptam az üzenetet, hogy mihelyt készen lesznek a Franciaország királyának szóló levelek, búcsút vehetek országától.

Pünkösöd után nyolc nappal még a khán egy ünnepén voltam jelen, melyen a baldachi kalifa, egy indiai szultán és a török szultán követét láttam. Péter és Pál napja után végre készen voltak a Felségednek szóló levelek, én azokat átvettem és sz. János ünnepe után körül-

belül tíz napra búcsút vettem az udvartól és Vilmos mestertől és vezetéssel meg társaimmal Karakarumból nyugat felé, útnak indultam. Két hónap és hat nap múlva Batuhoz értünk. Ez útnak visszafelé valamivel éjszakibb irányban vezetett, mint az, a melyen Karakorum felé jöttünk. Ez alkalommal azonban egy kis rozszant helységen kívül sem várost, sem helységet, de még emberi lakások nyomát sem találtuk; csupán sírokat és sírhantokat láttunk. Sokat is szenvedtünk ezen két hónap alatt. Egy napot kivéve, mikor nem találtunk lovakat, mindig utaztunk. Néha két, sőt három napig is mentünk a nélkül, hogy kozmoszon kívül valami táplálékhoz jutottunk volna. Egyszer a többi közt majd éhen vesztünk, mert élelmi szereink kifogytak, a közelben megmit sem lehetett kapni, lovaink pedig az éhség és fáradság miatt alig tudtak tovább menni.

Mikor Batu megtudta, hogy udvarába érkeztünk, magához hivatott, megmagyaráztatta magának Mangu leveleit, kérdezősködött, vajjon tengeren vagy szárazon akarom-e folytatni útamát s miután megtudta, hogy szárazon akarok Szíriába eljutni, a hol akkor — hitem szerint — Felsőgedet megtalálhattam volna, vezetőt adott, a ki oda elkalauzoljon. Batu udvarából elindulva, útnak az Etilia folyó mentén egészen a folyam keleti partján épült Szaraj városig,³⁰ melyet Batu alapított s a melyben palotája is volt, — dél felé folytattuk.

Mindenszentek körül innen is tovább indultunk; egyenesen délnek menve, tizenöt napig megint egy lélekkel sem találkoztunk. Ez idő alatt a szomszomság sokszor nagyon meggyötört s egy alkalommal huszonnégy óránál tovább nem kaptunk vizet. A tizenöt nap elteltével megérkeztünk az alánok lakta hegyekhez.³¹ A hol ama hegyek a tatárok lakta síkságot összeszorítják, van a «vaskapu»,²² a mely

tehát a Kaspi-tenger s ama hegyek közt fekszik. A «vaskapu» környékén laknak a lezghiek. A vaskapu egy város, melyet Nagy Sándor alapított, s melytől keletre a Kaspi-tenger terül el. A város a tenger és a hegyek közt elterülő síkságot egész hosszában elfoglalja úgy, hogy az út a város közepén egy vaskapun visz keresztül, a melytől a város nevét is nyerte. Az egész helység körülbelül egy fél mértföld hosszú, szélessége pedig egy kőhajtásnyi; az egészet egy erős, tornyokkal ellátott fal veszi körül és egy a hegyekre épített vár őrzi.

Vaskapuból elindulva nemsokára Georgiába értünk, ott nyugatnak, majd délnyugatnak fordultunk s Arzerumon keresztül Lajaszba értünk.³³ Midőn útamát Franciaország felé tovább folytattam, találkoztam rendem főnökével, a ki az akr-i kolostorba küldött és nem engedte meg, hogy személyesen Felsőged elé járuljak. Rendem főnökének parancsa szerint csak ez írásban tudathatom Felsőgeddel utazásom eredményét. Esedezőleg fordulok Felsőged végtelen kegyességéhez és jóságához, hogy bocsásson meg, ha netalán nem teljesítettem volna mindenben akaratát vagy e tudósításban valami nem oda való dolgot beszéltem volna el.

JEGYZETEK.

1. Rubruquis a Fekete-tengert 1000 mfd hosszúnak tartja ; tényleg azonban az csak körülbelül 150 földr. mértföld hosszú, közepes szélessége pedig 50 mfd ; egész felülete tehát közel 9000 □ földr. mfd.

2. Gazariának nevezték a középkorban a mai Krimfélszigetet.

3. Rubruquis ezzel kétségkívül a tengeri só beszerzési módjára céloz ; sok helyt a tengerparton gödröket ásának, azokba a tengervizet belemerítik s azután a vizet elpárologtatják ; a víz elpárolgása után visszamarad a tengeri só.

4. Iperpere = csekély értékű pénznem.

5. Moalok = mongolok.

6. A kozmosz vagy kumisz kancatejéből készült ital ; készítményét Rubruquis maga a cja elő. Az ázsiai nomádnépeknél maig is használják. Lásd Marco Polonál a 45 ik jegyzetet.

7. Alkalmasint a vízbe egy kis lisztet habarnak.

8. Ez artakról l. Marco Polot.

9. Kathaj alatt a mai Sina északi részét kell értenünk.

10. Hasonló szokásokat találtak az utazók Polinézia és Afrika néhány népénél is.

11. Lásd Marco Polonál a 76-ik jegyzetet.

12. Sagatajnak nevezi Rubruquis Dsagatajt, Dsingisz khánnak, a tatár uralom megalapítójának másodszületett fiát.

13. Ezek a dél-oroszországi puszták.

14. A Tanaist, a mai Dont, még a középkorban is az Európát Ázsiától elválasztó vonalnak tartották.

15. A némat lovagrend 1228-ban vonult először a Visztulához s csak hosszú harcok után volt képes a keleti tartományok birtokába jutni. Rubruquis a pápának, a mint látszik, hízelegni akar, midőn azt mondja, hogy a tatárok keresztes hadjáratra buzdító felhívásától megszöknének. A tatár nép, a mely a rómaiakénál is nagyobb birodalmat alapított s a mely Európát rémületbe ejtette,

egy egyszerű felhívás elől semmiesetre sem menekült volna az erdőkébe.

16. Az Etilia folyó — a mai Volga.

17. Palus Meotides helyett ; a mai Azovi-tenger.

18. Lásd erre vonatkozólag Marco Polonál a 20-ik jegyzetet.

19. Lásd a nesztorianusokra vonatkozólag Marco Polonál a 107-ik jegyzetet.

20. Jamnak nevezték az oroszok még a 17-ik században is azt, a ki a fejedelmökhöz utazó követet elszállítani tartozott.

21. Lásd erre vonatkozólag Marco Polonál a 31-ik jegyzetet.

22. Rubruquis a középkorban az első, a ki konstatálja, hogy a Kaspi-tó nem tengeröböl.

23. Az éjszaki Jeges-tenger némely népe a kutyát vontató állatnak maig is használja.

24. A tatárok óriási birodalma több részre oszlott, a melyeknek feje mindig az volt, a ki a keleti részben gyakorolta az uralmat. Rubruquis idejében ezt Mangu-nak hitták. Lásd Marco Polonál a 47-ik jegyzetet,

25. Jagay vagy Jaknak hitták a Középkorban az Ural folyót.

26. E nap alatt nem sz. István király, hanem sz. István vértanú napját, dec. 26-át, kell értenünk.

27. Rubruquis éles megfigyelő tehetségére mutatnak ezen szavai ; ő észrevette, hogy lefolyás nélküli medencében jár.

28. Karakorumnak romjai is eltűntek. Remusat véleménye szerint az északi szélesség $48^{\circ} 23'$ és a Páristól számított keleti hosszúság $100^{\circ} 39'$ alatt feküdt:

29. L. Marco Polonál a 76-ik sz. jegyzetet.

30. L. Marco Polonál a 3-ik sz. jegyzetet.

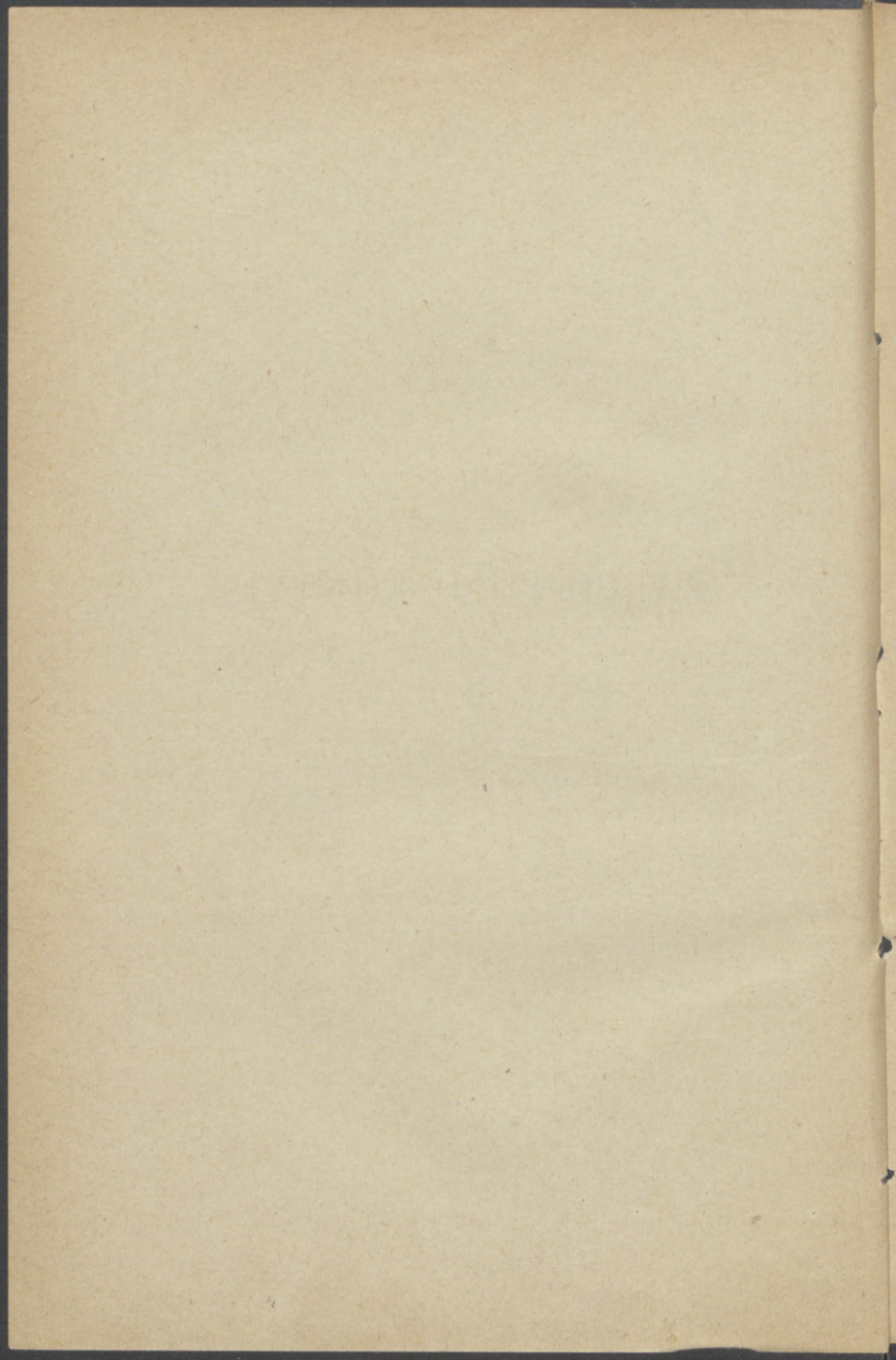
31. E hegyek a Kaukázus.

32. L. Marco Polonál a 20-ik sz. jegyzetet.

33. L. Marco Polonál a 12-ik sz. jegyzetet.

II.

MARCO POLO KÖNYVE.

I. FEJEZET.

A Polo testvérek kereskedésük ügyében Konstantinápolyba, s onnan a Fekete-tengerre mennek; eljutnak Barka khánhoz; elutazásuk Bolgharából.

Nicolas Polo és fivére Maffeo velencei kalmárok árúikkal 1255-ben Kr. u. Konstantinápolyban voltak, hol akkor Balduin¹ uralkodott. Mindkét Polo nemesi származású, ügyes és körültekintő férfiú volt. Miután Konstantinápolyban dolgukat elvégezték, tanácsot tartottak, mi tevők legyenek ezután és elhatározták, hogy elmennek a Fekete-tenger partjaira s ott fognak kereskedést űzni; összevásároltak ékszereket, elhagyták Konstantinápolyt s elmentek Szoldajába.²

Oda érkezve, jónak látták útjokat folytatni s mentek addig, míg elérkeztek Barka khánhoz, egy tatár fejedelemhez, a ki, hol Szarában. hol Bolgharában³ székel. Ezen

Barka igen szívesen fogadta a két testvért, s igen megörült jövetelükön; ők viszont felajánlották neki ékszereiket, melyeket magukkal vittek volt. A fejedelem kedvesen fogadta az ajándékot és viszonzásul a velenceieknek több mint kétszer akkora értéket adatott.

Miután ezek egy évig laktak volt a fejedelemnél, nagy háború tört ki közte és Hulagu, a keleti tatárok fejedelme közt. Kemény csatákat vívott a két ellenfél, mindkét részről sokan estek el s végre Barka teljes vereséget szenvedett. E háború következtében senki sem utazhatott az elfogatás veszélye nélkül, különösen azon az úton nem, melyen a két Polo Barkához jutott. Előre mindenki bátran mehetett, csak vissza felé nem; ily körülmények közt tehát elhatározták, hogy előre mennek.

Elindulván Bolgharából, nemsokára Ukaka⁴ nevű városba, Barka uralmának határához értek; azután átkeltek a Tigeri⁵ folyón és egy sivatagon, a melyben tizenhét napig kellett menniök, míg a végére értek; nem találtak abban sem várost, sem kőépületet, csak tatár sátrakat és a mezőkön legelésző házi állatokat.

II. FEJEZET.

A Polo testvérek a nagy khán elé mennek, a ki őket a pápához követekül küldi.

Átjutván a sivatagon, a Polo testvérek megérkeztek a hasonnevű tartományban fekvő Bokhara⁶ városába. Ezen város igen szép és igen nagy, Perzsiának fővárosa és Barak királynak székhelye; s mivel sem előre, sem vissza nem mehettek, három évig maradtak benne. A míg itt tartózkodnak volt, megérkeztek Hulagunak, a keleti tatárok fejedelmének követei, a kik útban voltak a nagy khánhoz, az összes tatár nép királyához. Mikor ezek a követek meg-

látták a velenceieket, nagyon elesodálkoztak, mert ez országban még soha sem láttak nyugat-európaiat, azt mondták hát nekik: «Uraim, ha nekünk hitelt adtok, nagy hasznotok lesz belőle s nagy tisztesség fog érni»; a mire ezek azt felelték, hogy szívesen meghallgatják javaslataikat; «a nagy khán — válaszolák azok — soha sem látott nyugat-európaiat, pedig nagyon szeretne közülök valakivel találkozni; ha eljönétek hozzám, annyi bizonyos, szívesen látna, nagy tisztességgel fogadna s gazdagon megajándékozna. Velünk nyugodtan eljöhetnek, senki sem fog háborgatni.»

A két fivér a javaslatot elfogadta, felkészült az útra s a követekkel elment; egy évig utaztak éjszak és éjszakelet felé a nélkül, hogy megérkeztek volna oda, a hol a hatalmas uralkodó székel. Ez útközből sok különböző nagy és csodás dolgot láttak, melyekről majd később fogunk szólni.

Mikor a két testvér a nagy khánhoz érkezett, ez őket örömmel fogadta, nagy ünnepet rendezett tiszteletükre, s mindenféle dolog felől kikérdezte őket: először a császárokról, mikép tartják fenn azok uralmukat, miként szolgáltatnak igazságot, miként hadakoznak s miként vezetik ügyeiket; azután tudakozódott a királyokról, a hercegekről, a bárókról,⁷ a pápáról, az egyházzal, a római intézményekről és a nyugat-európaiak mindenféle szokásairól. A két testvér, miután a tatár nyelvet jól értette, mindezen kérdésekre az igazságnak megfelelően, okosan és kellő rendben válaszolt.

Khubilaj khánnak,⁸ az összes tatár nép császárijának, számos tartomány s királyság urának mindaz, a mit a két testvér a nyugat-európaiakról elmondott, nagyon tetszett, s azért azt gondolta magában, jó lesz a velenceieket követekül elküldeni az apostolhoz;⁹ fel is kérte őket erre s

ezek szívesen elfogadták a megbízást. Az uralkodó tehát előhivatta egyik előkelő alattvalóját, Kogatalt, s meghagyta neki, készüljön fel azonnal az útra, mert az ő akarata szerint a két testvérrel a pápához fog menni. Kogatal e parancsolatra megígérte, hogy mindent legjobb tehetsége szerint fog elvégezni.

A nagy khán ezután tatár nyelven levelet íratott a pápának, s azt átadta a követeknek s meghagyta nekik, hogy mit mondjanak a pápának. A levélnek, tudjátok, ez volt a tartalma: Küldjön a pápa neki, akár száz keresztény, böles férfit, a kik jártasak a hét művészetben¹⁰ és a kik észbeli okokkal megtudják győzni a pogányokat s mindazokat, a kikkel beszédbe fognak ereszkedni, arról, hogy Krisztus tana a legjobb, hogy a többi tanok rosszak és hamisak; ha a küldött böles férfiak ezt meg tudják tenni, ő (a nagy khán) s mindazok, kiknek parancsol, keresztények s az egyház híveivé lesznek. Megbízta ezután a követeket azzal is, hogy hozzanak olajat abból a lámpából, a mely Jeruzsálemben Krisztus urunk sírján ég.

Miután a nagy khán minden kívánságát elmondta, követeinek egy arany táblát adatott, a melyre fel volt írva, hogy minden országban, a melyben elmennek, adjanak nekik élelmi szereket, lovakat, kíséretet, szóval mindent, a mire szükségök van.¹¹ A követek ezen táblát kézhez vevén, ellátták magukat a szükségesekkel, búcsút vettek az uralkodótól s elutaztak.

III. FEJEZET.

A tatár követ beteg lesz. A két Polo folytatja útját Velencébe.

A követek már több napig utaztak, midőn egyszerre a tatár egy városban annyira beteg lett, hogy nem mehetett tovább; a velenceiek azonban teljesíteni akarták a rá-

bizottakat s elválván társuktól, folytatták útjokat; s lekemre mondom, akárhova érkeztek, mindig a legnagyobb tisztelettel s szolgálatkészséggel találkoztak s kívánságukhoz mértén mindent megtettek nekik, még pedig azért, mert náluk volt a nagy khán aranyra írott parancsa.

Három évig utaztak már a velenceiek, midőn végre megérkeztek Örményország Layasznevű városába;¹² az utazás pedig azért tartott oly sokáig, mert a rossz idő miatt gyakran meg kellett szakítaniok; egyszer a nagy havazás, másszor a folyton tartó esőzések következtében megdagadt folyók állították meg s kárhoztatták őket vesztelésre.

Layaszból Acre-ba¹³ mentek; ide 1269 április havában érkeztek meg s megtudták, hogy a pápa kevéssel előbb meghalt.¹⁴ Ez utóbbi eset miatt tehát elmentek piacensai Theobaldhoz, a ki Egyiptomban pápai követ volt s keleten igen nagy tekintélynek örvendett; ennek elmondták küldetésök célját. A pápai követ beszédjökön nagyon elsodálkozott s azt tartotta, hogy követségökből az egész kereszténységre nagy haszon és dicsőség háramolhatik; azért is a következőket mondta nekik: «Uraim, jól tudjátok, hogy a pápa meghalt; várnotok kell tehát addig, míg másikat választanak. Ha ez megtörtént, teljesíthetitek küldetéseteket.»

A velenceiek belátták, hogy a pápai követnek igaza van s azért azt felelték, hogy azalatt, míg a pápaválasztás folyamatban van, ők hazamennek Velencébe, hogy meglássák családjukat. Elmentek Negroponte-ba¹⁵ s onnan Velencébe. Itt Nicolas Polo megtudta, hogy felesége meghalt; az elhunyt feleségétől maradt egy fia, Marco, ki ekkor már tizenöt éves volt s a kiról e könyv szól. A két Polo ezután két évig Velencében maradt, hogy a pápaválasztást bevárja.

IV. FEJEZET.

A Polo testvérek visszatérnek a nagy khánhoz.

Miután a két testvér két évig, mint azt fentebb említettem, várt és látta, hogy még sem ment végbe a pápa-választás, nem akarta az elindulást tovább halasztani, Marcoval együtt elhagyta Velencét s egyenesen Acre-ba ment, hol Theobalddal, a pápai követtel, találkozott. A velenceiek itt Theobalddal tanácskoztak a fölött, mit kelljen tenniök s engedélyt kértek tőle arra, hogy Jeruzsálembe mehessenek s vihessenek magukkal a szent sír olajából s így a nagy khánnak legalább erre vonatkozó parancsát teljesíthessék.

A pápai követ megadta erre az engedélyt; a velenceiek elmentek Jeruzsálembe, vittek magukkal a szent sír olajából s visszatértek megint Acre-ba, itt fölkeresték Theobaldot s ezt mondták neki: «Miután látjuk, hogy pápát nem választanak, s mi már eleget vártunk, vissza akarunk menni a nagy khánhoz». Theobald nem tett semmi ellenvetést; elindultak tehát útjukra, de alig hogy Layaszba értek, megtudták, hogy Theobaldot, kiről fentebb szó volt, pápává választották. E fölött a velenceieket nagy öröm fogta el s vissza is tértek mindjárt Acre-ba. Itt mély alázat jelei közt üdvözölték az újonnan választott pápát, a ki is őket szívesen fogadta s két szerzetest adott melléjük, hogy azok a nagy khán birodalmában a keresztény hitet terjeszszék. Ezekkel együtt utazóink visszatertek Layaszba.

Épen mikor e városba érkeztek, hallották, hogy Bendokdar, Egyiptom uralkodója,¹⁶ egynagymohammedánus sereggel betört Örményországba és nagy pusztítást

visz véghez. Az utazók nagy veszélyben forogtak, a szerzetesek nem is akartak hát tovább menni, átadták Poloéknak a pápától kapott irataikat és visszatértek nyugat felé; a velenceiek azonban télen-nyáron folytatták útjokat mindaddig, a míg el nem jutottak a nagy khánhoz, a ki akkor egy Kemenfu nevű nagy és gazdag városban¹⁷ tartózkodott. A mint a nagy khán jövetelökről értesült, tizenegy napi járó földre követeket küldött eléjük, őket nagyon szívesen fogadta s kikérdezte, hogy mit tettek, mióta őt elhagyták. Ezek mindent a kellő rendben elbeszéltek s átadták a pápa leveleit és a szent sírról hozott olajat, a mit a nagy khán kegyesen fogadott; ekkor az uralkodó észrevette Marcot s megkérdezte, ki legyen az a fiatal ember. «Uram, — felelé ennek az atyja — ő a fiam és a te szolgád». «Legyen üdvözölve» — viszonzá az uralkodó. De minek beszéljek erről hosszasan; elég az hozzá, hogy a nagy khán a velenceiek tiszteletére nagy ünnepet rendezett és ezek a többi előkelő tatárokkal együtt udvarában maradtak.

E közben Marco Polo annyira elsajátította a tatárok szokásait, oly jól megtanulta nyelvöket, írásukat és hadi mesterségöket, hogy bámulni lehetett. Mert tudnotok kell, hogy rövid idő alatt megtanult több nyelvet és négyféle írást; ügyes és minden dologban tájékozott volt; azért az uralkodó nagy jóakarójává is lett s elküldte követésbe messze országokba, a melyeket hogy elérjen, néha hat hónapig is kellett utaznia.

A fiatal ember ügyesen megfelelt küldetésének s minden figyelmét oda fordította, hogy a különböző vidékeken látottakat elsajátítsa s azután a nagy khánnak híven elbeszélje. Észrevette ugyanis a fiatal Polo, hogy az uralkodó többi követei nem tudtak neki mást elmondani, mint azt, a miben eljárak; pedig a nagy khán szívesebben

hallott volna valamit az idegen országokban uralkodó szokásokról és erkölcsökről s miután ezekről a fiatal velencei mindig tudott valamit mondani, azért küldték őt oly gyakran követként a legkülönfélébb országokba, azért láthatott és tanulhatott ő oly sokat s azért jutott oly kegybe, hogy sokan a tatárok közül is irigyeivé lettek.

V. FEJEZET.

Tizenhét év mulva a Polo-k ismét visszatérnek Velencébe.

Miután a két testvér és Marco a tatár uralkodó körében tizenhét évet töltöttek volt, arra a gondolatra jöttek, hogy jó volna már visszatérni hazajókka, mert bizony ideje volt már. Több ízben nagyon szépen kérték urokat, hogy bocsássa már el őket, de ez annyira megszerette s oly szívesen látta maga körül, hogy a világ kincseért sem akart volna tőlük búcsút venni.

Megtörtént azonban, hogy Bolgara királyné, Argunnak, a keleti tatárok királyának¹⁸ felesége meghalt, végrendeletében azt hagyván hátra, hogy semmiféle asszony az ő helyét el ne foglalja, ha csak nem családjabeli. Így tehát Argun három követet, Ulatajt, Apuszkát és Koját, gyönyörű szép kísérettel a nagy khánhoz küldte, hogy kérjenek tőle az elhunyt királyné családjából egy nőt, a kit feleségül vegyen.

Mikor e követek a nagy khánhoz értek s elmondták jövetelök célját, szíves fogadtatásban részesültek; kérelmök is teljesült: egy fiatal tizephét éves Kogatra nevű nőt szánt a nagy khán Argunnak feleségül. Eközben Marco Polo visszatért indiai követségéből s elmondta, mi mindent látott útjában s mily különböző tengereken kellett járnia. Mikor a tatár követek ezt hallották s észrevették, hogy

mennyi tapasztalatuk van a velenceieknek, elhatározták, hogy őket magukkal viszik. A tatárok ugyanis a királyi menyasszony kedvéért, nehogy az a szárazföldi úton sokat szenvedjen, tengeren akartak hazájokba visszatérni s ez alkalommal hasznukra akarták fordítani Poloék s különösen Marco tapasztalatait.

Ezért elmentek hát a nagy khánhoz s kérték tőle, engedje meg, hogy a velenceiek velök mehessenek. A nagy khán, a ki ezeket nagyon szerette, mint azt már fentebb említettem, csak nehéz szívvel adta meg a kívánt engedélyt. Tizenhárom hajót építtetett azután számukra, s azokat két évre elegendő élelmi szerrel ellátta; midőn az meg volt, a tatár követek, a velenceiek, a királyi menyasszony, számos kísérettel együtt útra keltek. Három hónapig szakadatlanul hajóztak, míg végre egy Java nevű szigethez értek; e helytől kezdve még tizennyolc hónapig voltak útban, míg a kitűzött céljokat elérték. Itt aztán megtudták, hogy Argun időközben meghalt, fiának Gazannak, illetőleg helyettesének gondviselésére bízták hát a királyi menyasszonyt; a velenceiek azután külön folytatták útjokat s elérték Trebizondba, onnan Konstantinápolyba, azután Negropontéba s végre Velen-cébe. Ez az Ur születése után az 1295-dik évben történt.

Most, miután elmondtam a bevezetést, áttérek mindazon dolgok leírására, melyeket Marco Polo útjában látott vagy a melyekről hallott.

VI. FEJEZET.

Örményországról, Georgiáról és Moszulról.

A nagy khán birodalma nyugatra egész Layasz városáig terjed; itt kezdődik Örményország, a mely két részre oszlik: Kis- és Nagy-Örményországra. Örmény-

országnak sok városa és helysége van s lakosai bővelkednek érlelmi szerekben; csakhogy levegője nem igen egészséges. Régebben lakóit bátraknak s ügyes harcosoknak tartották, de most elpuhultak s csak enni-inni szeretnek, a munkát pedig kerülnek. Nagy-Örményországban sok a jó legelő s azért nyáron át a keleti tatárok egész serege itt legelteti barmait, télen át a hideg minden fogalmat felülmul s ekkor a tatárok délibb fekvésű vidékekre mennek, a hol megint a jó legelőt keresik. Tudnotok kell még, hogy ezen tartomány az, melyen egy nagy hegy csúcsán Noé bárkája maig is meg van; de e hegyen annyi a hó, hogy oda senki sem mehet fel.¹⁹ Örményországtól délre van a Moszuli birodalom, éjszakra pedig Georgia; ezen határon van egy olajforrás,²⁰ melyben annyi az olaj, hogy száz hajót is meg lehetne vele egyszerre terhelni; de ez olajat nem az ételekhez használják, hanem égetik vagy az állatokat kenik be vele, hogy bőrbetegségeik elmuljanak; a szomszéd országokból sokan jönnek ez olajért, mert körül nem égetnek egyebet, mint ezt az olajat.

Georgiában egy király uralkodik, a kit Dávid Meliknek hívnak, a mi annyit jelent, mint Dávid király; ez a tatárok felsőbbbsége alatt áll. Georgia lakosai erős emberek, ügyes nyilasok és a csatában bátrak, nagyobb részt görög-katholikusok. Ez azon tartomány, a melyen keresztül Nagy Sándor éjszaknyugat felé akart menni, de egy keskeny és veszélyes szoros miatt lehetetlen volt; a szoros ugyanis négy mérföld hosszú, egyik oldalon van a tenger, a másik oldalon pedig járhatatlan hegyek, úgy hogy néhány száz ember ezeket feltartóztathat. Mikor Nagy Sándor látta, hogy e szoroson át nem juthat, erős falat építtetett oda, hogy az attól éjszakra lakók őt meg ne támadhassák; a szorost pedig elnevezte Vaskapunak.²¹

Georgiában van város és vár elég, van selyem bő-

ségben, melyből arannyal átszótt kelméket készítenek, van mindenféle élelmi szer is, a mennyi csak kell. A merdek hegyek és szűk szorosok miatt a tartományt oly könnyen és jól lehet védelmezni, hogy a tatárok még most sem bírták egészen meghódítani. Van itt még egy klastrom is, mely sz. Lénártról van elnevezve, e mellett a következő csoda szokott történni: A klastrom mellett van egy tó, melyben egész éven át egy darabka halat sem lehet találni; de mikor eljő a nagy bőjt ideje, mindjárt első napon megtelik a tó a legszebb és legízletesebb halakkal, s így marad ez a nagy bőjt végeig; ekkor a halak megint egytől egyig eltűnnek. Így van ez minden évben s ez igazán nagy csoda.²²

Moszul, a mely Örményországtól délre fekszik, nagy királyság; ebben van a híres Bagdad, ezen vidéken a legnagyobb város, a hol egykor a kalifa, az összes mohamedánusok pápája lakott; úgy mint Rómában a keresztények pápája lakik. A városon egy nagy folyó foly keresztül, a melyen Bagdadból tizennyole nap alatt az Indiai-tengerbe lehet jutni; így tehát sok kereskedő jó ide s megy innen, a maga árúcikkeivel.

Történt pedig, hogy a keleti tatárok fejedelme, Hulagu, a ki fivére volt a most uralkodó khánnak, 1255. Kr. u. nagy sereget szerzett és rohammal elfoglalta Bagdadot.²³ Nagy dolog volt ez, mert a városban, nem számítva a gyalogosokat, csak lovas katona százezer volt. Mikor Hulagu a városba vonult, nem kis csodálkozására egy arany-, ezüst- és drágakövekkel tele tornyot talált; annyi kincs volt ott, mint talán sehol másutt. Mikor Hulagu ezt a sok kincset meglátta, maga elé hívatta a kalifát: «Kalifa! mondd meg hát nekem, minek gyűjtötted ezt a sok kincset? Mit akartál vele kezdeni? Nem tudtad, hogy én ellenséged vagyok, hogy megrohanlak s

mindenedtől megfosztalak? Miért nem szedted össze minden vagyonodat s miért nem adtad katonáidnak, hogy megvédjenek?

Erre a kalifa felelni nem tudott s csak hallgatott. «Mivel látom — folytatá tehát a tatárok fejedelme, — hogy annyira szereted a kincseket, egyél hát belőlök s lakjál jól velök»; ezután a kincses toronyba záratta őt s meghagyta, hogy senki sem enni, sem innivalót ne merjen neki adni. A toronyban négy napig maradt a kalifa, azután nyomorultan, éhen elveszett. Igazán jobb lett volna neki, ha kincseit katonái közt szétosztotta volna, hogy azok megvédjék, mint hogy így elpusztult. Ez volt az utolsó kalifa, utána nem volt több sem Bagdadban, sem másutt.²⁴

Még egy nagy csodáról akarok itt szólni, melyet Isten a keresztények kedvéért tett. Igaz, hogy 1225-ben Bagdadban egy kalifa uralkodott, a ki végtelenül gyűlölte a keresztényeket s éjjel-nappal azon gondolkozott, hogyan téríthetné az országában lakókat a maga vallására vagy miként irthatná ki őket. Nagy tanácsot tartott tehát a maga papjaival s ez alkalommal a tanács a mi evangéliumunkban egy helyet talált, a mely azt mondja: «a kiben csak annyi hit lesz, mint egy mustármag s azt mondja a hegynek: kelj fel, az fel fog kelni.» Ez így van az evangéliumban. Mikor a mohammedánus papok ezt a helyet megtalálták, nagy volt az örömük; mert azt hitték, evvel a keresztényeket megfogják. Magához is hivatta mindjárt a kalifa a keresztényeket, kik nagy számmal voltak országában, elolvastatta velök az evangéliumból a fentidézett helyet s azt kérdezte tőlük, igaz-e az? mire mindnyájan azt felelték, hogy igen. «No tehát, mivel ez igaz — mondá a kalifa — s mivel ennyi emberben csak kell egy parányi kis hitnek lenni — vagy el fogjátok mozdítani ezt a he-

gyet (s ekkor rámutatott arra, mely a háta mögött volt), vagy mindnyájukat megöletlek. A ki azonban a haláltól meg akar szabadulni, annak át kell térnie Mohammed vallására; adok nektek erre tíz napi gondolkodási időt.» Miután ezt elmondta, elbocsátotta őket.

A keresztényeket pedig, kik ezt hallották, nagy félelem fogta el, s minden reményöket egyedül a teremtő Istenbe helyezték, hogy őket e veszélyből kimentse. Nyolc nap és nyolc éjjel folyton imádkoztak, míg végre egy püspök isteni kinyilatkoztatásban részesült, mely szerint a veszélyt egy egyszemű jámbor életű cipőkészítő (kinek neve ismeretlen) elháríthatja. Felkeresték hát ez embert s a püspök elmondta neki látományát; csak nehezen volt az istenfélő ember rávehető, hogy a kitűzött napon köztük megjelenjék; végre mégis beleegyezett.

A tizedik napon a keresztények kora reggel összegyülekeztek s ünnepi körmenetben vonultak ki ama síkságra, melyből a kérdéses hegy kiemelkedett; a szent keresztet a menet elején vitték. A kalifa, a ki meg volt győződve arról, hogy az egész szertartásnak semmi eredménye sem lesz, szintén megjelent a kitűzött helyen, kíséretében számos fegyveres emberrel, a kiknek a keresztényeket esetleg le kellett volna mészárolniok. A mint a keresztények kiértek a síkságra, a jámbor mesterember letérdepelt a kereszt előtt s kezeit éghez emelve buzgó imában kerte Istent, hogy tekintsen le kegyesen e földre, nyújtson segélyt neve megdicsőítése végett híveinek és mutassa ki hatalmát azok előtt, kik azt becsmérlik. Imáját elvégezvén, parancsoló hangon mondá: «Az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek nevében parancsolom neked, te hegy, hagyd el helyedet!» És íme! e szavak elhangzása után a föld megrázkódott és a hegy kimozdult helyéből. Midőn a mohammedánusok ezt látták, roppant ámulat fogta

el őket, többen a keresztény vallásra tértek, s maga a kalifa is titkon felvette a keresztiséget, mert halála után Krisztus képét nyakába akasztva találták; — a keresztényeket pedig, látván mily csodálatos módon szabadultak meg a legnagyobb veszélyből, nagy öröm és áhitat fogta el.²⁵

VII. FEJEZET.

Perzsiáról.

Órményországból kelet felé Perzsiába jutunk, mely egykor hatalmas és gazdag ország volt, de a tatárok nagyon sokat rontottak rajta.

Még most is van azonban sok pompás lova, melyeket a lakosság Indiába visz eladás végett; mert ott igazán nagy ára van a lovaknak s némelyikért 200 livre-t (1930 forint, a ford.) is adnak; egyért persze többet, másért kevesebbet, a szerint, a minő a ló. Itt vannak a legkitünőbb szamarak is, merterősek és gyorsfutók. A tartomány népe azonban nagyobbbrészt kegyetlen és vérszomjas, úgy hogy alig mulik el náluk nap, melyen ne fordulna elő emberölés. Ha a keleti tatárok nem kormányoznák őket, nagy károkat okoznának a kereskedőknek és még a szigorú kormányzás dacára is gyakran tesznek kárt. Ha a kereskedők nincsenek jól felfegyverkezve, annak a veszélynek teszik ki magukat, hogy megöletnek, vagy legalább is mindenökből kifosztatnak s néha meg is történik, hogy egész csapat, mert nem vigyázott magára, ilyformán elpusztult. A lakosok mind mohammedánusok.

A városokban kereskedők és iparosok laknak, a kik különféle aranyos ruhákat és selyemkelméket készítenek, gyapotjuk van elég; búzának, árpának, kölesnek, pohán-

kának, szállónak és mindenféle gyümölcsnek is bővében vannak.

Perzsia déli részében van Kerman királyság,²⁶ melyet egykor önálló fejedelmek kormányoztak, de a mióta a tatárok a tartományt meghódították, nem örökös királyság az többé, hanem a tatárok azt küldik oda kormányzóknak, a ki nekik tetszik. E királyságban bővében vannak a türkiszek, melyeket a sziklából vájnak ki, acél is van elég benne. A nép igen ügyes a fegyvercsinálásban; a férfiak igen jó nyergeket, zabolákat, sarkantyúkat, kardokat, ijjakat és tegezeket, szóval mindennemű fegyvert készítenek; a nők pedig kitűnően hímeznek; a különböző selyem kelmékbe négy lábú állatokat, madarakat, fákat, virágokat s mindenféle más alakot tudnak bele szőni

Kerman városától hét napig lovagoltunk a sík földön, míg végre egy nagy hegyhez értünk; a síkságon haladva, mindenféle helységeket, városokat s szép lakóházakat találtunk, úgy hogy útunk igen kellemes volt. A hegynek tetejére érve, két álló napig kellett lefelé mennünk; ezen lejtőn is a legkülönbözőbb gyümölcsöket nagy mennyiségben láttuk; régebben sűrű népessége is volt e helynek, de most nincs és alig látsz itt néhány embert, a ki a legelő nyájakra vigyáz. Kerman városától kezdve a lejtőig télen a hideg oly nagy, hogy az ember még erősen betakarózva is alig képes kiállani.

Leérkezve ezen lejtőn az ember egy nagy kiterjedésű síkságra jut, melyen nagy a meleg. Különös állatok találhatók itt. Először is az ökörről akarok valamit mondani. Az ökrök itt nagyok s egészen fehérek, mint a hó; szőrük rövid és fényes, a mit a nagy melegnek lehet tulajdonítanunk; szarvuk is rövid, de vastag és nem hegyes; vállaik között van egy gömbölyű, körülbelül két arasznyi magas púpjak. Nincs ezeknél szebb teremtés a világon és

ha az emberek málhát akarnak rájuk rakni, letérdeltek őket, mint a tevéket; ha a teher a hátukon rendben van, az állatok megint felállnak. Nehéz terhet raknak rájuk, mert erős állatok. Vannak azonkívül juhok e síkságon, melyek oly nagyok, mint akár egy szamár, kövérek, nehezek és pompás gyapjút szolgáltatnak.²⁷

A városok és helységek e sík földön magas sárfallal vannak körülvéve, a melyet az itten igen számos rablók ellen emeltek. Tudnotok kell e rablókról, hogy mikor zsákmányolásra indulnak, ördögi babonájukkal képesek a napot is annyira elsötétíteni, hogy az ember a mellette lovagló pajtását is alig látja és e sötétséget néha hét napi járó földre is kiterjesztik.²⁸ A vidéket teljesen ismerik s ha ki akarják fosztani, néha tíz ezren, néha, a mint jónak látják, kevesebben is egymás mellett lovagolva járnak be; így bejárják az egész síkságot és minden élő lényt, férfit, asszonyt, állatot, ha a városokon kívül találják, magukkal visznek; semmi sem menekülhet meg előlük. A fogoly öregeket megölik; a fiatalabb férfiakat és asszonyokat rabszolgául eladják; így az egész környéket úgy elpusztítják, hogy az már teljes pusztasághoz hasonlít.

Miután szóltam e zsványokról, meg kell említenem, hogy magát Marco Polot is körülvették olyan setétséggel, a minőről fentebb szóltam, de mivel tetszett az Istennek, ő abból kimenekült s egy közeli városba futott. Mindamellett egész kísérete, hét ember kivételével, elveszett; a foglyokat részint eladták, részint megölték.

A síkság, melyről szóltunk, öt napi járó földre húzódik dél felé, ezután egy másik lejtőhöz ér az ember, a melyen az út nagyon rossz és veszélyes, mert sok rajta a rabló és a rossz ember. A lejtő lábánál egy másik szép síkság terül el, melyet formozai síkságnak hívnak. Ez utóbbin pompás folyóvizeket, datolyapálmákat s más

gyümölcsfákat találhatsz; azonkívül van rajta sok császármadár, papagáj és más mindenféle fajtájú madár, minőt nálunk hiába keresnél. Két napi lovaglás után a síkságnak végére értünk, hol az Ocean hullámszik; a tenger partján fekszik egy város, melynek neve Hormosz.²⁹ Ennek kikötőjébe Indiából jönnek kereskedők, hozván hajóikon fűszereket, drágaköveket, gyöngyöket, selyem és aranyos ruhákat, elefántcsontokat s más árukat, melyeket a hormoszi kereskedőknek eladnak; ezek megint a világ minden részébe elviszik azokat az árukat s forgalomba hozzák. E városnak kereskedelme tehát igen nagy; de levegője egészségtelen és a nap okozta forróság benne rendkívüli. Ha valami idegen kereskedő elhal benne, a király elveszi összes vagyonát.

A lakosság fekete színű és mohammedánus. A forróság azonban oly nagy, hogy a városiak sem maradnak meg lakházaikban. Éjjelre a környéken levő kertjeikbe mennek, a hol folyó víz bővében van. Mindamellett a forróság megölné őket, ha azt nem tennék, a mit most elmondok. Bizonyos az, hogy nyáron a várost környező homokos területek felől oly forró szél fúj, hogy megölné az embereket, ha ezek, a mint észreveszik, nem merülnének nyakig a vízbe s ott nem maradnának mindaddig, a míg a szél meg nem szűnik.

Ama szél forróságának bizonyítékául Marco Polo egy esetet mondott el, a mely az ő otléte alatt történt. Miután Hormosz ura nem fizette meg Kerman királyának az adót, ez utóbbi elhatározta, hogy oly időben fogja behajtani, mikor Hormosz lakói nincsenek a városban; felszerelt tehát 1600 lovas és 5000 gyalogost és elküldte őket, hogy a várost lepjék meg. Megtörtént azonban, hogy a vezető hibája miatt nem érhették el estére a várost s kénytelenek voltak annak közelében éjjeli szállásaikat

elfoglalni. Reggel, a mint elindultak, meglepte őket a forró szél és mindannyian megfulladtak, még hírmondó sem maradt. Mikor Hormosz lakói ezt meghallották, a hely színére mentek, hogy a hullákat elégezzék, nehogy döghalál támadjon. De a mint a hullákat karjuknál fogva megfoglák, hogy a gödrökbe vonszolják, azokat a borzasztó forróság következtében annyira megaszva találták, hogy a kar a törzstől elszakadt s a hormoszi nép végre sem tehetett egyebet, mint hogy közvetlenül a hullák mellett ássa meg a sírokat s úgy temesse el őket.³⁰

A nép e helyen a buzát, árpát s más gabonát november havában veti el és márciusban aratja. A datolyát ugyancsak májusban szedi le; más mindenféle növényt a nagy forróság már ilyenkor elperzselt. Ha a lakosok közül valaki meghal, hozzátartozói mély gyászba borulnak; így a feleség négy évig gyászolja férjét. Ezen idő alatt naponként összegyűlnek a rokonok, barátok és szomszédok s nagy sírást és jajgatást visznek véghez. Fogadott, sirató asszonyaik is vannak.

Hagyjuk el most e vidéket s térjünk vissza Kermanba, mert csak e városon át juthatunk azon tartományokba, melyekről szólni akarunk.

Kermant elhagyva, éjszak felé nagyon fárasztó útra jutunk, a mely hét napig tart; az első három nap alatt alig találhatsz vizet és ha valami kevésre rá is bukkansz, az oly sós, hogy egy csöppet sem ihatol belőle. Ezért szükséges, hogy az utazó legalább három napra való vizet vigyen magával; a mi a teherhordó állatokat illeti, azok kényszerítve vannak az említettem rossz vízből inni, mert szomjuknak nincs más enyhítője. Az első három nap alatt emberi lakás sem látható; minden csak pusztaság és végtelen szárazság. Vadállat sincs e területen; persze mert nincs mit ennie.

Ezen három nap után az utas egy édes vizű folyóhoz ér, a melynek földalatti folyása van, de a melyhez itt-ott gödrök vezetnek, melyeket talán a víz mosott ki; e gödrökön át látható a folyó is; vizet eleget talál az ember; és az utazók, a kiket a pusztaság fáradalmai megviseltek, állataikkal együtt itt üdülnek fel. Innen az út egy új négy napig tartó pusztaságba visz, a mely nagyon hasonlít az előbbihez, csakhogy benne már itt-ott vad szamár is látható.

VIII. FEJEZET.

A hegy öregéről.

Perzsiától éjszakra fekszik Mülett tartomány,³¹ hol a hegyek örege lakott volt régebben. Erről akarom elmondani azt, a mit e vidék sok lakójától hallottam. Az öreget az ő nyelvükön Ala-ed-din-nek hívták; ez két hegy közé egy völgyben lehető legszebb gyümölcsfákat és virágokat ültetett s így roppant nagy kertet csináltatott, melybe gyönyörű aranyozott s mindenféle képekkel feldíszített palotákat is építtetett; voltak benne azonkívül csatornák, melyekbe pompás bort, tejet, mézet vagy vizet tölthettek; a leggyönyörűbb zenét és éneket halhattad és a legszebb táncot láthattad e kertben, melyet Ala-ed-din Mohammed paradicsomának nevezett.

E kertbe nem juthatott senki, csak a kit asszasszinné³² akartak tenni. Volt a kert előtt egy vár, melyet az egész világ hadserege sem foglalhatott volna el, pedig csak ezen keresztül lehetett eljutni a kertbe. Tartott a hegy örege, udvarában, körülbelül tizenkét éves gyermekeket, a kik katonákká akartak lenni; ezekkel tudatta, hogy Mohammed paradicsoma, melybe az igazhivők haláluk után eljutnak, olyan, mint a minőnek a kertjét fentebb leírtuk; a fiatal

emberek persze, mint minden Mohammed vallását követő ember, elhitték. Miután ez megtörtént, őket négyesével, hatosával vagy tizesével kertjébe vitette ily formán: adott nekik valami italt, melytől azonnal elaludtak, azután alva elvitette őket a kertjébe; mikor szemeiket felnyitották, látták maguk előtt a gyönyörű kertet s azt hitték, hogy csakugyan a paradicsomban vannak s mindent élvezhetnek, a mit szemök, szájuk megkíván.

A hegy örege azonkívül nagy és fényes udvart tartott s így elhitette környezetével, hogy ő nagy próféta. Ha valami hatalmas urat meg akart öletni, maga elé hivatta a kiválasztott asszaszint s így szólt hozzá: «Eredj és öld meg ezt az embert és ha visszajössz, meghagyom angyalaimnak, hogy vigyenek a paradicsomba, ha pedig meghalsz, akkor is a paradicsomba vitetem lelkedet». Miután alattvalói elhitték, hogy elvitethet akárkit a paradicsomba, minden rendeletét teljesítették; mert nagy volt a vágyódásuk a paradicsom után. Ily módon a hegy örege akárkit megölethetett s azért a fejedelmek is félték tőle s hogy tőle békében maradjanak, adót fizettek neki.

1252-ben Kr. u. Hulagu, a keleti tatárok fejedelme, értesült a hegy öregének gonoszságairól s elhatározta, hogy erejét és hatalmát meg fogja semmisíteni. Kiválasztott egyet vezérei közül s nagy sereggel annak vára ellen küldte; de ez oly erős volt, hogy a tatárok csak három év elteltével tudtak birtokába jutni; a három év elteltével is csak azért esett el a vár, mert védőinek élelmszere elfogyott; különben tán soha sem tudták volna elfoglalni. A vár eleste után a hegy örege s a vár valamennyi lakója megöletett; nem is volt azután több hegy örege.³³

IX. FEJEZET.

Badaksan-, Kesimur- és Lopról.

Mülett tartománytól kelet felé menve Badaksan³⁴ tartományba jut az ember, a hol sok rubin, szép és értékes kő található. A sziklákból vájják azokat ki, mert a lakosok sok és nagy üregeket ásnak épen úgy, mint az aranykeresők. A tartomány királyai a drágakövet kizárólag a maguk számára ásatják s csak keveset ajándékoznak el; ha olyan ember, a ki a királytól nem kapott engedélyt, merne ilyen követ maga számára keresni, azonnal halállal bünhődne. A királyok pedig a drágakő keresését azért nem engedik meg mindenkinek, hogy a világot el ne áraszzák vele s így az értékét le ne nyomják. Ugyanezen tartományban van egy másik hegy, melyben a világ legfinomabb lazurköve³⁵ található; ez is oly erekben huzódik, mint az ezüst. Vannak még más kincsei e tartománynak, úgy hogy az nagyon gazdag; de nagyon hideg is.

Kesimur lakói pogányok és külön nyelvet beszélnek; a kuruzslás ördögi mesterségében bámulatosan jártasak, úgy hogy bálványait is megszólaltatják; az időjárást is meg tudják változtatni, sötétséget varázsolnak elő, szóval oly dolgokat visznek véghez, melyeket senki, a ki nem látta, el nem hinne. Valóban e tartomány a pogányságnak valódi bölcsője, a honnan az tova terjedt.³⁶

A lakosok barnák és soványak; eledelök hús, tej és rizs. A klíma kitűnően mérsékelt, a mennyiben nincs sem nagyon meleg, sem nagyon hideg. Sok a város és helység, de vannak azonkívül erdőségek, pusztaságok és

meredek szorosok, úgy hogy a népnek nincs mitől félnie és megtartja önállóságát, a mennyiben saját királya kormányozza és szolgáltatja az igazságot.

Vannak e tartományban remeték (persze az idevaló fogalmak szerint), a kik egészen elkülönözten élnek és az evésben úgy mint az ivásban nagy mértékletességet tanúsítanak; a nép azért szenteknek is tartja őket. Van e tartományban még számos apátság és kolostor is. De most elhagyjuk e tartományt s visszatérünk Badaksanba. Ha Badaksant elhagyva, tizenkét napig kelet és éjszakelet közt egy folyó mentén számos város, helység és elszórt lakházak közt lovagolsz, elérsz egy csekély kiterjedésű tartományba, melynek lakói mohammedánusok, külön nyelvet beszélnek és bátor katonák. Ha már most e kis tartományt elhagyod és éjszakelet felé mindig hegyek közt lovagolsz, oly magas síkságra érsz, a melyről azt mondják, hogy ez a világ legmagasabb pontja. E síkságon két hegység közt van egy tó, melyből egy pompás folyó ömlik ki s folytatja útját a világ legjobb legelői közt, melyeken egy sovány állat tíz nap alatt úgy meghízik, a mint csak kívánod. Van is itt mindenféle vad, a többi közt nagy vad juhok, melyeknek szarvai legalább tíz arasznyi hosszúak. Ezen szarvából a pásztorok evődényeket csinálnak, sőt az állataiknak éjjeli tanyául szánt helyeket is azokkal veszik körül. Marco Polonak elmondták, hogy a farkasok is nagy számmal vannak ott, a melyek sok vad juhot megölnek. Ezért lehet ott annyi juhszarvat és csontot látni, a melyet az ott járók az út mellett felhalmoznak, hogy havazás esetén útmutatóul szolgáljanak.

E síkságot Pamirnak hívják, tizenkét napig lovalogolhat rajta az ember, a nélkül, hogy emberi lakást, vagy akármiféle növényt találna; ezért az utasok-

nak magukat minden szükségessel el kell látniok. A síkság oly magasan fekszik s oly hideg, hogy madár sincs rajta, sőt a tűz sem ég ott oly lobogó lánggal s nem ad oly meleget, mint másutt, úgy, hogy az ételt sem lehet kellőleg megfőzni.³⁷

A Pamirról éjszak-kelet felé menve Kasgar, Jarkand, Khotan, Pai és Kharazar tartományokon át egy nagy kiterjedésű Lopnak nevezett sivatagba érünk, a mely sivatagnak fővárosát szintén Lopnak nevezik.

Ez nagy város, a nagy khán birtokát képezi, lakói mohammedánusok. Azok, kik a nagy sivatagon át akarnak utazni, e városban egy hétig is pihenni szoktak, hogy maguk és állataik is friss erőt nyerjenek. Itt szereznek be az utazók egy hónapra való élelmiszert s úgy indulnak neki a sivatagnak, a mely oly hosszú, hogy, a mint mondják, egy évig kellene menni, míg egyik végéről a másikra érne az ember. Ott, a hol kevésbé széles, egy hónap alatt át lehet rajta jutni. Ezen hónap alatt, a hol csak megy az ember, mindenütt kopár hegyeket és homokbuckákat, de gabonát sehol sem lát; azonban, egy napi út után az utas édes vizet talál, a mely ötven vagy száz személynek és igavonó marháiknak elégséges; de többnek nem. Az egész sivatagban így elszórva mindenütt található édes víz; van összesen körülbelül 28 kút, a hol ilyen vizet és négy kút, a melyben csak keserű és rossz vizet találsz. Állatok nincsenek a sivatagban, mert nem találnak benne eledelt; de van ott egy csodás dolog, melyet ime elmondok: Ha egy társaság éjjel utazik rajta s megtörténik, hogy egy tagja elmarad, mikor társaihoz vissza akarna térni, a szellemek beszédét hallja, a melyek őt útjáról elcsalogatják, sokszor nevéen is szólítják, úgy hogy egészen elveszti az irányt s nem tudja többé társait megtalálni. Ilyformán már nem egy utas pusztult el. Nappal is hall-

ható néha e szellemek beszéde, néha meg az utas zenéjüket, de különösen dobolásukat hallja. Ilyenek e sivatag gonosz szellemei.³⁸

X. FEJEZET.

Tangut tartományról.

Harmincz napi utazás után átjutottunk a nagy sivatagon s megérkeztünk Tangut tartományba, melynek fővárosa Kampicsu;³⁹ itt egy évig időztünk. Tangut lakói nagyobbrészt pogányok; van azonban köztük néhány keresztény és mohammedánus is. A pogányok a maguk külön nyelvén beszélnek; a föld műveléséből élnek. Van számos templomuk, a melyekben különböző bálványokat őriznek és imádnak. A bálványokat vagy fából, vagy agyagból, vagy kőből készítik, azután bearanyozzák; készítőikre nagy gondot fordítanak. Vannak köztük nagyok és kicsinyek; az előbbiek tíz lépés hosszúak és fekszenek; az utóbbiak mögöttük állanak és tanítványokhoz hasonlítanak, a kik imádkoznak. A nagyokat és kicsinyeket egyaránt nagy tiszteletben tartják. A bálványok szolgálai nagyon mértékletes életet élnek, minden fényűzéstől, habár nem tartják azt nagy bűnnek, tartózkodnak; úgy szintén kerülnek minden természetellenes bünt s ha valamelyikök ilyet elkövet, halálra ítélik; havonként öt napon át a világért sem ölnének meg valami állatot s ez idő alatt nagyobb mértékletességet is tanusítanak, mint mások.

Ha valamelyik pogánynak fia születik, azt valamelyik bálvány ótalmába ajánlja; azután egy kost hizlal, a mi sokszor egy évig is eltart. A bálvány ünnepén a fiút és kost eléje viszik s ez utóbbit ott leölik; húsát főni hagyják mindaddig, míg elmondanak egy hosszú imát,

melyben a bálványt gyermekök megvédésére kérik. Ez idő alatt, azt hiszik, a bálvány a húsból a legjobb nedvet kiszívja. A megfőtt húst azután haza viszik és rokonaik s barátjaik társaságában ájtatos szertartások közt megeszik. A csontokat pedig megőrzés végett szép urnákban elteszik.

A halottak elégetésénél szintén különös szertartásokat követnek e pogányok. Ha valamelyikök meghal, rokonai összehíják a csillagjósokat és tudtukra adják, hogy mely évben, napon és órában született a néhai; erre a csillagjósok az égi jelekből megmondják, mely napon történjék az elégetés; sokszor megesik aztán, hogy avval a csillagjósok akarata szerint hat hónapig is kell várakozniok; ilyenkor, hogy a hullát a rothadástól megóvják, öt ujjnyi széles deszkákból, melyeket jól egymásba illesztnek és befestenek, koporsót csinálnak, abba a hulla mellé kellemes illatú fűszereket s kámfort tesznek, a hasadékokat szurokkal és mésszel beragasztják s az egészet selyemmel befödik. A míg a koporsó a házban van, minden nap kenyeret, bort s más élelmi szereket tesznek az asztalra, a melyek annyi ideig maradnak ott, a mennyi alatt egy ebédet végig lehet enni. Mindezt azért teszik, mert azt hiszik, hogy az elhunytnak szelleme jelen van és az ételek gőzével táplálkozik. Néha a csillagjósok azt is tudatják az elhunyt rokonaival, hogy az égi jelek szerint nem szabad a hullát a ház ajtaján kivinni, mert különben nagy szerencsétlenség fog történni. Ilyenkor a rokonok mást nem tehetnek, mint hogy a házban új ajtót vágnak, még pedig mindig azon a helyen, melyet a csillagjósok kijelölnek. Miután az elégetés szertartása a városon kívül megy végbe, az úton, melyen e hullát viszik, selyemmel betakart fabódékat állítanak fel s ezek mindegyikébe beviszik a koporsót s ételt és italt állítanak melléje; mind

ezt a tangutiak azon hitben teszik, hogy ezáltal az elhunyt szelleme erőt nyer és a test elégetése közben a helyén marad. Az elégetésnél egy csomó papirost is, — melyet egy fa hársából készítenek s melyre mindenféle alakot, férfiakat, nőket, lovakat, tevéket, pénzdarabokat s ruhákat festenek, — a máglyára tesznek, azon meggyőződésben, hogy az elhunyt a más világon a férfiaknak, nőknek, szóval mindannak, a minek képét testével együtt elégették, hasznát fogja venni. Mindez hangszereik erős lármája közt történik.⁴⁰

XI. FEJEZET.

Karakorumról s a tatárok multjáról.

Kampicsuból tizenkét nap alatt Itsinai városába érünk, itt negyven napra el kellett magunkat élelmi szerrekl látunk, mert éjszak felé, míg Karakorumba érünk, az út sivatagon vezetett keresztül. A sivatagban semmiféle emberi lakást sem lehetett látni, nyáron azonban vannak lakói; a nagy hideg az, a mi e síkságot lakhatatlanná teszi. A síkság éjszaki határán van Karakorum, melynek kerülete körülbelül három mfdnyi. A várost erős földbástya veszi körül (kő e vidéken nincs). Mellette van egy nagy citadella, melyben a kormányzó pompás palotája áll. Karakorum volt az első város, melyet a tatárok, miután ősi lakhelyeiket elhagyták, elfoglaltak. Hogy miként történt ez, íme el fogom mondani.

Teljesen igaz, hogy a tatárok előbb éjszak felé Manduria közelében laktak, a hol sem városok, sem várak fölött nem rendelkeztek; e helyett voltak az országukban terjedelmes buja legelők; nagy folyók és számos patak. Királyuk nem volt, de fizettek adót egy hatalmas fejede-

lemnek, a kit saját nyelvükön Uong khánnak, azaz János papnak neveztek.⁴¹ Ez az a János pap, a kinek személye és hatalmáról az egész világ beszél. Adóul a tatárok minden barmuk s minden vagyonuk után tizedet, azaz minden tíz tárgy után egyet fizettek.

Megtörtént pedig, hogy a tatárok nagyon elszaporodtak; mikor ezt János pap látta, félt, hogy kellemetlenséget fognak neki okozni s ezért őket különböző vidékekre szét akarta osztani; a szétosztással egyik hűbéresét bízta meg. Mikor a tatárok ezt látták, nagyon elszomorodtak, összeszedelőzködtek s egy sivatagon át oly messzire hurcolkodtak éjszak felé, hogy János pap többé nem árthatott nekik; itt azután megtelepedtek s megtagadták az adófizetést.

Történt 1187-ben Kr. u., hogy a tatárok maguknak királyt választottak, választásuk Dsingiszre,⁴² egy erős, bátor és igen-igen okos férfiúra esett. Megválasztatása után a különböző tartományok tatárai összegyűltek s ő neki, mint fejedelmöknek, hódolatukat kifejezték.

De minek beszéljek én erről sokat? Annyi tatár jött ekkor össze, hogy az bámulatos. Mikor Dsingisz fejedelem népe sokaságát látta: dárdákat, dsidákat s más fegyvereket készítettett s nemsokára nyolc tartományt hódított meg. A meghódított tartományokban sem a lakosok személyét, sem vagyonát nem bántotta, hanem hódítmánya megőrzésére a maga emberei közül egy csapatot ott hagyott, ennek megerősítésére a legyőzött lakosságból többeket megfogadott s azután seregével újabb hódításra tovább ment; ily módon sok országot hatalma alá hajtott. A legyőzött nép pedig, mikor látta, hogy a katonák kihágásai ellen meg vannak védve s hogy semmi kárt sem szenvednek s hogy a fejedelem mily jószívű: önként meghódoltak neki s hívek maradtak hozzá.

Mikor már Dsingisz elég erősnek érezte magát, azon gondolata támadt, hogy meghólitja az egész világot; követeket küldött tehát János paphoz s kérte tőle lányát feleségül. Ez 1200-ban történt Kr. u. Mikor János pap meghallgatta Dsingisz khán követeit: «Micsoda? — mondá — annyira ment már szemtelensége, hogy leányom kezét kéri, holott jól tudja, hogy alattvalóm és szolgám. Mondjátok meg neki, hogy inkább elégetem lányomat, semhogy neki feleségül adjam és hogy őt, az elbizakodottat, mint árulót és lázadót halállal kell büntetnem.» Ezután meghagyta a követeknek, hogy azonnal hagyják el udvarát s többé színe elé ne kerüljenek.

A követek azonnal elutaztak, visszatértek urokhoz s megmondtak neki mindent, egy szót sem hallgatva el, a mit János paptól hallottak.

Mikor Dsingisz khán követeitől János pap aljas üzenetét meghallotta, roppant haragra lobbant s oly hangosan, hogy a körülötte állók jól hallhatták, így szólt: «Érdemetlen legyek az uralomra, ha a sértést, melyet János pap rajtam elkövetett, keményen meg nem boszulom, oly keményen, miként még sértést ily drágán vissza nem fizettek. Legközelehb megmutatom neki, szolgája vagyok-e én?» Ezek után összegyűjté csapatait s minden harcra képes emberét; oly előkészületeket tett a háborúra, minőket még senki se látott s tudtára adta János papnak, hogy készüljön a védelemre. János pap ez üzenetet tréfának vette, s azt mondta, hiszen Dsingisz nem is katona; mindamellett összegyűjtötte seregeit s nagy előkészületeket tett, hogy ha a tatár fejedelem őt mégis megtámadná, elfoghassa s megölhesse. És tudjátok meg, hogy a különböző népekből oly nagy sereget gyűjtött össze, hogy igazi csoda volt.

Mindkét fél tehát nagy előkészületeket tett. De mi-

nek beszéljek erről hosszasan? Elég az hozzá, hogy Dsingisz egész hadseregével elindulva egy Tanduk nevű szép és nagy síkságra jutott, itt tábort ütött; s mondhatom, annyi volt az embere, hogy ő maga sem ismerte számukat.⁴³ Mikor megtudta, hogy János pap közeledik feléje, nagy volt az öröme, mert a hely szép, tágas és ütközésre nagyon alkalmas volt; szívesen várt hát ott s kívánta, vajha ellenfele minél előbb megérkezne.

De hagyjuk egyelőre Dsingiszt s vessünk egy pillantást János papra és seregeire.

A történelem tanítja, hogy mikor János pap megtudta Dsingisz khán támadását, minden erejével eléje ment s ment addig, míg a tanduki síkságra nem ért; itt ő is tábort ütött s mind a két sereg két napig pihent, hogy minél több erőt és harcvágyat gyűjtsön.

A pihenő tartama alatt Dsingisz keresztény és mohammedánus csillagjósait maga elé hívatta s megkérdezte tőlük, hogy melyik hadsereg fog hát győzni. A mohammedánusok keresték ugyan, de meg nem tudták mondani az igazságot; hanem a keresztények ügyesen kimutatták azt neki, vettek ugyanis egy bambuszpálcát, azt kétfelé hasították s részeit két oldalra dobták, elnevezvén az egyiket Dsingisz khánnak, a másikat János papnak s azután így szóltak: «Ügyeljetek s látni fogjátok az igazságot! A pálcadarab, mely a győztes nevét viseli, a másikra fog helyezkedni!» Dsingisz kíváncsian nézte a dolgot; a keresztény csillagjósok elolvastak egy zsoltárt s elmondták a többi varázsszavakat. Egyszerre, mindnyájok szemeláttára a pálcadarab, melyet Dsingisz khánnak neveztek, a nélkül, hogy valaki hozzá nyúlt volna, lassan mozgásba jött és ráfeküdt arra, melyet János papnak neveztek el. Mikor a tatár fejedelem ezt meglátta, nagyon megörült. Mikor azután az események a keresztényeknek igazat adtak,

mindig nagy tiszteletben és olybá tartotta őket, mint a kik mindig igazat mondanak.

Mikor a hadseregek pihenésére szánt két nap elmult, ezek megragadták fegyvereiket, összecaptak és egymás ellen a legnagyobb elkeseredéssel harcoltak; egyik és másik részről is sokan elestek; végre Dsingisz khán maradt a győztes, a ki miután János pap a csatában elesett, annak egész országát elfoglalta. E csata után Dsingisz khán még hat évig uralkodott s ez idő alatt mindig nagyobbította birodalmát; míg végre egy vár ostrománál nyíl által térden találva, meghalt. És ez nagy baj volt a tatárookra nézve, mert benne bátor és eszes uralkodót vesztek el.

Dsingisz khán után, a ki a tatárok első királya volt, még hatan uralkodtak: Kujuk khán, Batu khán, Hulagu khán, Mangu khán és Kublaj khán,⁴⁴ a ki jelenleg is uralkodik s a ki hatalmasabb, mint elődei; sőt mondhatom, hogy ha az összes keresztény s mohammedánus uralkodók összeállának, nem volna akkora hatalmuk, mint az övé; mert ő az összes tatár birodalmaknak, úgy a keletinek, mint a nyugatinak, ura.⁴⁵ Ezen khánnak nagy hatalmáról később, e könyvben még többet fogok mondani.

XII. FEJEZET.

A tatárok szokásairól.

Elmondom hát, hogy a nagy khánokat s mindazokat, kik Dsingisz khán családjából származnak, egy Altai nevű hegységbe szokták eltemetni. Bárhol, ha mindjárt száz napi járásnyira haltak is meg, oda, a fentnevezett hegységbe viszik. Elmondok még ez alkalomból egy nagy csodát. Mikor a holttestet a temetkezési helyre viszik,

mindenkit, a kívül útközben találkoznak, megölnék, azt mondván neki: «Eredj, szolgálj uradat a más világon!» A tatárok ugyanis azt hiszik, hogy a kit az elhalt sírjánál megölnék, az annak a más világon szolgájává lesz. Ugyan ezt tartják a lovakról is és azért a fejedelem halála után, annak legjobb lovát megölik oly célból, hogy az a más világon is hordja urát. Így, mint bizonyos igazat mondhatom, hogy mikor Mangu khán meghalt, több mint húsz ezer embert öltek meg az útban, melyen a holttestet vitték.

Miután már a tatárokról beszélek, mondok egy más dolgot. A tatárok télen át síkságon és melegebb helyeken laknak, a hol barmaiknak jó legelőt találnak; nyáron pedig hidegebb helyekre, hegyek közé hurcolkodnak, a hol jó víz és bújá rétek vannak. Kerek sátraik pálcákból építvék, melyeket nemezzel takarnak be; ezen lakásaikat mindenütt magukkal viszik, mert a pálcák könnyűek és hamar tova szállíthatók. A sátrak ajtaja mindig dél felé nyílik. Vannak szekereik, melyeket fekete nemezzel úgy betakarnak, hogy egy csepp eső sem hatolhat bele; a szekereket ökrök vagy tevék vonják; ezeken szállítják asszonyaikat és gyermekeiket. Az asszonyok vásárolnak, mindenfélét eladnak, szóval mindent beszereznek, a mire férjöknek és a háztartásnak szüksége van; a férfiak ebbe nem avatkoznak; ők csak vadásznak, madarásznak, sólymokat tanítanak be, vagy hadakoznak, mint nemes emberekhez illik.

Eledelök a hús és a tej. Mindenféle húst megesznek; megeszik a ló, a kutya és a patkány húsát is; ez utóbbiak ugyanis az ő országukban a mezőkön földalatti lyukakban nagy számmal vannak.

A tatárok hisznek egy legfőbb égi istenben, kinek naponként füstölő áldozatot mutatnak be, de tőle csak

szellemi és testi egészséget kérnek; van ezenkívül egy Nastigaj nevű földi istenök, a kiről azt mondják, hogy örökdik gyermekeik, barmaik és egész vagyonuk fölött; mindegyik tatár tart sátorában ilyen nemezből és posztóból készített istent, a kihez még hozzá állítja annak feleségét s gyermekeit; mindezeket a tatárok nagy tiszteletben tartják. Ebéd közben elővesznek egy kövér húsdarabot s a vval bekenik az istennek, az isten feleségének s gyermekeinek száját; ezenkívül még húslevest öntenek a sátor ajtaja elé s azt mondják, hogy az isten és családja részt vettek az ebédben.

A tatárok kancatejet isznak; ez színére nézve hasonlít a fehér borhoz s igen jó ízű ital; ők kumisznak hívják. Ruhájok arannyal átvert posztóból vagy selyemből áll, melyet a legszebb prémmel, úgymint coboly-, hermelin- vagy rókaprém-mel bélelnek. Fegyverzetök is igen szép és értékes. Fegyvereik az íj, nyíl, kard és buzogány; de leginkább az íjjat használják, mert a világon nincsenek jobb nyilasok, mint ők. Egyáltalában jó katonák és a csatában vitézek s oly dolgokat visznek véghez, minőkre más népek nem volnának képesek, mert néha, ha szükséges, megtörténik, hogy egy hónapig is mennek a nélkül, hogy élelmi szereket vinnének magukkal, iszszák a kancatejet s eszik azon állatok húsát, melyeket lenyilaznak. Lovaik pedig a mezők fűvét legelik le s nincs szükségök se árpára, se szalmára, se zabra s mégis engedelmeskednek uraiknak. Ha szükség van rá, azt is megteszik ez emberek, hogy fegyverestül egész éjjel a ló hátán maradnak, a lovak pedig legelészve mennek előre. Nincs az a nép, mely úgy alá tudná vetni magát fáradságnak és munkának, vagy a ki oly kevésből meg tudna élni, mint a tatár; azért is evvel a néppel legjobban lehet országot és vidékeket hódítani; fejedelmeik meg is tették,

mert mint e könyvből látható lesz, ők a világ legnagyobb részének urai.

Ha valamelyik tatár fejedelem harcra kel és mondjuk 100,000 lovast visz magával, kirendel minden tíz ember részére egyet, a ki nekik parancsol; minden száz-, minden ezer- és minden tízezernek van megint egy-egy vezére, úgy hogy mindenki csak tíz embernek parancsol; ezek azután oly pontosan és rendben hajtják végre a rendeleteket, hogy az bámulatos.

A hadsereg menete közben kétszáz jó lovas mintegy két napi járó földre mindig előre megy, hogy az utat ki-kémlelje. Ép így megy kétszáz ember a hadsereg mögött és tőle jobbra-balra azért, hogy meg ne lephessék. Ha a tatár katonák hosszabb útra mennek, nem visznek magukkal más podgyászt, mint két tejtartót, egy kis fazekat, melyben a húst főzik s egy kis sátrat, mely őket az eső ellen védi. Néha megtörténik azután, hogy tíz napig is mennek a nélkül, hogy főtt ételt ennének; ilyenkor csak lovaik vérével táplálkoznak; megnyitják ugyanis azok erét, szívják a vért, míg jól laknak s azután megint elállítják. Visznek azonkívül tejet magukkal, a mely úgy meg van sűrítve, hogy tésztához hasonlít. Ha meg akarják enni, vízbe teszik s addig rázzák, míg felolvad s azután megiszszák.

Ha a tatárok megütköznek, ily módon győzik le ellenségeiket. Nem tartják ugyanis szégyennek a futást, de azután visszafordulnak és nyilakkal lövöldöznek az ellenségre, úgy hogy annak nagy károkat okoznak. Lovaik is a szerint vannak betanítva s oly gyorsan fordulnak ide s oda, hogy egy kutya sem csinálná jobban. Futva ép oly ügyesen harcolnak, mint szemtől szembe; mert futás közben is gyorsan lövöldöznek az őket diadalittasan üző ellenségre s mikor észreveszik, hogy ezeknek lovai és

számos emberök megsérült, gyorsan visszafordulnak, a nélkül, hogy a rendet legkevésbé is megzavarnák és roppant kiáltozás közt megújítják a támadást s felbontják az ellenség sorait. Nem egy csatát nyertek meg már ilyformán akkor, midőn ellenségök azt hitte, hogy ő a győztes.

Mindaz, a mit fentebb mondtam, csak az igazi tatárokról szól; mert mai napság már nagy részök igen elkorcsosult. A kik Kathajban laknak, elhagyták saját hitőket s a pogányok erkölceihez símultak; a kik pedig a keleti birodalomban laknak, felvették a mohammedánusok szokásait.

Igazságot ilyformán szolgáltatnak: Ha valaki egy csekélyebb értékű tárgyat lopott, a fejedelem parancsára rámérnek a szerint, a milyen kárt okozott, hét, tizenhét, huszonzét, harminczét vagy néha százhet botütést is. Néha az emberek e botütések alatt meg is hálnak. Ha azonban valaki egy lovat vagy más ilyen értékesebb tárgyat lopott el, a miért halált érdemel, testét karddal ketté vágják. Ha a tolvaj az ellopott jószágnak kilencszeresét meg tudja téríteni, megszabadúl a büntetéstől. Mindenki a maga állatait, legyenek azok lovak, tevék, ökrök, tehenek vagy bármi más, ismertető jellel látja el és minden őrizet nélkül kihajtja a legelőre; ott a különböző tulajdonosok állatai összekeverednek, de az ismertető jelekről mindegyiknek gazdája könnyen felismeri a maga tulajdonát.

XIII. FEJEZET.

Sandu városáról.

Tangut tartománytól keletre fekszik Tanduk,⁴⁷ melynek hasonnevű fővárosa van. A tartomány a nagy

kháné, de külön királyai vannak, a kik János pap családjából valók. Mostani királya György. A lakosok csak barmaik után és a föld gyümölcséből élnek; sem kereskedelmük, sem iparuk nincs; vannak köztük pogányok, mohammedánusok, de keresztények is; ez az ország az, melyet nálunk Gog- és Magognak, de ők Ung- és Mogulnak hívnak azért, mert az országban, János pap országában, mielőtt a tatárok kiköltözködtek, kétféle nép lakott. Mogulnak nevezték a kivándorlott tatár népet, Ungnak pedig a visszamaradtakat.⁴⁸ Ez az oka annak, hogy a tatárokat néha mongoloknak hívják.

Tanduk tartomány éjszaki részén van Sandu városa,⁴⁹ melyet a jelenleg uralkodó khán építtetett. E városban egy gyönyörű márványpalota áll. Benne minden szoba ki van festve; aranyos alapon nagyobb állatoknak, madaraknak, fáknek és különböző virágoknak alakjai gyönyörködtetik a szemet.

A palota körül van legalább tizenhat négyszög mértföldnyi terület, a mely fallal van kerítve; e területen vannak források, folyók, patakok és gyönyörű szép pázsitos helyek. Tartanak itt különböző vadakat, melyeket a sólymoknak táplálékul adnak; mert van itt ketrecekben több kétszáz sólyomnál, melyeket a nagy khán minden héten megnéz. Néha megtörténik, hogy lóháton sétál háta megett egy leopárddal; a mint meglát valami vadat, a mely neki megtetszik, elereszti a leopárdot, mely elfogja, s azután a madaraknak enni adja. Ebben telik neki kedve.

Van a körfalon belül egy szép erdős helyen még egy másik, egészen bambuszból épített s belül egészen be-aranyozott s nagyon ügyesen készített palota. Az egész be-aranyozott és befényesített oszlopokon áll, melyeknek fejét aranyozott sárkányok képezik; ezeken nyugszik a gerendázat. A bambuszrudak, melyek a fedelet képezik,

oly ügyesen vannak egymás mellé helyezve és oly jól be vannak kenve, hogy a palota belsejébe soha egy csepp eső sem jut. A fedél készítésére használt bambuszrudak, melyeket hosszukban ketté vágnak, úgy hogy csatornákat képeznek, három arasz kerületűek és 10—15 arasz hosszúak.

Ez a nádpalota azután úgy van összeállítva, hogy könnyen szétbonthassák s ha kell megint összerakhassák; darabonként könnyen elhordják oda, a hova a hatalmas úr rendeli. Ha fel van állítva, több mint kétszáz selyemkötéllal lekötik. A nagy khán három hónapon át, azaz június-, július- és augusztusban felváltva ebben vagy a márványpalotában lakik; azért lakik ő itt, mert akkor Sandu környékén jó hűvös van; augusztus 28-án megint elutazik, megmondom, hogy mi történik ekkor.

Van ugyanis itt a nagy khánnak egy igen nagy ménese, melynek egy részét legalább tízezer tiszta fehér kanca képezi. Ezen kancáknak tejét egyedül az ő családja és egy Ujrat nevű néptörzs iszsza; ezek pedig Dsingisz khán engedelmeiből jutottak a tejhez, mert egy győzelem kivívásánál neki nagy segítségére voltak. A fehér kancák roppant nagy tiszteletben részesülnek; senki, legyen az még oly nagy úr, nem mer közelben elmenni mellettök, hanem legalább fél napi távolságra kikerüli őket. Augusztus 28-ka azon nap, melyen a kancák minden tejét a földre öntik. A csillagjósok ugyanis azt mondják, hogy ennek minden évben meg kell történnie, még pedig azért, hogy a föld és a levegő, a bálványok és a földön és a levegőben tartózkodó szellemek is kapjanak e tejből és így megvédjék a nagy khán gyermekeit, asszonyait és vagyonát, az egész országot, a szarvasmarhákat, lovakat, a gabonát és minden más értékes dolgot. A nagy khán megvárja, míg a tejet kiöntik, azután elutazik.

Még egy csodálatos dologról kell itt szólnom, a mit az előbb elfeledtem: Tudjátok meg hát, hogy azalatt, a míg a nagy khán nyári palotájában lakik, körülötte soha sincs rossz idő, mert nála vannak a tudós kuruzslók és csillagjósók, a kik ördögi mesterségökkel a nagy khán palotája környékétől minden felhőt és rossz időt eltávolítanak. Ezen tudós emberek nevei: Tibetiek és Kasmiriak, vallásukra nézve pogányok; mindent az ördög segítségével tesznek meg; pedig azt mondják, hogy szent életök és a fő Isten akaratából van oly nagy hatalmuk. Van egy szokásuk, melyet ím elmondok: ha egy bűnöst halálra ítélnék és kivégeznék, ők felfogják hulláját, elviszik s megesszik; de azt, a ki természetes halállal mulik ki, nem bántják.⁵⁰

A fentemlített két emberfajta még más csodát is művel; mikor a nagy khán a maga fővárosában, a nagy palotában, nyole könyöknyi magas állványon levő asztalánál ül, tőle legalább tíz lépésnyire vannak a borral és más jó fűszeres italokkal telt edények; ha már most a nagy khán inni akar, azok a kuruzslók a maguk mesterségével annyira viszik a dolgot, hogy amaz e'ények a nélkül, hogy valaki hozzájuk nyúlna, elmozdulnak helyökből és a nagy úr elé mennek. Ezt mindazok, kik a vendégségnél jelen vannak és vannak néha tízezren is, láthatják. Ez ment minden hazugságtól, megmondhatják a mi országunkbeli tudósok is, a kik értenek a kuruzsláshoz és megtudják ugyanazt tenni.

Ha eljő a kuruzslók bálványainak ünnepe, elmennek az uralkodóhoz és ezeket mondják neki: «Urunk, ez és ezen bálványunk ünnepe itt van; — és itt azt a neven nevezik — te tudod, hogy ezen bálványunk rossz időjárást okozhat s vagyónunkban kárt tehet, ha nem nyújtunk neki áldozatot. Ezért kérünk, adj nekünk ennyi meg ennyi

fekete fejű juhok, ennyi meg ennyi másféle tárgyat, (és ekkor azt kérik, a mire épen kedvök van), hogy bálványainknak nagy és fényes áldozatot mutathassunk be s így magunkat és vagyonunkat a károktól megmenthessük.»

Az uralkodó erre szolgálainak megparancsolja, hogy adják át a kuruzslóknak, a mit azok kérnek; kézhez vevén az ajándékokat, e pogány bűbájosok bálványaik körül nagy ünnepet ülnek, nagy kivilágítást rendeznek és mindenféle jó illatú fűszereket elégetnek; azután megfőzik a húst, azt bálványaik elé teszik, a levest pedig előntik s azt mondják, hogy bálványaik abból annyit, a mennyi nekik tetszik, elvesznek. Ilyeténképen ülnek ők ünnepet, mert meg kell jegyeznem, hogy minden bálványaiknak megvan a maga neve és minden évben a maga név-ünnepe épen úgy, mint nálunk a szenteknek.

Ezen pogányoknak számos, igen nagy klastromuk és apátságuk van, melyekben néha több mint 2000 szerzetes él, úgy hogy egy-egy olyan klastrom akkora, mint egy kis város. A szerzetesek tisztességesebben öltözködnek, mint a többiek, [mert fejüket úgy, mint állukat leborotválták. Van még egy másik felekezet köztük, kiket Szenszineknek⁵¹ hívnak, a kiknél az önmegtartóztatás még nagyobb s a kik oly szigorú életmódot élnek, mint azt itt elmondom. Egész életökön át nem esznek egyebet, mint meleg vízben megdagasztott korpát, inni csak vizet isznak s így egész életökön át böjtölnek; kék és fekete ruhát viselnek s gyékényen alusznak; szigorú életmódjuk igazán csodálatra méltó. Ez utóbbi szerzeteseknek számos és nagy bálványuk van; néha a tüzet is imádják; ezért a többiek őket eretnekeknek nevezik.

De hagyjuk e tárgyat és beszéljünk a királyok királyának, az összes tatár nép fejedelmének, Kublaj khánnak csodálatos hatalmáról és gazdagságáról.

XIV. FEJEZET.

A nagy khán külső tulajdonairól és családjáról.

A nagy khán, Kublaj, a királyok királya, a ki jelenleg uralkodik, szép külsejű, se nem nagy, se nem kicsiny, szóval közép termetű ember. Egy kissé húsos, de tagjai arányosak. Arcbőrének színe fehér, melybe pirosság vegyül; szemei feketék, orra szabályos. Négy törvényes felesége van. Atyja halála után legidősebb fia örökli a trónt. Mind a négy feleségét császárnénak hívják; de azonkívül mind-egyiknek külön neve van. E nők mindegyike külön-külön udvart tart, számos udvarhölgyük, szolgájok és szolgálójuk van, a kiknek száma egynél-egynél legalább tízezerre megy.

A khánnak huszonkét törvényes fia van, a legidősibbet Dsingisznek hívják, a tatárok első uralkodója, a jó Dsingisz khán iránti kegyeletből; ennek kellett volna ural-

kodnia atyja halála után; de ő halt meg előbb, egy Timur nevű fiúgyermeket hagyván hátra; az örökösödési jog most erre szállott. Ezen Timur okos és ügyes, azt magam is bizonyíthatom. A többi törvényes fia közül hét, nagy királyságoknak és tartományoknak ura és mindnyájan igazságosan uralkodnak, mert okos és ügyes emberek. De hisz nem is csoda; atyjok a nagy khán a legokosabb és minden dologban a legjártasabb ember; kitűnő hadvezér, jelesen kormányozza a népeket és országokat; nála kiválóbb férfiú a tatárok közt még nem volt.

XV. FEJEZET.

A nagy khán küzdelme Najánnal.

Kublaj khán 1256-ban vette át az óriási birodalom kormányzását. Fivérei és rokonai trónjától meg akarták őt fosztani, de okossága megmentette részére; a jog és igazság szerint is övé a trón, mint a ki egyenes örököse a császári családnak.

A jelen évig (1298) már mintegy 42 éven át uralkodik Kublaj; most már 85 éves, úgy hogy mikor a trónt elfoglalta, 43-dik évében lehetett. Mint fejedelem többször vezetett hadat s kitűnő hadvezéri tehetséget tanúsított; a mióta azonban az egész tatár nemzet fölött uralkodik, csak egyszer vezérkedett, még pedig 1286-ban Kr. u., hogy miért, ime elmondom.

Volt Kublaj khánnak egy Naján nevű nagybátyja,⁵² a ki már mint fiatal ember több tartományt igazgatott. Mikor fejedelemségét elnyerte s hatalmának tudatára jutott, mert volt legalább 300,000 lovas katonája, elfogta a gőg s nem akart tovább a nagy khán alattvalója maradni, hanem urává szeretett volna lenni. Szövetségesül

kérte tehát egyik rokonát, Kaidut, a ki szintén több tartomány fejedelme volt. Kaidu a felhívást örömet fogadta, de mielőtt a nagy khánt megtámadhatta, a lázadás már el volt nyomva. Elmondom, hogy hogyan?

A mint a nagy khán Naján szándékának neszét vette, így szólott: ne viseljem többé egy napig se a koronát, ha az áruló fejedelmet halállal nem büntetem; azután rögtön erős készüléteket tett a lázadás elfojtására, mert nem kétkedett, hogy az a józan ész ellenére is fegyvert fog ellene fogni. Készülődéseit a legnagyobb titokban 10—12 nap alatt megtette s összegyűjtött 360,000 lovas és 100,000 gyalog katonát; azért oly keveset, mert egyéb seregei távol voltak. A mint a had együtt volt, megkérdezte csillagjósait, fog-e győzni vagy nem: ezek azt felelték, hogy dicsőséget fog aratni a háborúban; ennek a nagy khán nagyon megörült s kiadta az indulási parancsot. Húsz napig mentek, midőn végre egy síkságra értek, melyen Naján az övéivel táborozott. Ezek álmodni sem merték, hogy közelükben ellenséges sereg legyen. A nagy khán ugyanis nagyon gyorsan haladt előre s gondoskodott, hogy közeledtéről senki se adhasson hírt.

Kora reggel meglepték Kublaj hadai Najánt; ez utóbbinak alig maradt ideje seregét rendezni, midőn a nagy khán jelt adott a támadásra. A csata rendkívül heves és sokáig kétes volt. Nem hiszem, hogy lett volna valaha egyszerre annyi, különösen lovas ember egymással szemközt, mint ezen ütközetben. A csata reggeltől délig tartott; végre tetszett az Istennek, hogy a nagy khán győzzön. Naján látta, hogy elvesztette a csatát s futásnak eredt, de ez semmit sem használt neki, mert egész kíséretével együtt elfogták s a nagy khán elé vitték. A nagy khán e dolognak nagyon megörült s azonnal kiadta a parancsot, hogy rokonát titokban megöljék. A kivégzés úgy

történt, hogy a halálra ítéltet szorosán bekötötték egy lepedőbe s azután addig huzogatták ide s oda, míg meghalt. A nagy khán azért végeztette ki rokonát ily módon, mert nem akarta, hogy egy családjabelinek vére akár a földre, akár a levegőbe, akár az ég felé omoljék.

Miután a nagy khán olyformán, mint mondtam, a csatát megnyerte, Naján összes alattvalói hódolatát fogadta s visszatért fővárosába, nagy ünnepeket rendezett s kiosztotta katonáinak, kiknek a győzelemben részök volt, a jutalmakat. A ki száz embernek parancsolt, ezer ember vezérévé lett, ezernek vezére tízezernek lett urává. Így jutalmazott mindenkit a szerint, a mily állást elfoglalt s a minő érdemeket szerzett. Azonfelül sok ezüsteneműt, gyönyörű fegyverzeteket, arany és ezüst ékszereket, gyöngyöket, drágaköveket, lovakat, szóval annyi mindenfélét osztogatott szét, hogy az igazán bámulatos volt. Ezenkívül még sok emberét magasb rangot jelző vezéri táblákkal is megörvendeztetett.

A vezéri táblák ilyenformák: a kik száz embert vezérelnek, azoknak táblája aranyból vagy aranyozott ezüsből van; tízezer ember vezérének táblája arany, melyen oroszánfő látható. Megmondom mindjárt a táblák súlyát és azt, hogy mit jelentenek.

A száz vagy ezer ember vezérének táblája 120 poys-t³³ nyom. A táblák, melyekre oroszánfő van vésve, százzal súlyosabbak. Mindegyik táblára a következő parancs van írva: «A nagy Isten erejéből és kegyelméből, melyben birodalmunkat részesíti, legyen áldva a nagy khán neve; mindazok, a kik neki nem engedelmeskednek, halállal bünhesztessenek és semmisíttessenek meg».

Mondhatom, hogy az ilyen tábla tulajdonosainak mindenre nézve, a mit a nagy birodalomban tenni akar-

nak, nagy kiváltságaik vannak. A fentemlített táblákon kívül vannak még olyanok, a melyeket a 100,000 embert vezérlő tisztek kapnak; ezek a táblák 300 poysnál többet nyomnak; rájuk egy oroszlán, ez alá a nap és hold s végre azon kiváltságok vannak vésvé, melyeket az ilyen tábla birtokosa kapott. A tábla másik oldalán a fentemlített szavak olvashatók. Az ilyen tábla tulajdonosainak meg van hagyva, hogy valahányszor utaznak, nagy uraságuk jeléül, fejök felett egy ernyőt hordassanak, s maguk után ezüst trónust vitessenek.

Ezekután térjünk vissza a nagy khán gazdagságának leírására.

XVI. FEJEZET.

A nagy khán és fia téli palotájáról.

A nagy khán évenként három hónapig, decemberben, januárius- és februáriusban Kambalukban,⁵⁴ Kathaj fővárosában lakik. Itt épült, még pedig ily módon, az ő nagy palotája:

Egy nagy négyszögletű tér egészen fehér, ereszes fallal van körülvéve; a négyszögnek minden oldala egy mértföld, az egész fal tehát négy mértföld hosszú. A fal magassága tíz láb; a négyszögnek minden csúcsában és a fal közepén is nagy és szép paloták állanak, melyekben az uralkodó fegyverzetét: nyilakat, tegzeket, puzdrákat, nyergeket, gyeplőket, szóval mindazt őrzik, a mire egy hadseregnek szüksége van. Egy-egy palotában azonban csak egyféle fegyvernemet helyeznek el; az egyik tele van nyilakkal, a másik nyergekkel, a harmadik gyeplőkkel, a negyedik tegzekkel és így tovább.

A falnak öt dél felé néző kapuja van: a közepén egy

nagy, e mellett két kisebb és a fal végén ismét két kisebb. A nagy kaput csak akkor nyitják ki, ha a nagy mennyiségű fegyverzetet valami háború kitörése alkalmából kihordják; a négy kisebb ajtó a ki- és bejáratra szolgál. A négy mértföld hosszú falon belül egy másik hosszúkás négyszög alakú fal van, a melyhez, úgy mint a külsőhöz nyolc fegyverrel megtöltött palotát építettek s melyen szintén öt, dél felé néző kapu van. Az utóbb említett négyszögön belül van az uralkodó palotája.

Ennél nagyobb talán soha sem épült; emelete nincs, de a padlózat tíz arasznyira van a földtől. A teteje nagyon magas; a falak és szobák mindenütt aranyozottak vagy ezüstözöttek; azonkívül tele vannak festve sárkányokkal, négylábú állatokkal, madarakkal és másféle tárgyak képeivel; épen ilyen a tető is, úgy hogy az egész palotán nem láthatsz egyebet, mint aranyat, ezüstöt vagy festményt.

A nagy terem akkora, hogy hatezer ember kényelmesen megebédelhet benne; azonkívül annyi a palotában a szoba, hogy igazi csoda. Egyáltalában ez a palota oly nagy, oly szép és oly gazdag, hogy senki a világon jobban be nem rendezhette volna. A tető gerendái és lécei veresek, sárgák, zöldek, kékek vagy más színűek s oly fényesek, hogy csillognak, mint a kristály; az egész csillogó palota már nagyon messziről meglátszik.

A két kerítésfal között szép rétek és gyümölcsösök terülnek el, melyekben a legkülönbözőbb gyümölcsök teremnek. E térségeken s erdős helyeken tanyáznak a különböző vadak is, mint a szarvasok, a dámvadak, az őzek, a vadkecskék, a szép prêmes állatok, szóval mindenféle szebbnél szebb s különbözőbbnél különbözőbb vad; ez az oka annak, hogy az emberek számára az uralkodó palotájához s a belső falhoz is csak egy-egy út vezet.

Az egyik fal mellett egyik szeglettől a másikig egy szép tó terül el, a melyben a legkülönbözőbb fajtából, nagyszámú halat-tenyésztenek, úgy hogy az uralkodó a hányszor csak halat akar enni, onnan hozathat magának. Megemlítem még, hogy a tavon egy folyó vezet keresztül: a halak azonban abból a nyílásoknál alkalmazott vas- és érchálók miatt nem menekülhetnek ki.

Az uralkodó palotájától éjszak felé, egy nyíllövésnyire egy mesterséges, egészen zöld domb áll, a mely legalább száz láb magas, s a melynek kerülete körülbelül egy mértföld; e domb örökké zöldelő fákkal van beültetve. Ha az uralkodó megtudja, hogy bárhol valami nagyon szép fa van, azt kiásatja és gyökerestül s a gyökereket környező földestül elhozatja s e dombra ülteteti; az ilyen nagy fákat elefántokkal hozzák. Mivel minden szép fát ide hoznak, nem csoda, hogy a nagy khán parkjában vannak a világ legszebb fáit.

A domb tetején egy szép palota áll, a mely úgy kívül, mint belül egészen zöld, így aztán a domb, a fák és a palota is zöld, a miért is a dombot zöld dombnak nevezik. Az egész oly szép látványt nyújt, hogy a ki először látja, el van ragadtatva. A nagy khán pedig azért csináltatta magának mindezt, hogy szívét öröm és gyönyör töltse el.

Ezen itt leirt palotán kívül építtetett a nagy khán fia részére is egy épen ilyen nagyot és azt is épen úgy rendeztette be, mint a magáét.

Beszéltem most a hatalmas uralkodó palotájáról, szólni akarok hát a nagy városról, melynek neve Kambaluk s a melyről el akarom mondani, miért és hogyan keletkezett.

Régen e helyen egy nagy és nemes város volt, mely Kambaluk, azaz az úr városa nevét viselte. A nagy khán

csillagjósaitól megtudta, hogy e város fel fog lázadni és uralma ellen nagy ellenzékét fog képezni, azért a mostani Kambalukot a másik mellé építtette oly formán, hogy a kettőt egymástól csak egy folyó választja el. Kiköltöztette a régi városból az embereket s az újba telepítette le.

Ez új város igen nagy, mert kerülete 24 mértföld. Négyszög alakban van építve s minden oldala hat mértföld hosszú; az egész fal földből van csinálva s van legalább tíz láb széles; de e szélessége nem mindenütt egyforma, mert felfelé keskenyebb lesz, úgy hogy a legfelső része már csak három láb széles; fent egészen be van fedve. A fal magassága is több, mint tíz láb; van rajta minden oldalán három kapu s minden kapu felett egy szép palota, azonkívül a négyszög minden sarkán is van egy ilyen palota. Ezekben nagy termek, telvék azoknak fegyvereivel, a kik a várost őrzik. A városban az utcák oly egyenesek, hogy egyik végökről a másikig el lehet látni.

A városban sok a nagy és szép palota, sok a vendégfogadó és sok a szép ház; a házesoportok mind négyszög alakúak, úgy hogy a város egy sakktáblához hasonlít. A közepén egy nagy harang áll, a melylyel az éjjelt jelzik; ha e haranggal háromszor jelt adtak, senkinek sem szabad többé lakását elhagynia, ha csak beteg ember segítségére nem megy; ennek is világot kell magával vinnie. Megjegyzem még, hogy a város minden kapuját ezer fegyveres ember őrzi, nem ugyan azért, mintha bárkitől is félnének, de mert ezzel is meg akarják tisztelni uralkodójukat, a ki a városban lakik és mert nem akarják, hogy a rablók legkisebb kárt is tehessenek.

XVII. FEJEZET.

A nagy khán testőrségéről és udvartartásáról.

A nagy khán testőrségét méltóságához képest 12000 lovas katona képezi, ezeknek nevök keszito, a mi annyit jelent, mint «az úr hűséges fiai». A nagy khán pedig e testőrséget nem azért tartja, mintha bárkitől is félne, de mivel méltósága úgy kívánja. A 12,000 embernek négy kapitánya van; mindegyik külön-külön 3000 embert vezérel s ennyi marad három nap és három éjjel szakadatlanul a hatalmas ur palotájában; a három nap elteltével másik 3000 váltja fel őket, ezek megint három napig maradnak a palotában, úgy hogy mindig 3000 testőr van a khán személye körül.

Ha a nagy khán bármely ünnepies alkalomból vendégeskedik, ily formán ülnek asztalánál. Az ő asztala a legmagasabb helyen áll és pedig a terem éjszaki oldalán, ehhez ül ő, arccal délnek fordulva, mellette balra közvetlenül első felesége, jobb oldalán pedig fiai, unokái és mindazok foglalnak helyet, kik a császári család tagjai; ezek oly alacsony helyeken ülnek, hogy fejük a nagy khán lábaival egy vonalba esik. A többi főúr még alacsonyabban fekvő helyen ül. Így van az az asszonyoknál is, mert fiainak és rokonainak feleségei az uralkodó balján férjeikkel szemközt ülnek, velök egyenlő magasságban, a főurak feleségei pedig ismét alantabb fekvő helyeken úgy, hogy mindenki a császár által kijelölt ülőhelyet foglalja el. Az asztalok pedig úgy vannak elhelyezve, hogy a nagy khán az egész társaság fölött ellát. A termen kívül pedig több mint 40,000 ember gyűl össze; mert sok ember jön az udvarhoz, a ki mind ajándékot hoz az uralkodónak. Ezen

emberek idegen országból jönnek s a legkülönbözőbb dolgokat hozzák magukkal.

Ott, a hol a nagy khán ül, egy finom aranyból készült nagy edény áll, melyben elfér bizonyára annyi bor, mint egy nagy serlegben; a nagy edény körül fel van állítva négy kisebb, úgy hogy a nagyból ezekbe átfolyhat a finom és kitűnő minőségű bor. A többi asztalokhoz a bort nagy fületlen vázákban hozzák; egy ilyen vázába belefér annyi bor, a mennyi tíz személynek elég; már pedig minden két ember elé tesznek egyet, e mellé pedig két kisebb fogantyúval ellátott vázát állítanak, mindenki azután maga merít a nagy edényből, mely kettejük közt áll. Az asszonyoknak is megvan a maguk vázája. A fületlen és fogantyús vázák nagy értéket képviselnek, mert a nagy khánnak annyi az arany és ezüst edénye, hogy ha elmondanám, nem hinné el senki.

A kik a nagy khánnak az ételeket s italokat felhordják, igen előkelő emberek; de azért szájukat és orrukat selyemből készült és aranynyal áttört kendőkkel takarják el, nehogy lélekzetök a hatalmas uralkodó ételét vagy italát érintse; ha a nagy khán inni akar, az összes zenészek, kik pedig nagy számmal vannak jelen, ráhúzzák, mikor pedig a poharat kezébe veszi, az összes vendégek letérdelnek s így fejezik ki mély tiszteletüket iránta.

Az ételekről nem szólok többet, mert hisz mindenki gondolhatja, hogy mennyit s mily sokféléet hordanak fel. Mikor mindnyájan megebédeltek s az asztalokat elvitték, nagy számú igen ügyes bűvész és táncos jön be a terembe, a kik játékukkal és mozdutataikkal nagy örömet és nevetést idéznek elő. Ezek elvonultával mindenki elhagyja az ebédlő termet.

XVIII. FEJEZET.

A nagy khán születésnapjéről és újév napjáról.

A tatárok általánosan megülik születésük napját. A nagy khán szeptember 28-án született; ezen napon van tehát, az új év napját kivéve, a legnagyobb ünnep. E napon veszi fel a nagy khán legjobb, arannyal átszőtt ruháit, legalább 12,000 hűbérese és vezére pedig ugyanoly színbe s ugyanoly módon öltözködik, persze azzal a különbséggel, hogy ruháik nem oly drágák. Hord mind-egyikök azonkívül egy arannyal átvert övet; ezt és ruháikat mindnyájan az uralkodótól kapják. Ezek azonban nem egyformák, mert némelyikén van annyi gyöngy és drágakő, hogy bizonyára megér 10,000 byzanci aranyat.⁵⁵ Háromszor egy évben oszt ki hasonló ajándékokat a khán. Ebből is látható, minő hatalmas ünnep az uralkodó névnapja s hogy a bőkezűségben aligha utánozhatja valaki.

Ugyancsak a fentemlített születésnapon a tatárok, és mindazon tartományok lakói, kik a nagy khánt uralják, tehetségök és az illendőség vagy parancs szerint nagy ajándékokat hoznak. Ilyenekkel jelennek meg az udvarnál a kérelmezők is; tizenkét előkelő férfiú van kiküldve, hogy e kérelmezők kívánalmait, a mennyiben megilleti őket, kielégítsék. Végre e napon a pogányok, mohammedánusok, keresztények és más vallásúak is mind kivétel nélkül forró imát küldenek a maguk isteneihez, hogy az uralkodónak hosszú, örömmel teljes és háborítatlan egészségű életet adjon.

Újév ünnepe a tatároknál februárius havára esik. Ekkor a nagy khán és összes alattvalói, férfiak és asszonyok, kicsinyje és nagyja, fehér ruhába öltözködnek; te-

szik pedig ezt azért, mert hiszik, hogy a fehér ruha az egész esztendőre szerencsét hoz. E napon hoznak gazdag arany-, ezüst-, drágakő-, gyöngyök- és mindenféle értékes kelmékből álló ajándékot az uralkodó minden királyságából, tartományából és kerületéből s óriási birodalma minden vidékéről, hogy egész éven át legyen a hatalmas úrnak elég kincse, öröme és gyönyöre. Azonkívül az emberek egymásnak is adnak mindenféle fehér színű ajándékot, örömeikben egymást megölelik s mindenütt vígságot mutatnak, hogy boldogok legyenek egész éven át. Eljutnak a nagy khánhoz, birodalma több részéből megrendelt ajándékok is: több mint százezer fehér, gazdagon felszerszámolt ló, ötezer elefánt, melyeken pompás kelmék s mindegyiknek hátán még külön kincsszekrényke van telve ezüstneműekkel és más értékes tárgyakkal; azonkívül számos teve, melyek megint csak az ezen ünnep alkalmából felajánlott kincseket hordják hátukon. Mind ezen felsorolt ajándékokat egy menetben elvezetik az uralkodó elé; ezt végig nézni — igazi gyönyörűség.

Ezenkívül el kell mondanom, hogy ezen ünnep reggelén, mielőtt az asztalokat felállítanák, összegyűlnek a nagy teremben az uralkodó elé birodalma összes fejedelmei, a legkülönbözőbb rangfokozatban levő nemesei és tisztviselői, orvosai, csillagászaik és tudósai; a kik a teremben el nem férnek, azon kívül foglalnak helyet, de úgy, hogy az uralkodó végig láthatja őket. Mindnyájan rangfokozat szerint vannak felállítva: az első helyet foglalják el a császár fiai és családja tagjai, azután következnek a fejedelmek és a többi nemesek és így tovább. Miután mindannyian kitűzött helyeikre leültek, fölkel egyike a legbölcsebbeknek és harsona hangon elmondja: «hajoljatok meg és imádjátok», mire mindnyájan meghajolnak és fejökkel a földet érintik. Ezután megint így szól az

előbbi böles : «Hatalmas Isten, áldd meg a mi urunkat s tartsd őt meg számos éveken át örömben és boldogságban!» s a gyülekezet rázengi : «Úgy legyen!» Azután megint szól a böles : «Isten növelje birodalma hatalmát, áraszsa békéjét alattvalóira s terjeszzen jólétet minden országában!» a gyülekezet, megint ráfeleli : «Úgy legyen!» Így imádják őt négyszer ; azután elmennek egy szépen díszített oltárhoz, a hol egy vörös táblán olvasható a császár neve ; van az oltáron ezenkívül egy aranyfüstölő, melylyel az oltárt és a táblát mély tisztelet jelei közt körülfüstölik, azután visszatérnek helyeikre s megkezdődik a menet az ajándékok bemutatásával. Miután mindez végbe ment, felállítják az asztalokat s kezdetét veszi a vendégség, melynek lefolyása módját már fentebb megírtam.⁵⁶

És most még egyet kell megemlítenem ez ünnepekről, mit előbb elfeledtem és a mi igazán csodálatos. Tudjátok meg ugyanis, hogy az ünnep napján a császár elé vezetnek egy nagy oroszlánt, a melyik, a mihelyt őt észreveszi, meghúnyáskodva lefekszik eleje, mintha felismerné benne urát. Fekve marad azután előtte a nélkül, hogy meg volna láncolva mindaddig, míg az ünnepies menet tart. Ez valóban csodálatosnak tűnhetik fel mindenki előtt, a ki nem látta.

XIX. FEJEZET.

A nagy khán vadászatairól.

Mialatt az uralkodó fővárosában lakik, azaz decemberben, januárius- és februáriusban, elrendeli, hogy alattvalói szállítsanak részére vadat; ő csak márciusban hagyja el székkelyét a vadászat végett.

Vannak pedig neki e célra megszeliidített leopárdjai

és nagyszámú farkasa, melyek igen ügyesek a nagyobb vad elfogásában. Azonkívül van több oroszlána, melyek igen nagyok, nagyobbak, mint a minők Babylonban vannak; ezek gyönyörű állatok, fekete, vöröses és fehér haránt sávokkal⁵⁷ s annyira meg vannak szelidítve, hogy elfogják a vaddisznót, medvét, a vad szamarat, a szarvast, és más ily nagyobb állatokat. Ha vadászni mennek velök, fődött szekérben viszik őket, nehogy a vad láttára fékezhetetlenek legyenek; és valóban szép látvány, a mint az elbocsátott oroszlán a menekülő vadat eléri és elfogja. Vadászatra be van még nagyszámú sas is tanítva, melyek rókát és őzet ejtenek el s oly erősek, hogy nincs az a farkas, mely körmeik közül el tudna menekülni.

A kutyák fölötti felügyelettel két édes testvér van megbízva: Baia és Mingam; ezek mindegyikének 10—10 ezer embere van, kik mind kétféle ruhát viselnek, az egyik 10,000 vereset, a másik kéket. Mindegyik tízezerből legalább két ezernek van egy vagy több szép és erős kutyája; ha már most az uralkodó vadászni megy, magával viszi egyikét a fentebb megnevezett vadászmestereknek, ez ismét kirendeli a maga tízezer emberét, úgy hogy az uralkodótól jobbra is, balra is megy ötezer, még pedig egyik a másik mellett úgy, hogy ezek széltében elfoglalnak egy napi járó földet, a melyről azután vad el nem menekszik.

A nagy khán, mint fentebb említettem, március elsején indul el a vadászatra s dél felé megy, a mely irányban két nap alatt eléri a tengert. Ilyenkor visz magával tízezer sólyomörzöt, a kik persze a vadászaton nincsenek mindig egy csomóban, hanem százas vagy kétszázas csoportokban helyeztetnek el; ezek tanítják be s eresztik a vadra a sólymokat, melyekre azután nem kell többé vigyázniok; mert e célból ismét számos, úgynevezett

Toszkoár (= emberek, a kik vigyáznak) követik a vadászokat, ezek kettésével vannak a vadászati területen elszórva; bármerre repüljön tehát a sólyom, ezek meglátják és elfogják; mivel pedig minden sólyom lábán egy ezüst táblácskára fel van írva a sólyomás neve, elviszik annak; ha pedig ama táblácska elveszett volna, ott vannak az úgynevezett bularguzi-k, (az elveszett tárgyak ura), a kiknek minden talált tárgyat át kell adni, náluk azután a tulajdonos megkaphatja.

A császár vadászatra rendszeren négy elefánton megy, melyek hátán egy igen szép fa-pavillon áll; ezen pavillon arannyal áttört kelmével van bevonva, kívülről pedig oroszlánbőr takarja; ebben tartózkodik a felség, körülötte mindig néhány előkelő férfiú, kik közül néhányan lóháton is kísérik őt. Ha már most ez utóbbiak közül valamelyik darvakat vesz észre, megmondja az uralkodónak s ha az, elvonatván az ablak függönyei, nyugvó ágyáról szintén észre veszi, elbocsátja az egyik sólymot s nagy örömmel nézi, a mint ez a darvat úzóbe veszi és leveri. Valóban ez oly élvezet, melyet, azt hiszem, nincs a világon ember, a ki oly könnyen s oly nagy mértékben megszerezhetne magának, mint a nagy khán.

Ha vadászat közben a császár elért azon helyre, melyet Kasar Modunnak⁵⁸ neveznek, már felállítva találja a sátrakat úgy az ő, mint fiai s egyéb kísérői számára. A császár sátora van olyan nagy, hogy alatta tízezer ember kényelmesen elfér. A sátor bejárata délről van, a mely oldalon a vadásztársaság legelőkelőbbjei laknak; ettől nyugatra van ismét az uralkodó lakhelye; ha ő felségének valakire szüksége van, elküld érte. A nagy terem mögött van a császár hálószobája. Mindezen termek háromhárom faoszlopon nyugszanak, melyeken gyönyörű faragványok s aranyozás látható; kívül fehér, fekete és vörös

sávós oroszlánbőrök takarják s oly jól vannak védve, hogy sem az eső, sem a szél be nem hat; belülről hermelin- és cobolyprém, a mi pedig igen-igen drága, a falak takarója. A kötelek, melyekkel a sátrakat lekötik, mind selyemből vannak. Ezen császári sátrak körül azután még számos szép sátor van felállítva; annyi ott a nép, hogy a néző bátran azt hihetné, hogy népes városban van.

Ezen helyen marad a császár husvét előestéjeig. Ez egész idő alatt nem tesz egyebet, mint madarász a tavakon, a folyókon s a merre csak jár; környezete sem szünik meg vadásztatni s így roppant sok vadat gyűjtenek össze. Ez pedig nem fogy ki, mert senkinek, bárki legyen is az, hús napj járó földre e helytől nem szabad a maga multságára sem sólymot, sem vadászkutyát tartania, másutt igen; azonkívül az egész birodalomban senkinek, legyen az fejedelem vagy paraszt, márciustól októberig nem szabad elejtenie sem nyulat, sem őzet, sem szarvast; a ki pedig e tilalmat megszegné, az bectelenné lenne, de az emberek az uralkodó parancsaival szemközt oly engedelmesek, hogy az állatokat az út mellett alva találhatják, még sem fognának hozzájuk nyúlni a világért sem; a március és október közti időszakban azután vadászhatnak megint, de ez idő alatt azért nem, hogy a vadak szaporodását meg ne gátolják.

Május közepén az uralkodó, miután a vadászat gyönyöreit kimerítette, egyenesen visszatér fővárosába, Kambalukba; ott marad három napig, részt vesz az ezen idő alatt tartott multságokban, azután elmegy bambusz-ból épített nyári palotájába Sanduba, a hol jó hűvös van s ott marad szeptemberig, a mikor megint Kambalukba tér vissza.

XX. FEJEZET.

Achmad önkényéről s az ellene támasztott összeesküvésről.

Később szólani fogok egy tizenkét személyből álló tanácsról, mely a tartományokat igazgatja, a tisztviselőket kinevezi s a kormányzási teendőket végzi. Ezen tanácsnak tagja volt egy Achmad nevű mohammedánus, ravasz és ügyes ember, a ki a nagy khánra nagyobb befolyást gyakorolt, mint a tanács valamennyi többi tagja; a nagy khán őt oly annyira becsülte, hogy azt tehette, a mi neki tetszett. Ennek oka, mint halála után kiderült, az volt, hogy uralkodóját megbüvölte, ki aztán minden szavának föltétlen hitelt adott és így mindent megtett, a mit Achmad kívánt.

Ezen ember a birodalom összes tartományaiival és minden hivattal rendelkezett, ítéletet mondott minden gonosztevő felett és ha valami gyűlölt emberét, akár volt igazsága, akár nem, el akarta láb alól tenni, elment az uralkodóhoz s ezt mondta neki: «Ez vagy az az ember halálra érdemes, mert megsértette Felsőged méltóságát»; az uralkodó rendszeren ezt szokta válaszolni: «Tégy, a mit jónak látsz», mire az illető azonnal kivégeztetett. Így tehát a nép, mikor látta, mily korlátlan hatalma van s hogy a nagy khán mily bizalommal viseltetik iránta — nem mert semmiben sem ellent mondani neki és nem volt oly magasrangú férfiú, a ki ne félt volna tőle. Ha valakit felségsértésről vádolt, a vádlott bármiként akarta volna is, nem védelmezhetette magát, mert Achmad ellenében nem akadt szószólója. Így aztán számosan veszttek el igazságtalanul. Achmadnek fiai is segítették előmozdítani az általános elégületlenséget; huszonöt fia közül, a kik mind magas hivatalokat viseltek, nem egy követett el atyja nevének védelme alatt épen oly bűnöket, mint Achmad

maga. Nagy kincseket is gyűjtött ez ember, mert senki, a ki tőle valamit kért, üres kézzel nem ment hozzá.

Huszonkét éven át gyakorolt már korlátlan hatalmat Achmad, midőn végre a nép, illetőleg a kathajiak, a kik már nem tűrhették tovább végtelen zsarolásait és igazságtalanságait, összeesküdtek az ő élete ellen és a kormány megbuktatására. Az összeesküvők közt volt egy Csencsu nevű kathaji, a ki ezer embert vezérelt. Ezen Csencsu roppantúl el lévén keseredve Achmad ellen, elment egy másik Vancsu nevű kathajihoz, a ki tízezernek volt vezére s elmondta neki tervét. A két elégületlen Achmad megbuktatására azt az időt találta legalkalmasabbnak, mikor a nagy khán nem lesz Kambalukban, hanem Sanduban; ezen időben a nagy khán fia, Csinkin is rendszeren vadászaton volt s így a város kormányzását Achmad teljesítette.

Miután Vancsu és Csencsu ebben megegyeztek, köztölték szándékukat a kathaji nép főbbjeivel; ezek helyeslését megnyervén, tudósították más városokban lakó barátaikat is, hogy egy bizonyos napon tűz által adott jelre meg fognak ölni minden szakálas embert s felkérték őket, hogy mikor a jelt látják, ők is hasonlót tegyenek. Az oka annak, hogy miért akarták épen a szakálas embereket megölni, az volt, hogy a kathajiaknak természetből fogva nincs szakáluk, míg a tatároknak, mohammedánusoknak és keresztényeknek van. Tudnotok kell még, hogy a kathajiak mind gyűlöltek a nagy khán uralmát, mert ez tatár, vagy még gyakrabban mohammedánus kormányzókat rendelt föléjük; ezek pedig úgy bántak velök, mint rabszolgákkal. Láthatjátok hát, hogy a nagy khán a Kathaj fölötti uralmat nem örökség útján nyerte el, hanem hódítás által; így tehát nem bízott a bennszülöttekben, hanem minden hivatalt tatárookra, mohammedánusokra vagy kereszté-

nyekre bizott, a kik hozzá ragaszkodtak ugyan, de Kathajban idegenek voltak.

A gyilkolásra kitűzött napnak éjjelén a fentemlített Vancsu és Csencsu bementek a császári palotába; Vancsu a trónusra ült, kivilágíttatta a termet, s követet küldött Achmadhoz, a ki a régi városban lakott, azon üzenettel, hogy Csinkin, a nagy khán fia, a ki váratlanul haza érkezett, hivatja magához. Mikor Achmad ez üzenetet hallotta, nagyon meg volt lepetve, de azért sietett a felszólításnak eleget tenni, mert a császári hercegtől nagyon félt. Mikor az új város kapujához ér, találkozik egy Kogataj nevű tatárral, a ki a város tizenkétezer emberből álló őrségének volt a vezére. Ez utóbbi, a mint felismerte, megkérdezte tőle, hová megy oly későn? «Csinkinhez, a ki éppen most érkezett meg» volt a válasz. «Hogyan lehet az, hogy jöhetett el ily titokban, anélkül, hogy én valamit tudnék róla?» mondá Kogataj és néhány katonájával vigyázva utána ment. A kathajiak ezalatt azt gondolták, hogy ha Achmadnak vége van, nincs többé mitől tartaniok. A mint Achmad a palota termébe lépett s látta a fényes kivilágítást, leborult Vancsu előtt, gondolván, hogy Csinkinnek hódol, de e pillanatban Csencsu, a ki kardjával már készen állott, levágta fejét. A mint Kogataj, a ki az ajtónál állt volt meg, ezt észrevette, nyilával Vancsura lőtt, mire ez halva rogyott le ülőhelyéről; ekkor katonái megragadták Csencsut s elhurcolták, ő maga pedig kihirdteté a városban, hogy mindenkit, a ki az utcán megjelenik, rögtön leszurat. A kathajiak persze ekkor észrevették, hogy összeesküvésök föl van fedezve s miután egyik vezérök halva, a másik meg fogva volt, nem tehettek egyebet, mint hogy nyugodtan házaikban maradtak. E miatt azután a többi városoknak sem adhatták meg a jelt a fellázadásra. Kogataj pedig, a mint a legszükségesebb intézkedéseket

megtette, követeket küldött a nagy khánhoz, a kik a történeteket előadták neki; a követek azon válaszszal tértek vissza, hogy az összeesküvésben részeseket érdemökhöz mértén meg kell büntetni. Reggel azután Kogataj elő is hívatta a kathajiakat s a főbünösöket azonnal kivégeztette. Ugyanazt tették a khán tisztviselői a többi városokban is, mikor megtudták, hogy az összeesküvés szálai oda is kiterjedtek.

Miután a nagy khán Kambalukba visszatért, megtett mindent, hogy megtudja, mi volt az összeesküvés oka, és ekkor kiderült az átkozott Achmad és fiai gonosztetteinek végtelen sora. Ekkor a nagy khán elrendelte, hogy a megöltnek kincseit saját kincstárába hozzák; (ekkor látták, hogy a gonosz ember mily sokat halmozott volt össze), hogy a holttestet ássák ki és dobják a kutyák elé az utcára, továbbá meghagyta, hogy fiait, a kik apjok példáját követték, elevenen nyúzzák meg.

E körülmény a nagy khánnak figyelmét a mohamedánusoknak átkozott vallásánaira is felhívta, azon tanokra, melyek minden bűnt kimentenek, még a gyilkosságot is, ha azt más vallású emberen követik el. Mikor a nagy khán látta, hogy ezen tanok birták az átkozott Achmadot és fiait arra, a mit tettek, hogy ezen tanok nem engedték bennök a bűnösség érzetét feltámadni, — a legnagyobb utálatot tanúsította irántok, össze is hívatta a főbb mohamedánusokat s meghagyta e felekezetnek, hogy sok olyan dologgal hagyjon fel, a mit vallása parancsol. Így a többi közt elrendelte, hogy házasságaikat a tatár törvények szerint rendezzék és hogy az állatokat a has felmetszése által öljék meg, nem pedig, mint az ő szokásuk mondja, a gége elmetszése által.

Mikor mindez történt, Marco Polo ott volt a hely színen.⁹⁹

XXI. FEJEZET.

Kambalukról, annak kereskedelméről s a papirpénzről.

Tudjátok meg, hogy Kambalukban oly sok a ház és oly nagy az emberek száma, hogy az szinte lehetetlennek látszik; mert hiszen külváros annyi van, a mennyi kapu a városba vezet, azaz van tizenkettő; ezekben több a nép, mint magában a városban, itt laknak a kereskedők és a különböző idegenek, a kik a birodalom minden részéből ide jönnek, hogy az udvarnak ajándékokat nyújtsanak át vagy hogy annak valamit eladjanak; a házak a külvárosokban is vannak oly számban és oly szépek, kivéve a nagy khánét, mint a városban.

Benn a városban nem szabad senkit eltemetni; a pogányok, a kik halottaikat elégetik, kötelesek azokat egy, a külvárosokon kívül fekvő s épen e célra kijelölt helyre vinni. A többi lakosok, kik a hullát eltemetik, ugyancsak a kijelölt helyeken temetkeznek; így azután a lakások a városban sokkal egészségesebbek.

Mondhatom, hogy e városba nagyobb számú és értékesebb dolgokat hoznak, mint bármi más helyre e földön; mert az óriási birodalom minden részéből hoznak ide különféle dolgokat részint az uralkodó számára, részint az udvarnak, részint a város többi lakóinak, részint a nagy hadseregnek, mely a város környékén van elhelyezve, úgy hogy annyi mindenfélét hoznak ide össze, hogy annak nincs száma. Hogy csak egyet említsek, nincs az évnek az a napja, melyen ne hoznának be legalább ezer szekérrel egyedül nyers selymet, melyből azután itt készítik a finom, gyakran aranynyal átvert selyemkelméket. És ez nem csoda, mert itt az egész környéken nincs

len, mindent selyemből kell tehát készíteni; igaz, hogy vannak helyek, hol gyapotot és kendert természetnek, de ez sokkal kevesebb, semhogy az igényeket kielégítené.

Kambaluk környékén van legalább 200 különböző nagyságú város; egyik közelebb, másik távolabb fekszik; mindezen városokból ide jönnek vásárolni és eladni és e tekintetben a lakosok mindenféle igényeiket kielégíthetik, úgy hogy e városnak igazán nagy a kereskedelme.

Kambalukban van az uralkodó pénzverő háza is, melyről el lehet mondani, hogy ő felsége általa kitalálta az alchýmisták⁶⁰ titkát; ő tudniillik ilyforma pénzt készített: van ez országban annyi eperfa, melynek leveleit a selyembogár eszi, hogy minden vidéken bőven található; ennek a fának leveszik a héját, ebből kiválasztják a hársát s azután papirost csinálnak belőle, a mely egészen fekete; a kész papirost azután különféle nagyságban szétvagdalják: a legkisebbnek értéke egy fél fillér, a nagyobbé egy fillér, a még nagyobbik ér egy fél velencei garast, az utána következő egy egész velencei garast; van olyan, mely megér öt garast, hat garast, tíz garast, egy, két, három, öt és tíz byzanci aranyat.⁶¹ Mindezen papirosdarabok elvannak látva ő felsége pecsétjével. Ilyformán az uralkodó annyi pénzt csináltathat, miután ez neki semmibe sem kerül, a mennyivel az egész világ kincsét is megvehetné.

Ha az említett papirosdarabok elvannak látva az uralkodó pecsétjével, azokkal, a birodalom minden részében, mint készpénzzel fizetnek; senki se merje azonban utánozni, bár hogyan szeretné is, mert a mint megtudják, rögtön halállal sújtják. Ezzel a papiros pénzzel fizetik ki az Indiából vagy bárhonnan jövő kereskedőket is, a kik eladás végett aranyat, vagy ezüstöt, vagy drágaköveket hoznak, persze, hogy ugyanazon pénzen, a nagy khán országában, — mert másutt nem fogadják el, — ők

is akármit vehetnek. Ha a papírpénz valakinek kezei közt elromlik, elmegy vele a pénzverőbe s ott három száztóli levonása után becserelik neki újjal; ha valaki aranyat, ezüstöt, drágaköveket, vagy gyöngyöket akar venni, ugyancsak elmegy a pénzverőbe s ott a papírpénzen vehet annyit, a mennyit akar.

Elbeszéltem e fejezetben, hogy miért rendelkezik a nagy khán több kincsesel, mint bárki más; elfogom most mondani, miképen van a hatalom a birodalomban megosztva.

XXII. FEJEZET.

A tizenkét tanácsosról, kik a birodalom ügyeit vezetik.

A nagy khán kiválasztott tizenkét előkelő férfiút és megbizta őket, hogy intézkedjenek mindabban, a mire birodalma harmincegy tartományának ⁶² szüksége van. E tizenkét tanácsos Kambalukban pompás, gazdagon felékesített palotában lakik. Mindegyik tartománynak megvan e palotákban a maga külön birája és íródeákja, ezek intézik azután a tanácsosok parancsa szerint a tartományok ügyeit; ha valami igen fontos eset kerül elő, a tanácsosok azt a felségnek bejelentik, a ki aztán saját belátása szerint rendelkezik. A tanácsosok szemelik ki a tartományok amaz urait, kiket előbb említettem, a kiválasztottak neveit az uralkodónak beterjesztik, ki aztán választásukat jóváhagyja. A tanácsosoknak ezenkívül hatalmukban áll, hogy a felség beleegyezésével a hadsereg fölött is rendelkezzenek; ők küldik a csapatokat ide vagy oda, ők nevezik ki a tiszteket, ők osztanak ki köztük jutalmat vagy büntetést; nevök sieng, a mi annyi, mint főudvar és igazán nincs magasabb hatalom a khán birodalmában ennél; mert sok jót tehetnek azzal, a kivel akarnak.

XXIII. FEJEZET.

Hogyan jönnek-mennek Kambalukban a különböző tartományok követei.

Kambalukból a különböző tartományokba sok út vezet, s minden ilyen útnak a neve azon tartománytól van kölcsönözve, a melybe vezet. Ha valaki Kambalukból bármily irányban elutazik, minden 25, 30, avagy néha 40 mfdnyire talál egy postaházat; ezen postaházak szép paloták, melyekben a küldöttek laknak; megvan bennök minden szükséges kényelem: szobák, jó ágyak, gazdag szőnyegek, a melyek mind selyemből készültek, vagy legalább avval vannak bevonva; ha netalán valami fejedelem, vezér vagy más tisztviselő utazik, itt mindig talál szállást. Van ezekben a házakban sokszor kétszáz ló is; egyikben több, másokban kevesebb, a mint azt a nagy khán a szükség szerint elrendelte; így hát a küldöttek a nekik szükséges lovakat, ellátást és kényelmet ott mindig megtalálják. Igazán ez olyan gazdagság és hatalom, minőt még senki sem látott s minőről senki sem hallott; nincs az a császár, sem az a király, kinek ily vagyona volna,⁶³ mert higyjétek el, hogy ezen postaházakban a küldöttek rendelkezésére van összesen legalább 300,000 ló, azonkívül a paloták, melyeknek száma több mint tízezer, oly gazdagon vannak felszerelve, a mint előbb mondtam. De e tárggyal kapcsolatban még egyet kell itt megemlítenem: vannak tudniillik e postaházak között 3—3 mfdnyi távolságban kisebb házak, melyekben folytonosan tartózkodnak gyalog emberek, a kik a felség küldöttei; szolgálatukat következőképen teljesítik: mindegyikök a dereka körül egy nagy és széles, csengetyűkkel tele aggatott övet hord (ez azért van, hogy jövetelöket már messziről meghallják); ha már

most valamelyiknek valami iratot vagy más üzenetet tovább kell vinnie, gyalog elszalad az egyik kis háztól a másikig s mivel jövetele már messziről hallható, a másik háznál őt társa már útra készen várja, átveszi a levelet vagy az üzenetet s szalad tovább, a következő házig, a hol megint felváltják; így megy ez a császár lakhelyéig; ez emberek oly gyorsan szaladnak, hogy tíz napi járó földet egy nap és egy éjjel alatt megtesznek. Ezekről a gyalogosoktól az uralkodó adó nem szed, sőt a magáéból ad nekik valamit.

Ha azonban valami sürgősebb ügyről, pl. valamely kormányzó lázadásáról vagy más ilyes dologról kell ő felségét tudósítani, ez emberek huszonnégy óra alatt 150 mfdet is megtesznek és pedig hogyan? A kiinduló hely postaállomásán lóra ülnek, melyek ott mindig felszerelve készen állanak és igen jó futók, és azon a lehető leggyorsabban a következő postaállomásig nyargalnak, ott már csengetyűikről tudják, hogy sürgős üzenet jő, másik lovas várja őket, a ki az üzenetet vagy levelet átveszi s rögtön indul hasonló gyorsasággal a legközelebbi postaházig, hol megint várják s így mennek tovább oly gyorsasággal, hogy az igazán bámulatos. Ezen emberek útjokban annak igazolásául, hogy sürgős ügyben járnak el, a sólyomtáblát⁶⁴ magukkal viszik s ha ilyenkor megesik, hogy lovuknak valami baja történik s valami lovassal találkoznak, a sólyomtábla előmutatása mellett, attól a lovat elveszik s úgy haladnak tovább. A postalovak, melyekről imént beszéltem, az uralkodónak nem kerülnek költségébe és pedig miért? A postaházak városok mellett vannak felállítva; ezek, valamint annak környéke meghatározott számú lovat ad a postának és gondoskodik is róluk. Csak is azon postalovak, melyek nincsenek városok közelében, esnek ő felsége kincstárának terhére.

XXIV. FEJEZET.

A nagy khán jótékonyságáról.

Ha a nagy khán birodalmában az alattvalók akárhol gabonájokban bármi okból kárt szenvednek, azoktól az évben nem szednek adót, sőt a khán a maga gabonájából ad valamit a szegényeknek, hogy legyen mit enniök és mit elvetniök; épen úgy tesz ő azokkal is, kik barmaikban szenvedtek kárt; azoknak is elengedi az adót s adat nekik barmokat. Ez igazán nagy jótékonyság! De hogy a gabonára nézve az uralkodó e jótékonyságot gyakorolhassa, azt, mikor valamely tartományban sok és olesó, összevásároltatja s nagy házakban úgy helyezteti el, hogy három, sőt négy évig is eláll; ha azután a drágaság kiüt, a lakosok a fejedelem magtáraiból olesón vehetnek gabonát. Ez az oka annak, hogy a nagy khán birodalmában soha sincs nagy drágaság.

Kambaluk szegényeire a nagy khán különös gondot fordít. Kikeresteti ugyanis a városban a szűkölködő családokat s ezeket az ő házaiban helyezteti el s ad nekik minden évben annyi gabonát, a mennyi nekik egész évre elég; s így tesz minden évben; azonkívül bárki elmehet az ő udvarába alamizsnáért, ott bizonyosan kap egy jó nagy kenyeret és senkit sem utasítanak vissza, pedig számosan, sokszor harmincezeren is vannak; mert így rendelte az uralkodó, a ki szánja a szegény népet; tisztelik is őt, mint istenöket.

Gondoskodik a nagy khán az utasokról is, mert egész országában minden út mellett két-három lépésnyire egymástól nagy fákat ültetett; így tehát a ki utazik, se éjjel, se nappal el nem tévedhet s azután a gyakori nagy melegben árnyékot is találhat.

Még egy különös dolgot akarok végre Kathaj tartományról megemlíteni; vannak ugyanis e tartományban fekete kövek, melyeket bányákból szednek ki s melyek úgy égnek, mint a fa, sőt jobban; mert ha este meggyújtod, még reggel is találsz tüzet; ezért az egész tartományban, dacára annak, hogy fájok is van elég, nem égetnek mást, mint e fekete köveket.⁶⁵

XXV. FEJEZET.

A kambaluki csillagjósokról.

Van Kambaluk városában a keresztények, mohamedánusok és kathajiak közt mintegy ötezer csillagjós és jövendőmondó, a kiket a nagy khán épen úgy, mint a város szegényeit élelemmel és ruházattal lát el; azért is lehetnek mesterségök folytonos gyakorlatában.

A csillagjósoknak vannak asztrolabiumaik, melyeken a bolygók, ezek különböző helyzetei, óra szerint, az egész évre feljegyezve láthatók. A keresztények, mohammedánusok és kathajiak, külön-külön minden év elején asztrolabiumaik segítségével kipuhatolják, minő lesz az egész év és annak egyes hónapjai; a bolygók járásából, helyzetéből és más égi körülményekből kitudják azután, minő lesz az időjárás és minő természetűek lesznek az egyes hónapok; így megjósolják, melyik hónapban lesz égi háború vagy vihar, melyikben dögvész, marhavész, kül- vagy belháború, vagy összeesküvés s így tovább; nem felejtik el azonban jóslataikhoz hozzá tenni, hogy az Istentől függ, vajjon többet vagy kevesebbet tegyen-e abból, a mit ők megjósoltak. Jövendöléseiket kis könyvekbe írják, melyeket a jövendőre kíváncsi embereknek garasával eladnak. Azokat, kiknek szava legtöbbször beteljesedik, tökéletes mestereknek tartják s nagy tiszteletben részesítik.⁶⁶

Ha valaki a városban nagy dologhoz akar fogni, vagy akár kereskedési, akár más célból nagy útra akar kelni — elmegy a csillagjósok egyikéhez s megszólítja: «Üsd fel könyveidet s nézd meg, mit mutatnak az égi jelek, mert én ilyen meg ilyen okból útra készülök». Mire a csillagjós azt feleli, hogy neki előbb a kérdezősködő születése évét, hónapját és napját kell tudnia; ha erre nézve felvilágosítást kapott, megnézi, mily viszonyban vannak a születésekor feltűnt előjelek a kérdezősködés időpontjában látható égi jelekkel s a szerint adja választát, tanácsos-e a kérdezősködőre nézve munkájához fogni vagy nem?

Tudnotok kell még, hogy a tatárok az időt tizenkét éves ciklusokra osztják be; e ciklus első évét az oroszlán nevével jelelik, a másodikat az ökörével, a harmadikat a sárkányéval, a negyediket a kutyáéval s így tovább; ha a tizenkét névből kifogytak, előlről kezdik; így tehát ha valakit megkérdeznek, hogy mikor született, azt mondja (például): az oroszlán évében, ezen vagy ezen napon, ezen vagy ezen órában, ezen vagy ezen perében. A szülők soha sem felejtik el gyermekeikre nézve ez adatokat feljegyezni.⁶⁷

XXVI. FEJEZET.

A kathajiak vallásáról és szokásairól.

A kathajiak bálványimádók; háza falán mindegyikök jó magasan egy táblát tart, a melyen egy név olvasható; ez képviseli a legmagasabb égi istenséget; ennek mutatnak be az emberek naponként füstölő áldozatot, ez előtt emelik fel kezeiket s érintik háromszor homlokukkal a földet, kérve tőle testi egészséget és lelki épséget, de egyebet nem. A fentnevezett tábla alatt a földön a fal

mellé egy bábót állítanak fel, melyet Natigajnak hívnak; ez a földi istenek. A földi istennek épen úgy áldoznak, mint az éginek és a fentemlített szertartások közt fohászknak is hozzá, csakhogy tőle csupán kedvező időjárást és bő termést kérnek.

A lélek halhatatlanságára vonatkozó nézetök a következő: ha valaki meghal, lelke más testbe száll át és pedig érdeme szerint, jóból jobba, rosszból rosszabba. Így tehát a szegény ember, ha egész életén át jámbor és józan volt, mint nemes ember fog újra születni, más alkalommal ismét mint herceg s így megy felfelé mindaddig, míg el nem merül az istenségben. De ha például valami nemes ember gonosz életű volt, lelke parasztba, majd kutyába megy át s így mindig lejjebb és lejjebb száll.⁶⁸

A kathajiak egymás közt válogatott szavakkal beszélnek, egymást mosolygó arccal és kiváló udvariassággal köszöntik, szóval úgy viselkednek, mint igazi nemes emberek; az evésnél a tisztaságra is nagyon ügyelnek. Szüleiket nagy tiszteletben tartják; ha valaki atyját vagy anyját megsértené vagy szükségökben nem segítené, az nyilvános törvényszék elé kerülne, melynek nincs más feladata, mint a szülei iránt hálátlan gyermekeket megbüntetni.⁶⁹

A különböző büntettekért elcsukott embereket egy bizonyos, a nagy khán által meghatározott időben szabadon bocsátják (ez minden három évben megtörténik); de arcukat megbélyegzik, hogy őket bármikor felismerhessék.

A nagy khán mindenféle nyereszkedő játékot és csalást betiltott, pedig azelőtt sehol a világon ezek úgy nem virágoztak, mint itt. Mikor a khán ezen tilalmat kibocsátotta, ezeket mondta: «Én fegyvereim erejével hódítottalak meg benneteket s így mindenetek az enyém lett; ha

tehát vagyontokat játékon elvesztitek, tulajdonképen az enyémet játszszátok el.» Mindamellet nem vett el tőlük semmit sem.

El kell még mondanom, hogy mily nagy tisztelettel járulnak a nagy khán alattvalói uralkodójuk elé. Ha már egy fél mérföldnyire vannak a felség tartózkodási helyétől, mindegyikök a legnagyobb alázatosságot és nyugalmat tanúsítja, úgy hogy köztük semmiféle élesebb hang vagy hangos beszéd nem hallható. A főnökök és nemesek mindegyike egy csinos kis edényt hord magával, melybe, ha a kihallgatási teremben van, köpni szokott; vannak ezenkívül még a kathajiaknak még szép fehér csizmáik, melyeket, mielőtt a császári palota termeibe lépnének, felhúznak; a közönséges használatra szánt csizmáikat ezalatt a szolgálak őrzik; mindezt a kathajiak azért teszik, hogy a szebbnél szebb, arannyal áttört, különböző színű selyem szőnyegeket be ne piszkolják.

XXVII. FEJEZET.

Az aranykirályról.

Ha Kambaluktól délnyugatra utazunk, sok szép város és helység, kertek és mezők mellett elhaladva eljutunk Pianfuhoz; e várostól nyugat felé, két napi járó földre van Taiesin híres vára, melyet hajdan ezen vidék királya, kit aranykirálynak hívtak, építtetett.⁷⁰ Ebben a várban van egy igen nagy és igen szép palota, melyben mindazon királyoknak, kik egykoron itt uralkodtak, igen szép arcképeit láthatod. Ez alkalomból el fogom mondani, a mint azt a vár lakóitól hallottam, azon esetet, a mely az aranykirály és János pap közt végbe ment.

Történt egyszer, hogy a két uralkodó közt háború

tört ki, de az aranykirálynak vára oly erős volt, hogy János pap semmit sem árthatott neki; nagy volt e miatt a János pap boszúsága. Egyszerre csak tizenhét apródja elmegy hozzá s elmondja neki, hogy ők élve akarják elhozni az aranykirályt; János pap ennek nagyon megörült s megígérte nekik, hogy ha tervök sikerül, nagy jutalomban fogja őket részesíteni.

Midőn az apródok uroktól tervök végrehajtására az engedélyt megkapták, többed magukkal elmentek az aranykirályhoz, elmondták neki, hogy idegen országból jönnek s megkérték, fogadja be őket szolgálatába. Minthogy ez semmi rosszat sem sejtett, felfogadta őket s örömét találta szolgálatukban, pontosan is szolgálták a királyt, úgy hogy ennek kiváló tetszését és szeretetét tudták kiérdemelni.

Miután már mintegy két évig hűségesen szolgálták a királyt, megtörtént egyszer, hogy ez velök s még néhány hű szolgájával együtt a vártól körülbelül egy mérföldnyire eltávozott; a mint az apródok észrevették, hogy a királylyal egyedül vannak, hozzáfogtak tervök végrehajtásához. Mindnyájan kirántották kardjukat s kijelentették a királynak, hogy most vagy jöjjön velök vagy azonnal megölik. A mint ezt a király hallotta, roppantul megijedt s így szólt:

«Ugyan fiaim! mit beszéltek s hová akarjátok hát, hogy én elmenjek?»

«El fogsz velünk jöni — felelék azok — akár akarod, akár nem, János paphoz, a mi királyunkhoz.»

Ennek hallatára az aranykirályt oly fájdalom s oly harag fogta el, hogy kevésbe múlt, hogy szörnyet nem halt; végtére így szólt:

«Fiaim az Istenért! legyetek könyörületesek irányomban. Ti tudjátok legjobban, hogy saját házamban

mennyire tiszteltelek és becsültelek benneteket s most ellenségemnek akartok kiszolgáltatni! Bizony mondom, ha ezt megteszitek, nagy gonoszságot, rút árulást és piszkos aljasságot fogtok elkövetni!» Az apródok azonban azt mondták, hogy ennek meg kell történni és elvitték őt János paphoz.

Mikor János pap az aranykirályt meglátta, roppantul megörült s meghagyta, hogy nyáját őriztessenek vele s jól vigyázzanak reá. Ez meg is történt. János pap pedig azért adta ki e rendeletét, hogy megmutassa neki, hogy hozzá képest az aranykirály csak pásztor. Két év elteltével, a mely idő alatt az aranykirály pásztorokodott, János pap őt gazdag ruhákba öltöztette, magához hívatta s így szólt hozzá:

«Felséges király! belátod-e már most, hogy nem vagy az az ember, a ki ellenem harcolhatnál?»

«Bizonyára — felelé amaz — most tudom, de azelőtt is tudtam, hogy hozzád képest gyenge vagyok.»

«Nem is kívánok mást, — viszonzá János pap — mostantól kezdve tehát ismét tisztellek és becsüllek». Adatott neki azután lovakat, pompás fegyverzetet, királyi kíséretet s ismét hazájába küldte; ez időtől fogva őt János pap megint barátjául fogadta.

XXVIII. FEJEZET.

Tibet és Zardandan tartományról.

Piangfutól messze délnyugatra van Tibet tartomány, melyben sok romban heverő várost és helységet láthatsz; ezeket Mangu khán rombolta szét. Sok e tartományban a bambusznád, melynek kerülete van sokszor három arasz, magassága pedig tizenöt láb. A kereskedők s mások, kik

e tartományban éjjel utaznak, e nádból raknak tüzet; ezt azért teszik, mert égve oly pattogást és lármát csinál, hogy az oroszlánok, medvék és más vadállatok roppantul megijednek s elfutnak és a világért se mernének közeledni a tűzhez; így szabadulnak meg az utasok ama vadállatok támadásaitól, melyek pedig a tartomány lakatlansága miatt oly nagy számmal kóborolnak ide s tova, hogy ama nád hiányában utazni sem lehetne benne.

E tartományban húsz napi úton semmiféle lakást sem találhatsz, s ezért ott utazván, húsz napra kell magadat élelmi szerrel ellátnod. Átjutván e pusztaságon, találsz elég várost és helységet. A lakosok pogányok és gonoszak, nem tartják bűnnek a lopást és gyilkosságot; szóval nagy rablók. Vadászat-, állattenyésztés- és földművelésből élnek; vad sok van az országban, melyeket nagy és igen ügyes kutyákkal fognak. E rossz embereknek nincs papirpénczök, mint a nagy khán többi alattvalóinak; hanem csereeszközül a sót használják.⁷¹ Ruházatuk nagyon szegényes, mert csak bőrökkel és durva gyapjukelmével takaróznak.

A tartomány igen nagy, nyolc királyságot foglal magában, melyekben sok a nagy khán birtokához tartozó város és helység. Van ez országban sok folyó és tó, a melyek mellett sok bálvány látható; a korallt a lakosok ez országban nagyon szeretik; asszonyaik és bálványaik nyakára azt szoktak akasztani. Kuruzslóik és csillagjósaik nagy számmal vannak, a kik ördögi mesterségökkel oly nagy csodákat tudnak csinálni, hogy az ember alig győzi őket bámulni.⁷²

De elég is volt e tartományról, most beszélni fogok Zardandanról.⁷³

Zardandan Tibettől messze délkeletre fekszik. Lakosai pogányok, kik fogaikat, úgy a felsőket, mint az alsó-

kat bearanyozzák. A húst főzve vagy nyersen rizsszel vagy a nélkül eszik. Bort isznak, melyet rizsből, fűszerek segélyével, igen jó ízűvé csinálnak. Pénzök az arany, a mellett azonban használják a kaurit is.⁷⁴ Ezüstbánya a közelben nincs, azért már öt font ezüstért adnak egy font aranyat; sok kereskedő is jő azért hozzájuk, hogy ezüstjét nekik eladja. Sem templomot, sem bálványt a lakosok nem építenek, hanem a legnagyobb házat imádják, azt mondván, hogy abból származtak mindnyájan.⁷⁵ Irást és betűket nem ismernek, de hisz nem csoda, mert járhatatlanok az utaik és igen elhagyatott helyeken laknak; a levegő is igen egészségtelen. Ha valamit hitelre vesznek egymástól, elővesznek egy pálcát, azt két felé hasítják s mindegyik félbe egy vagy két bevágást csinálnak. Mikor az adós kötelezettségének eleget tett, visszakapja fél pálcáját. Orvosaik nincsenek, de ha valamelyikök beteg lesz, előhivatja az ördögi kuruzslókat. A mint a beteg ezeknek elmondja baját, elkezdi verni hangszereiket, e mellett énekelnek s táncolnak mindaddig, míg egyikök, mint az ájult a földre nem esik; ez azért van — mondják — mert az ördög a testébe bújt. Az ájultnak társai ekkor beszélni kezdenek vele s kérdegetik tőle, mi baja van hát a betegnek; mire az azt feleli, hogy ez vagy az a szellem őt leterítette. «Kérünk hatalmas szellem! — folytatja a kuruzsló — kegyelmezzen meg neki és végy a véréből vagy vagyonából annyit, a mennyi neked tetszik». A mint ezt elmondták, a gonosz szellem, mely az elesettnek testébe bújt, a szerint felel, a mint a betegnek meg kell hálnia vagy nem; ha meg kell hálnia, ezt feleli: «A beteg annyira megsértette a szellemeket s annyira gonosz, hogy az egész világért sem nyerhet kegyelmet»; ha pedig meg kell gyógyulnia, felelete így hangzik: «Vegyétek el három juhát, készítsetek tíz

vagy tizenkét személyre fűszeres italt és áldozatok fel a léleknek». Persze néha többet is követel a rossz lélek. A rokonok, a mint ennek kívánságát hallják, mindent, a mit kívánt, előhoznak; a kuruzslók ekkor megint elkezdenek énekelni, táncolni, megfőzik a húst levesté, darab húsokat a földön a lélek számára elszórnak s befüstölik az egész környéket; e közben egyikök habzó szájjal megint a földre vágja magát. Hozzá szaladnak a többiek, körülveszik s kérdezik tőle: megkegyelmezett-e már a lélek? Néha azt nyerik feleletül, hogy igen; másszor meg, hogy nem. Ez utóbbi esetben előadja, hogy a beteg felgyógyulása végett mire van még szükség; persze a rokonok azt megint rögtön előteremtik, míg végre megkapják a várvárt, gyógyulástígérő feleletet. Ha ez meg van, az egész jelenlevő társaság eszik, iszik s nagy vígságban van; a mulatság végeztével a beteg egészen meggyógyulva felkel.⁷⁶

Beszélnem kell még ez alkalomból azon érdekes csatáról, mely a tartományban végbe ment.

1272-ben Kr. u. a nagy khán egy nagy sereget küldött Voosan királyságba, hogy annak lakóit a gonosz emberek ellen, kik ott sok kárt okoztak, megvédje; akkor ugyanis még nem volt ott a nagy khánnak egy rokona sem, a ki azt a tartományt kormányozta volna és Mien meg Bengalia⁷⁷ sem volt még meghódítva; de nem sok időbe került, és a nagy khán a fentnevezett két tartományt uralma alá hajtotta.

A mint Mien és Bengalia királya, — a ki mind uralma nagyságát, mind népe számát, mind kineseit tekintve igen hatalmas volt, — meghallotta, hogy a nagy khán serege Voosanban van, elhatározta, hogy a nagy khán seregét meg fogja ölni. Nagy előkészületeket tett tehát a háborúra, összegyűjtötte embereit, felfegyverezte őket, s összehozott legalább 60,000 lovast és gyalogost; azon-

kívül volt legalább 2000 igen nagy elefántja, melyeknek hátára erős fatornyokat állíttatott s minden toronyba tizenkét vagy tizenhat fegyveres embert helyezett el. Oly hadsereget állított tehát ki, a mely a csatában bizony nagy erőt fejthetett ki.

De minek beszéljek e dologról sokat? A mint Mien és Bengália királya készülődéseit bevégezte, nem késett egy percig sem, hanem hadseregét útnak indította. Minden nagyobb akadály nélkül el is jutott a tatár sereg közelébe, a mikor már csak három napi járásnyira volt tőle, táborot ütött s embereit kipihentette. A tatár sereg vezére Nazireddin nevű, eleinte habozott, megütközzék-e az ellenséggel vagy nem, mert az ellenséges király nagy hadserege ellen 12,000 lovasnál többet nem állíthatott ki a síkra. De mint ügyes, bátor és a harcban jártas ember, minden intézkedést megtett serege védelmére s mivel katonái is edzetek voltak, ellenségei ellenkivonult a Vocsan⁷⁸ melletti síkságra és itt csatarendbe állította hadát. Megérkezett oda nemsokára Mien királya is, a ki felszerelte elefántjait, kijelölte a lovasságnak és gyalogságnak a maga helyét s megkezdte a támadást; a tatárok is előre nyomultak, de egyszerre lovaik meglátván az elefántokat, annyira megijedtek, hogy elkezdtek hátrálni s nem volt mód arra, hogy őket visszatereljék. Mien emberei pedig nyomultak utánuk.

Mikor a tatárok ezt észrevették, nagy volt a boszúságuk és haragjuk s nem tudták, hogy mit csináljanak; mert világosan látták, hogy ha lovaikat nem tudják előre vinni, elfogják veszíteni a csatát. De vezérok feltalálta magát és igen okosan elrendelte, hogy szálljanak le mindnyájan lovaikról, kössék őket a fákhöz, melyek mellettök állottak, és fogják meg ijjaikat s löjjenek. Úgy is történt: annyi nyíl repült az ellenségre, hogy rövid idő

mulva az elefántok nagyobb része s az emberek közül is sokan megsebesültek. A tatárokra is lőttek ugyan, de ezekben nagy kár nem esett.

Az elefántok a kapott sebek következtében futásnak eredtek s minden tartóztatás dacára roppant zajjal s lármával az erdőbe menekültek, hol házaikat és felszerelésüket összerontották s szétrombolták. A tatárok megszabadulván az elefántoktól, ismét lovaikra kaptak, rárontottak az elleneségre s megkezdődött karddal s buzogánnyal az elkeseredett csata; súlyos csapásokat osztogattak mindkét részről; lovasok, lovak, gyalogosok elestek, itt egy kéz, amott egy kar, majd lábak vagy fejek hullottak alá s bizony sok halott és sebesült takarta a földet. A kiáltozás és láрма miatt a mennydörgést sem hallhattad volna. A verekezés s öldöklés mindkét részről kegyetlenül folyt, míg végre a tatárok maradtak győztesek; mert habár kevesebben voltak is, vitézségök és harci ügyességök nagyobb volt.

A csata délig tartott. A király és övéi a tatárok erejének nem állhattak tovább ellent s azért megfutottak; a tatárok a futamodókat üldözőbe vették s oly gyilkolást és öldöklést vittek köztük véghez, hogy igazi szánalom volt; sokáig azonban nem üldözték őket, hanem visszafordultak az erdőbe, hogy az elmenekült elefántokat elfogják. Ez azonban nem volt könnyű dolog s csak a mieni király embereinek segítségével, kik jobban tudtak velök bánni, voltak képesek őket elvezetni; így többet mint kétszázat kerítettek kézre. Ezen csata óta van a nagy khánnak annyi elefántja.

XXIX. FEJEZET.

Mien városáról.

Mien tartományban tizenöt napi nehéz út után, — a mely lakatlan, puszta vidéken viszen át, úgy hogy az utazók élelmi szereiket kénytelenek magukkal vinni, — a tartomány hasonnevű fővárosába értünk.⁷⁹ A lakosok pogányok, saját külön nyelvet beszélnek s a nagy khán alattvalói. A városban egy oly ritka és drága dolog van, hogy arról szólanom kell.

Hajdan e városnak gazdag és hatalmas királya volt. Mikor közel volt halálához, meghagyta, hogy sírja fölé két tornyot csináljanak; egyiket aranyból, másikat ezüsből. Építettek tehát egy tornyot kőből s azt bevonták egy újjnyi vastag aranylemezzel s így az színaranynak látszik. A másik torony épen így van csinálva s színezüstnek látszik. Mindegyik torony van tíz láb magas és magasságának megfelelően vastag is. Felső részükön egészen gömbölyűek és körös-körül el vannak látva csengetyűkkel, melyek az egyiken aranyból, a másikon ezüsből valók s mikor csak a szél fúj, hallható a hangjuk. Az említett király a maga dicsőségére készítette e tornyokat s igazán gyönyörű látványt is nyújtanak azok; különösen akkor, mikor a nap rájuk süt, pompás fényben ragyognak s már messziről láthatók.

Tudjátok, hogyan hódította meg a nagy khán ezt a várost? Volt az ő udvarában számos bűvész és táncos; egy napon csak azt mondja nekik a nagy khán: menjetek és foglaljátok el Mien tartományt, adok nektek segítséget s egy ügyes vezért. Szívesen megteszszük — felelék ezek. Erre az uralkodó mindennel, a mire egy seregnek

szüksége van, ellátta őket, vezért állított élükre és segédcsoapatokat rendelt melléjük. Így aztán elindultak s addig mentek, míg el nem értek a fentnevezett tartományba, melyet aztán szerencsésen meg is hódítottak.⁸⁰ Mikor meglátták azt az arany és ezüst tornyot, melyről fentebb szóltam, nagyon elcsodálkoztak s megkérdezték a nagy khánt, mit tegyenek avval a nagy értékkel, a mi rajtok van. A nagy khán, a ki megtudta, hogy azt a mieni király a maga emlékére állíttatta fel, megparancsolta, hogy hagyják meg abban az állapotban, melyben találták. És ez nem volt csoda, mert a tatárok nem szívesen nyúlnak olyasmihhez, a mi a halottakat illeti meg.

XXX. FEJEZET.

Miként hódította meg a nagy khán Manzi tartományt.

A nagy Manzi tartomány⁸¹ még ezelőtt nem rég külön királyt uralt, a kit Fagfurnak híttak s a ki mind bitorodalma nagyságát, mind népe számát, mind kincseit tekintve, oly hatalmas volt, hogy, a nagy khánt kivéve, hozzáfogható király a világon nem volt. Alattvalói azonban nem voltak harciasak s egyedüli örömüket a békés foglalkozásokban találták; a királynak magának is legfőbb gondját az képezte, hogy a szegényeken segítsen. Egész tartományában nem volt egy ló sem s népe nem volt jártas sem a fegyverforgatásban, sem a csapatmozdulatokban. Annál jobban meg voltak azonban erősítve az egyes városok, nyíllövésnyi széles és igen mély folyók vették őket körül s csak hidakon lehetett hozzájuk férni. Ily erősség mellett, ha még lakóik harciasak, soha sem juthattak volna ellenség kezébe.

Megtörtént azonban, hogy 1268-ban Kr. u. a nagy

khán, a ki jelenleg is uralkodik, elhatározta magában, hogy ama tartományt meghódítja s ezért egyik Pejen (annyit jelent, mint százszemű) nevű vezérét oda elküldte. Megjegyzem még, hogy Manzi királya, csillagjósai által felbízattva, abban a hitben élt, hogy királyságát csak egy száz szemű ember ellen vesztheti el; mivel pedig száz szemű ember nincs, egész biztonságban érezte magát.

Pejen ura parancsához képest nagy lovas és gyalogos sereggel, meg számos hajóval Manzi ellen megindult Manziba érkezve, Hoajganfu város lakóit felszólította, hogy urának, a nagy khánnak fejezzék ki hódolatukat; ezek azonban azt megtagadták. Pejen e választ hallván, tovább ment egy másik városhoz, a mely felszólítására megint visszautasítólag felelt. Pejen megint tovább ment s ezt azért tette, mert tudta, hogy a nagy khán az ő segítségére még egy másik nagy hadsereget fog küldeni. Őt város előtt haladt már el a tatár vezér s nem foglalt el egyet sem, mert lakóik nem akartak sem harcolni, sem meghódolni. Mikor a hatodikhoz ért, a segédsapatok is megérkeztek s azért is Pejen ezt rohammal bevette; így tett a másodikkal, a harmadikkal, negyedikkel s így tovább, míg végre tizenkét erősített város birtokába jutott. Ekkor azután a tartomány fővárosa, Kinsze ellen,⁸² a hol a király és királyné lakott, vezette hadait.

Manzi királya a tatárok erős hadától annyira megijedt, hogy számos hívével és vagyonával ezer bárkában megszökött és az Indiai tenger szigeteire menekült. A királyné azonban a városban maradt s mint egy bátor nőhöz illik, a vár védelmére minden intézkedést megtett. Azután megkérdezte csillagjósait, ki lesz a győztes és mi a győztes neve? Ezek azt felelték neki, hogy Pejennek, azaz száz szeműnek hívják. A mint ezt a királynő meghallotta, lemondott a védelemről, elment a tatár vezérhez és meg-

hódolt neki; nem is talált ez ezután ellenállásra sehol sem s így meghódította az egész Manzi tartományt. Az elsőkött királynak igen nagy kincsei voltak, a melyekkel, hogy mit csinált, ime elmondom.

Ezen tartományokban a szegény nép, a mennyiben nem tudja gyermekeit táplálni, azonnal születésök után valami elhagyatott helyre viszi s ott hagyja őket, hol azután gyakran éhen vesznek.⁸³ A király az ilyen elhagyott gyermekeket összeszedette, feliratta, hogy milyen égi jében születtek s azután különböző helyeken felneveltette. Ha az országban valami gazdag embernek nem volt gyermeke, elment a királyhoz s tőle kapott annyit, a mennyit csak akart. A szegény felnőtt gyermekeket a király azután összeházasította s adott nekik a magáéból annyit, a mennyiből megélhettek. Ily módon évenként húszezret is felnevelt.

Más dolgot is tett még ez a király. Ha városában meglátott egy kis házat, megkérdezte, miért nincs az szépen felépítve s ha azt nyerte feleletül, hogy szegény emberé, a ki nem képes felépíttetni, — a magáéból emeltette azt oly magasra, mint a minő a többi volt. Ha pedig a kis ház gazdag emberé volt, annak magának kellett azt azonnal magasabbra építtetnie. Ezért is a fővárosában csakis szép és nagy házak voltak, nem is szólva a pompás palotákról és vendégfogadókról, a melyeknek száma szintén sokra rugott.

Manzi országban olyan kitünő volt az igazságszolgáltatás is, hogy gonosztevő alig volt található. A fővárosban olyan volt a biztonság, hogy a lakosok éjjel is nyitva hagyták a kapukat, pedig a házak és boltok tele voltak értékes árucikkkel és a lakosok vagyona oly nagy volt, hogy azt össze számlálni senki sem lett volna képes.

De most abba hagyom e tárgyat és beszélni fogok a

tartomány két nevezetes városáról; ezekből következtetést lehet vonni az egész tartomány gazdagságára.

Szajanfu⁸⁴ nagy és híres város, melynek uralma tizenkét más gazdag és nagy városra kiterjed; nagy kereskedést és virágzó ipart űznek benne. Lakosai pogányok, papírpénzt használnak és halottaikat elégetik; a nagy khánnak alattvalói; van selymök elég, melyből szép, arannyal áttört kelméket készítenek. Szóval mindenök van, a mi egy ily híres város lakóit megilleti.

Ez a város volt az, mely három évig állott ellent a nagy khán hadainak akkor, mikor Manzi már meg volt hódítva. Hiába volt minden heves ostrom, a tatárok nem tudták elfoglalni azon mély vizek miatt, melyek a várost környezték s talán soha sem esett volna az ellenség kezébe ez a város, ha valami közbe nem jő. A Polo-k ugyanis, a mint megtudták, milyen makacs ellentállást fejt ki ama város, elmentek a nagy khánhoz s megmondták neki, hogy tudnak ők oly gépeket készíteni, melyekkel igen nagy köveket messze el lehet hajítani s melyeknek segítségével a legerősebb városokat is el lehet foglalni. A nagy khán e nyilatkozatnak nagyon megörült s a velenceieknek mindent, a mi a gépek készítésére szükséges, rendelkezésükre bocsátott. Mikor a három igen szép gép készen volt, s a nagy khán és vezérei látták, hogy három mázsásnál nagyobb köveket lehet velök messzire eldobni, nagyon megörültek, mert hasonlót még nem láttak. Azonnal elvitték a gépeket a makacs város alá s működésbe hozták. Nagy kövek estek a városba, a hol házakat zúztak be és embereket ütöttek agyon. Az ostromlottak azt hitték, hogy ilyen károkat nekik csak bűbájosok segítségével okozhatnak, nagyon megijedtek tehát s követeket küldtek a tatár vezérekhez, hogy a város meghódolási szándékát bejelentsek. A nagy khán ezt elfogadta s a makacs várost oly fel-

tételek alatt, mint a tartomány többi városait, kegyelmébe fogadta. Így jutott Szajanfu városa a Polo-k segítségével a nagy khán birtokába.

De térjünk át a birodalom másik híres városára.

Szungkjanfuból három nap alatt szépen megművelt vidéken keresztül számos város és vár mellett a híres Kinsze városhoz jut el az utas. Miután mi eljutottunk bele, szólni akarunk nagyszerűségéről; mert igazán van mit beszélni róla, hiszen nincs ennél nagyobb szerű és nevezetesebb város a világon. Elbeszélésünkben követni fogjuk azon okirat adatait, a melyet a tartomány királynéja Pejennek, a város meghódítójának küldött azért, hogy a nagy khán a város nagy jóságát megtudja és így azt az elpusztítástól megóvja. A leírásnál szem előtt fogjuk tartani azt is, a mit Marco Polo maga szemével látott és a mit megfigyelhetett.

Először is az volt abban a fentebb említett iratban olvasható, hogy Kinsze oly nagy, hogy kerülete van legalább is száz mérföld, hogy van tizenkétezer oly magas kőhídja, hogy alattok jó nagy hajók elmehetnek. Miután az egész város vízre van építve és vízzel van körülvéve, nem oly nagy csoda, hogy annyi a híd benne.

Azt is mondja a fentnevezett irat, hogy van a városban tizenkétféle mesterség és minden mesterség részére van tizenkétezer ház, a melyekben azokat üzik. Minden házban van legalább tíz ember, de némelyikben van húsz, sőt negyven is; azonban nem mindannyian mesterek, mert vannak köztük szolgák is, a kik azt teszik, a mit az urók parancsol. Mindezen emberekre a városban szükség van, mert a tartomány nem egy helysége itt látja el magát a különböző iparcikkokkal.

Az is kiolvasható abból az iratból, hogy annyi ott a gazdag kereskedő és azok annyi fényes üzletet csinálnak,

«hogy annak Isten a megmondhatója». És tudjátok meg, hogy sem a mesterek, sem feleségeik egy újjal sem nyúlnak a munkához, hanem oly kényelemben élnek, mint valami király. El is volt rendelve köztük, hogy senki, ha mindjárt százezer aranya volna is, más mesterséget ne űzzön, mint az apját.

Van a városban egy nagy tó, melynek kerülete legalább harminc mérföld;⁸⁵ a tavat gyönyörű szép és gazdagon díszített paloták környezik, a melyek a város nemességének birtokát képezik. A pogányok apátságai és templomai is számosak. A felebb említett tó közepén van két sziget; ezek mindegyikén egy pompás nagy palota áll, melyek oly gazdagon vannak felszerelve, mintha valami császárnak birtokát képeznék. A város lakói ünnepeiket e palotákban tartják, mert ott mindenféle ezüstenemű, különböző hangszerek, szóval minden, a mi egy ünnep rendezéséhez szükséges, rendelkezésre áll. A király bocsátotta ezt szabad rendelkezésre, hogy evvel népe iránti becsülésének kifejezést adjon. Van e palotában néha százával több különféle társaság; némelyik vendégeskedik, másik lakodalmat ül s mindegyiknek jut kényelmes hely, úgy hogy egyik sem zavarja a másikat.

Láthatsz a városban sok szép házat is; ezekben nagy és magas, szép kövekből összeállított tornyok vannak, melyekbe az emberek értékesebb holmijokat viszik az esetre, ha tűz üt ki, a mi pedig gyakran megtörténik, mert a többi házak fából vannak s az emberek munkájuk közben a tűzre nem igen ügyelnek. A lakosok pogányok s mióta a nagy khán uralma alatt állanak, papirpénzt használnak. Mindenféle húst megesznek; még a kutya vagy más aljas vad húsát sem utálják; ezt pedig keresztény ember semmiféle alakban sem enne meg. Tudnotok kell még, hogy mióta a nagy khán a város ura, mind a

izenkétezer hidat éjjel-nappal tíz-tíz ember őrzi oly célbólt, hogy senki kárt ne okozzon és senki se merjen gondolni árulásra vagy lázadásra. Mindegyik őrnek van egy időmutatója és egy érefedelű üres faeszköze, melylyel a lakoságnak tudtára adja, hogy mennyi az idő. Egy óraker egyet üt rá, kettőkor kettőt, úgy hogy az messze elhallatszik. Az örök éjjel az utcákban járkálnak; ha valakinél éjjel világot látnak, azt reggel a hatóság elé viszik s ha jó nagy váltságdíjat nem tud fizetni, megbüntetik; azt, a ki tiltott időben az utcán járkál, becsukják s reggel szintén a hatóság elé viszik. Ha pedig valami munkaképtelen szegény embert fognak fel, azt valami kórházba viszik, mert ilyen e városban sok van. Ha valamelyik házban tűz üt ki, az örök faeszközeikkel lármát csinálnak, mindenfelől odarohannak s eloltják a tüzet; de a város lakóinak még ekkor sem szabad a házból kijönniök, legfőlebb azoknak, kik a tűz helyéhez közel laknak.

A nagy khán nagyon helyesen cselekszik, mikor e várost, mely Manzi tartomány feje, oly szigorúan őrizteti; mert hisz innen az iparkészítményekre és kereskedeésre vetett adókból oly nagy jövedelme van, hogy bárki, a ki hallaná a nélkül, hogy látta volna, nem tartoznék elhinni.

A városnak utcái, valamint a tartomány útjai, mind ki vannak kövezve, úgy hogy rajtok bármikor egészen tisztán el lehet menni. Kell is ide a kövezet, mert a nélkül volna idő, mikor sem gyalog, sem lóháton nem lehetne a városban járni, az ország ugyanis alacsonyán fekszik és esős időben sok a mocsáros hely. Van Kinszeben háromezer forrás is, melyekben az emberek gyakran megfürdenek; a fürdők oly nagyok, hogy néha százan is vannak bennök egyszerre.

Az Oceán e várostól huszonöt mérföldnyire van. Itt

folytonosan jönnek-mennek a hajók, az egyik rész Indiába, a másik más idegen országokba; ezek összehordják itt a legkülönbözőbb árucikkeket, hogy másokat megint elvigyenek. Ebből a forgalomból is húz a város hasznót.

Manzi tartományt a nagy khán kilenc részre osztotta; minden rész külön királyságot képez; a királyokat a nagy khán nevezi ki, ezek pedig számadásaikat átvizsgálás végett Kambalukba az udvarhoz küldik. A Kinsze városában székelő királynak 140 nagy és gazdag város van alárendelve. De tudnotok is kell, hogy Manzi tartományban, nem számítva a várakat és helységeket, több mint ezerkétszáz nagy és gazdag város van. Mint bizonyosat mondhatom nektek, hogy ezen nagyobb városoknak mindegyikében a nagy khánnak őrsége is van; a kisebb őrség ezer emberből áll, de van tíz, húsz, sőt harmincezerből álló őrség is; ez azután az embereknek oly nagy sokasága, hogy alig lehet összeszámítani. Az őrségek tagjai Kathajból valók; jó katonák, de nem mind lovasok, sokan a szerint, a mint az illető város megkívánja, gyalogos szolgálatot is teljesítenek.

Kinsze város lakói halottaikat, mint fentebb említém, elégetik. Ha valaki meghal, rokonai s barátai mély gyászba, vászonba öltözködnek, elkísérik a hullát az elégetési helyre, ezalatt verik hangszereiket s énekeket zenének bálványaik tiszteletére. Az elégetés színhelyén elővesznek pergamentből kivágott lovakat, fegyvereket, ruhákat s azt mind a tűzbe dobják, úgy hogy a hullával együtt elégnék. Ezt azért teszik, mert hiszik, hogy azon tárgyak a más világon mind a halott rendelkezésére fognak állani, sőt a zene és ének is őt fogják gyönyörködtetni.⁸⁶

Az egykori manzi-i király palotája egyike a legnagyobbaknak a világon; tudnotok kell ugyanis, hogy annak kerülete tíz mérföld, hogy az egészen fallal van

körülvéve s hogy a falakon belül a legszebb, a leggyönyörködtetőbb s gyümölcsösökkel telt kertek vannak; a kertekben szökőkútak s halakkal telt tavak láthatók. A kertek közepén van a szép és nagy palota s ebben húsz nagy és szép terem, melyek közül az egyik különösen nagy és kiváló szépen van bearanyozva; a falak, a fedél, szóval a ház minden része aranyos; igazi gyönyör azt a palotát megnézni. Van a palotában a fentemlített termeken kívül legalább ezer szebbnél szebb, nagyobbnál nagyobb szoba, a melyek mind vagy bearanyozva, vagy különböző színre be vannak festve.

El kell még mondanom, hogy e városban, különböző irányban 160 nagy utca vezet el és hogy mindenik utcában tízezer ház van, így tehát a város összesen 1.600,000 házat számlál, a melyek között sok a nagy és gazdag palota. Más dolgot is említek még meg. A város minden polgára és minden lakosa a ház kapujára felírja saját-, a felesége-, gyermeke-, szolgálai-, azaz az összes lakók neveit, sőt azt is, hány és minő fajta házi állata van. Ha azután megtörténik, hogy valaki a lakók közül meghal, annak a nevét a tábláról letörlik; az újoniszülöttét pedig hozzáírják a többiéhez. Így a nagy khán bármikor megtudhatja, hogy hány embere van a városban. Kinsze példáját követik Manzi tartományban mindenütt. Az idegeneknek neveit is összeírják; sőt azt is könyvbe vezetik, hogy a kereskedők pl. honnan és mikor jöttek vagy hova mentek. Ezt nevezem én aztán böles intézkedésnek.

A város fekvése olyan, hogy egyik oldalán egy friss és kiválóan tiszta vizű tó terül el, (erről már fentebb szólottunk), a másik oldalán pedig széles folyó foly. Ez utóbbinak vize számos, mindenféle nagyságú csatornába van levezetve, a melyek a város különböző részeit átszelik s onnan mindenféle piszkot a tóba visznek, a honnan a

víz megint a tengerbe folyik; ez az oka, hogy a városnak oly tiszta a levegője. Ezen csatornákon épen úgy, mint az utcákon az ember a város minden részébe eljuthat. Az utcák és a csatornák oly szélesek, hogy amazokon a szekerekkel, emezeken a ladikkal kényelmesen járhatnak ide-oda s vihetik a város élelmezésére szükséges szekereket.

A városon kívül van még egy nagyon széles, körülbelül negyven mérföld hosszú csatorna, mely az előbb említett folyó vizéből telik meg; e csatornát az előbbi királyok azért csinálták, hogy a netán kiáradó folyó vizét levezesse. Más módon is védelmére szolgál az a városnak, mert a kiásott földből a város felőli oldalon töltést csináltak.

A városban tíz fő és számos kisebb piac van. Az előbbieket négyszögletűek, egy-egy oldaluk fél mérföld hosszú, rajtok keresztül vezet a negyven láb széles főutca, mely a város két végét összeköti, s melyet számos könnyen megközelíthető híd metsz át. A két mérföld kerületű főpiacok egymástól négy mérföldnyi távolságra vannak. A főutcával párhuzamosan, szemben a piacokkal, egy széles csatorna fut, melynek a piacokra néző partjain nagy kőházak állanak, ezekbe helyezik el áruikat az Indiából és más idegen országokból jövő kereskedők. A főpiacok mindegyikén hetenként három vásárt tartanak, melyre 40—50 ezer ember is eljő és hoz mindenféle elképzelhető élelmi cikket; a vásárló roppant sok vadat is találhat itt, így özet, szarvast, dámvadot, erdei és házi nyulat, azután foglyot, fácánt, fajdot, fürjet, tyúkot, kappant és annyi kácsát meg ludat, hogy azoknak nincs számuk, mert ezekből annyit tenyésztenek a tavon, hogy egy velencei garason⁸⁶ egy pár libát és két pár kacsát vehetsz. A vásártételeken vannak a vágóhidak is, a hol ökröket, borjakat, kecskéket, meg juhokat ölnek le, hogy ezek húásával a

magasrangú tisztviselők asztalait elláthassák. Minden időszakban találhatsz itt zöldséget és különféle gyümölcsöt, a többi közt különösen roppant nagy körtéket, melyek közül egy darab megnyom tíz fontot is; ezeknek húsa fehér és édes, mint a cukros sütemény; azonkívül a maga idejében fehér és sárga húsu s pompás ízű őszi barackokat is árulnak.

Szőllőt e tartományban nem természetnek s így bort sem szüretelnek, de azért mindkettőből hoznak a vásárra máshonnan. A bennszülöttek mindamellett nem sokat törődnek a borral, mert megszokták azt az italt, a mit ők rizsből és fűszerekből maguk készítenek. Az oceanból naponkint a folyón felfelé nagy mennyiségű halat hoznak; a tóból is sokat fognak ki a halászok, a kiknek ez az egyedüli foglalatosságuk. A halak az időszak szerint különbözök és számuk a vásáron oly nagy, hogy az ember nem hinné, hogy annyit valaha el lehet adni és mégis néhány óra mulva nem találsz ott többé egyet sem; annyi azon lakosoknak a száma, a kik a finom életmódhoz szoktak. Igazán egy ebédnél halat és húst is esznek.

Mind a tíz vásártér körül nagy házak állanak, melyek földszintjén boltok vannak; ezekbe hozzák a mesteremberek mindenféle készítményeiket s itt bocsátják áruba a különböző kereskedelmi cikkeket, a többi közt a fűszereket, az ékszereket és a gyöngyöket is. Némely boltban kizárólag a rizs és fűszerekből készített bort árulják, a melyet mindig frissen szűrnek és igen olcsón adnak.

Egyes utcákban a piacok közelében csupa orvos és csillagjós lakik, a kik olvasásra és írásra tanítanak. Mind-egyik vásártéren egymással szemközt két nagy palota áll, melyekben királyi tisztviselők laknak, kiknek hivatásuk a kereskedők vagy más lakosok közt felmerülő viszályokat elintézni. Ezeknek van az is kötelességökké téve, hogy a

hidak őreire vigyázzanak s őket hanyagság esetén büntessék.

Ama hosszú út mentében, mely a város két végét összeköti s melyről már szólottam, mindkét oldalon házak és nagy paloták állanak a hozzájuk tartozó kertekkel; közbe-közbe pedig mesteremberek lakásait láthatod. A néptömeg, ezen s más úton, hova foglalkozása hívja, oly nagy, hogy nem hinné el senki sem, miként lehet őket elegendő ételmi szerrel ellátni, ha nem látná, mennyire meg vannak vásári napokon tömve a piacok vevőkkel és eladókkal, a kik vizen és szárazon mindenféle ennivalót hoznak, és nem látná, miként kél el mindaz, a mit behoztak.

Hogy a fogyasztásról fogalmat nyújthassunk, csak egy árúcikket említünk fel: a borsot; ez fogalmat fog nyújtani arra nézve is, mennyi hús, bőr, fűszer és más ennivalónak kell összehordatnia, hogy a lakosság igényei ki legyenek elégítve. Marco Polo egy a vámnál alkalmazott tisztviselőtől hallotta, hogy a napi fogyasztás fedezésére szükséges bors Kinsze városában negyvenhárom szállítmányt tesz ki, szállítmányát 223 fonttal számítva.

A polgárok házai jól és gonddal építvék és az öröm, melyet a kidiszításban, a kifestésben és a faragványokban lelnek, oly pénzösszegek elköltésére ösztönzi őket, hogy azt bámulnátok. A városi bennszülöttek részint már természetüknél fogva, részint mert uralkodóik is olyanok voltak, békeszeretők. A fegyverek forгатásában járatlanok s nem is tartanak afélét a házaikban. Verekedés vagy lármás összekoccanás köztük soha sem fordul elő. Kereskedelmi ügyekben és mesterségökben többől becsületesek és megbízhatók; annyi bennök a jóakarát és szomszédokhoz való ragaszkodás, hogy egy-egy utca lakóit egymással rokonoknak tartanád. Az idegen kereskedők iránt is igen szivesek és a legmegnyerőbb módon vendég-

szeretők; őket mindenféle ügyeikben tanácscsal és segítséggel látják el. De másrészt a katonákat nem szeretik, még a nagy khán kirendelte öröket sem, mert ezeket úgy tekintik, mint bennszülött királyaik és uraik elűzetésének okozóit.

Ama tavon, melyet már többször említettem, mindenféle alakú és nagyságú csolnak van tíz, tizenöt, húsz, vagy több-kevesebb személyre. Ha már most valaki akár barátjaival, akár családjával sétacsolnakázást akar csinálni, bérel egyet, beleszáll s a tulajdonos odarendeli embereit, a kik a csolnakot hajtják. Ezekben egy, belül élénk színekkel befestett szoba van, a szoba falain köröskörül becsukható vagy kinyitható ablakokat csinálnak, úgy, hogy a társaság, a mely az asztalnál ül, élvezheti a minden oldalról feltáruló szép kilátást. Igazán, egy kis hajózás ezen a tavon sokkal nagyobb élvezetet nyújt, mint a minót a száraz földön nyerhetsz. Mert innen láthatod a várost a maga egész hosszában, nagyságában és szépségében, a maga számtalan palotájával, templomával, klostromával és kertjeivel, a melyek telvék magas, néha a tó széléig érő fákkal. A tó mindig el van borítva ilyen csónakok által, a melyekben mulatni vágyó társaságok ülnek; az itteni polgárok ugyanis abban nagy örömet találnak, ha napi munkájok végezte után családjokkal együtt vagy e csolnakokra szállhatnak vagy kocsikon bejárhatják a várost.

Ez utóbbiakról is mondanom kell valamit, mert az itteni polgároknak az is keresett élvezetök, hogy mindenféle kocsikázzanak. A város középső utején a kocsik végtelen sorát láthatod, a melyek ide s tova robognak. Az itteni kocsik hosszúkásak, el vannak látva függőkkel és párnákkal és hat személynek is adnak helyet. A lakosok, a kik szeretik a sétakocsizást, kibérlik őket s azután elkocsiznak valami kertbe, ott maradnak estig s azután megint haza vitetik magukat.⁸⁷

Mindeddig csak magáról Kinsze városáról szólottam ; most el akarom még mondani, mennyi jövedelmet húz a nagy khán évenként ezen és a hozzá tartozó városokból. Először a sót említem meg, melyből igen nagy a jövedelem. Mert tudnotok kell, hogy a só évenként 5—600,000 aranyat jövedelmez ; egy darab arany meg többet ér egy arany forintnál.⁸⁸ Ez aztán nagy pénzösszeg.

Miután szóltam a sóról, más dolgokat és más árucikkeket is megemlítek, a melyektől a nagy khánnak vámot fizetnek. Tudnotok kell, hogy e városban és környékén sok cukrot csinálnak s miután a többi királyságban is előállítják, azt hiszem az egész világon nem készül annyi cukor, mint e tartományban. A nagy khánnak az összes termékekből minden száz font után hármát fizetnek, ugyanannyit fizetnek minden árucikknél ; minden iparcikknél, úgy szintén a szénnél, a mi nagy bőségben van, és a selymennél, a mi megint roppant sok van, minden száz font után tizet fizetnek. Így aztán ezen vámok oly nagy pénzösszegeket képviselnek, a melyről alig lehet fogalmunk.

Megjegyzem még itt, hogy a többször említett Marco Polot, a ki ezeket elbeszéli, a nagy khán többször elküldte, hogy a Manzi tartomány ezen részében vezetett számadásokat átvizsgálja s ekkor látta ő, hogy az összes jövedelmek a sóra eső adón kívül 15.700,000 darab aranyat tesznek, oly jövedelem ez, a minőt egy országban sem találunk. Láthatjátok ebből, hogy ha a nagy khánnak csak a kilencedik királyságból ennyi a jövedelme, mennyi lehet a többi nyolcból. De az is igaz, hogy ez a legjövedelmezőbb rész, azért a nagy khán szereti is és gondosan őrizteti, nehogy a lakók békéjét bármi is megzavarja.

XXXI. FEJEZET.

Csonka királyságról.

Ez Kinsze királyságtól délre fekszik s egyike Manzi tartomány kilenc kerületének. A tartományban hegyek kies völgyekkel váltakoznak, melyekben számos a város és helység, sok az élelmi szer és bővében van a vad. Nagy az erős és hatalmas oroszánok száma is. Gyömbér annyi terem, hogy egy velencei garasért nyolcvan fontot vehetsz. Tudnotok kell, hogy az emberek itt mindenféle még oly piszkos dolgot is megesznek, még az emberhústól sem irtóznak, ha az illető nem természetes halállal múlt ki. Ezért is a megölt vagy kivégzett ember húsára, melyet kitünő ízűnek tartanak, csak úgy lesnek. Ha háboruba mennek, arcukat azurkékre festik; lándzsávi és karddal fegyverkeznek fel s főnökük kivételével mezitláb teszik meg útjokat; ez a világnak legvadabb népe, mert ha valakit a csatában megöl, annak vérért megiszsza és húsát felfalja.

A városi lakók azonban kereskedésből és mesterségüzésből élnek. Sok a nyers selymök, melyet feldolgoznak, sőt Manzi különböző vidéke részére színes gyapotkelméket is készítenek.

A tartomány fővárosa Fudsu,⁸⁹ melyben virágzó kereskedés foly és sok mesterember lakik. A lakók pogányok és a nagy khán alattvalói; a városban nagy őrség van elhelyezve, melynek hivatása a tartomány békéje fölött őrködni, mert a lakosok bármi csekély okból is hajlandók a lázadásra.

A város közepén, körülbelül egy mérföldnyi széles folyó foly keresztül, melynek partján igen sok hajót

építenek. Roppant sok cukrot termelnek itt s gyöngyökkel meg drágakövekkel igen virágzó kereskedést űznek. Mert Indiából sok hajó jő ide, melyek az indiai szigeteken is kereskednek. Tudnotok kell ugyanis, hogy a város Zajton kikötő közelében fekszik, a melyet pedig az Indiából mindenféle árukkal megrakott hajók nagy számban felkeresnek; Zajtonból azután a hajók azon folyón, melyet az imént említettem, feljönnek egész a városig. Ez az oka annak, hogy Indiából ide annyi árucikk érkezik.

Ha Fudzsuból elindulsz, átmegy a folyón és öt napig délkelet felé haladsz, utad gyönyörű vidéken vezet keresztül, a hol mindenféle termékekben gazdag városokat és helységeket találsz; a hegyek völgyekkel, síkságokkal, néhol meg nagy erdőkkel váltakoznak; a lakosok mindenütt kereskedők vagy mesteremberek. Az ötödik nap végével a nagy és híres Zajton⁹⁰ nevű városba jutsz, a mely Fudzsunak van alárendelve.

E város mellett van a hasonnevű kikötő, melyet mindazon Indiából jövő hajók meglátogatnak, melyek fűszereket vagy más értékes cikkeket hoznak. Ez továbbá az a kikötő, hova Manzi kereskedői is mind eljönnek; mert innen viszik el a legtöbb árút, drágakövet és gyöngyöt, hogy Manzi különböző vidékeire széthordják. Biztosíthatlak arról is, hogy míg Alexandriába vagy máshová egy a keresztényeknek szánt borszal megrakott hajó jut, addig ide száz, sőt több is érkezik, mert e kikötő a világon a legnagyobb.

A nagy khánnak a városban és a kikötőben fizetett vámokból nagy jövedelme van; mert tudnotok kell, hogy minden árucikk után, a drágaköveket és gyöngyöt sem véve ki, neki tíz százalékot, azaz tizedet fizetnek. Azonkívül a hajó bére könnyebb árúknál harminc százalék, a borsnál negyvennégy és a szandálfánál vagy más nehezebb

árúciókknél negyven, úgy hogy hajóbér és vám fejében a kereskedő árúinak legalább felét elfizeti, mégis oly szép nyereségre tesz szert, hogy mindig örül, ha újból az itteni piacra vetheti árúit. A lakosok itt békeszeretők.

De most már eleget beszéltünk Kathaj és Manziról, és még sok mondani valónk volna; abba kell hát hagynunk e tárgyat és át kell térnünk India különböző nevezetességeinek és népeinek leírására; mert igazán sok nevezetes és csodás dolgot találhat ott az ember.

XXXII. FEJEZET.

Zipangu szigetéről.

Zipangu⁹¹ a nyílt tengerben fekvő nagy sziget, a mely a nagy szárazföldről kelet felé 1500 mérföldnyire fekszik. A lakosok fehérek, pogány vallást követnek, és nincsenek senkinek sem alárendelve; van azonban rendkívül sok aranyuk, melyet magán a szigeten találnak. Kevés kereskedő megy hozzájuk, azért is bővelkednek annyira aranyban, hogy nem tudnak vele mit csinálni. Azért is van annyi kincs a sziget királyának palotájába beépítve; tudnotok kell ugyanis, hogy e palota, úgy mint a mi templomaink ólommal, egészen aranynyal van fedve, és azért értéke oly nagy, hogy azt alig lehet számokkal kifejezni. A szobák padozata is legalább két ujjnyi vastag aranylapokból áll s az ablakok kivétel nélkül finom aranyból készültek; így e palota oly értéket képvisel, hogy arról alig lehet valakinek fogalma. Az aranyon kívül e szigeten sok drágakő is van; a gyöngyök veresek, igen szépek, nagyok és igen értékesek s nagy számban találhatók. Egy szóval e sziget igen gazdag.

A mint Kublaj khán előtt a sziget gazdagságát le-

írták, elhatározta magában, hogy azt el fogja foglalni. Szándékának keresztülvitelével két vezérét bízta meg, adván rendelkezésükre nagyszámú hajót, lovas és gyalog katonát. Az egyik vezérnek neve volt Aba khán, a másiké Zsuszamtajin; ezek egész seregökkel Zajton és Kinsze kikötőkből indultak el s addig hajóztak, míg a fentnevezett szigethez nem értek; itt partra szálltak és elfoglaltak több helységet, de sem várost, sem várat birtokukba nem kerítették; egyszerre a következő szerencsétlenség érte őket.

Tudnotok kell, hogy e sziget körül az éjszaki szél nagyon erősen fúj és sok kárt tesz, mert kevés a kikötő. Ez alkalmából is oly erősen fújt, hogy a nagy khán hajóhada nem tudott ellenállani s a tatárok ezt látván, azt gondolták, hogy ha ők itt maradnának, minden hajójuk tönkre-fogna menni; ezért is visszamentek hajóikra, felhúzták a vitorlákat s tovább indultak. De alig mentek egy ideig, szándékuk ellenére egy kis szigethez értek, hol számos hajójuk összetört, a sereg nagy része elpusztult s alig 30,000 ember menekülhetett a kis szigetre. El menekültek elveszetteknek tartották magukat, mert sem élelmi szereik nem voltak, sem azt nem tudták, hogy mitevők legyenek s még a megmenekült hajók is nagy gyorsasággal siettek hazájukba s úgy látszott, hogy a visszafordulás eszük ágában sincs. És ez onnan eredt, mert a két vezér egymást nagyon gyűlölte; az tehát, a ki megszabadult, a szigeten rekedt társához nem akart visszatérni; pedig a szél megszűntével, a mi csakhamar bekövetkezett, bátran visszamehetett volna. De nem tette, hanem egyenesen hazájába ment. És tudnotok kell még, hogy a sziget, melyre azok, a kik hajótörést szenvedtek volt, jutottak — lakatlan volt, mert kívülök semmiféle teremtés sem volt rajta.

És most beszélni fogunk azokról, a kik hajóikon megmenekültek és azokról, a kik a kis szigetre eljutottak,

A mint a sziget királya meghallotta, hogy a tatárok részben hajótörést szenvedtek s egy szigetre menekültek, részben hazájokba visszatértek : nagyon megörült, összegyűjtötte hajóit s azokat katonáival megrakva elküldte, hogy a tatárokat foglyokká tegyék. A mint ez utóbbiak a hajók közeledtét észrevették, elbújtak a hegyek közé s míg a Zipángu-szigetiek egyik úton őket keresték, ők egy másik úton a hajókhoz siettek s azokba beszálltak ; ez könnyű volt, mert nem találtak semmi ellenállásra.

A mint a tatárok a hajón voltak, azonnal elindultak a nagy sziget felé, azon partra szálltak s miután hajóik a sziget királyának jelvényeit viselték, a parti városba minden akadály nélkül bevonultak ; a mint bent voltak, az erősségekből mindenkit kiűztek s azokat maguk elfoglalták. A mint ezt a sziget királya megtudta, nagy szomorúságot érzett ; összegyűjtötte hadseregét s az erősséget oly módon körülzároltatta, hogy abból se ki, se be senki sem mehetett. A tatárok hét hónapig voltak ostrom alatt s minden módot megkisértettek, hogy helyzetöket a nagy khánnak tudtára adják ; de mind nem használt semmit ; végre is kénytelenek voltak a várat oly feltételek alatt feladni, hogy bántódások nem lesz, de viszont a szigetet sem szabad elhagyniok. Ez történt 1279-ben Kr. u.

A nagy khán azon vezérét, a ki a hajótörés elől szerencsésen megmenekült, lefejeztette, mert társait cserben hagyta a nélkül, hogy őket megmenteni törekedett volna.

Meg kell itt még jegyeznem, hogy Kataj, Manzi és India lakóinak bálványai egyformák ; némelyikre ökörfejet, másikra disznófejet, a harmadikra kutya vagy más állat fejét rakják. Vannak bálványaik, melyeknek egy fejük van két arczal, vannak olyanok, melyeknek három fejük is

van, az egyik a kellő helyen, a másik kettő a két vállon. Némely bálványnak négy keze van, másiknak tíz, harmadiknak meg ezer is; ez utóbbit azután jobban is tisztelik, mint a többit. És ha valami keresztény ember kérdi őket, miért csinálják bálványaikat ily különbözőkké, azt felelik: «mert így tanultuk őseinktől, a kik szintén ilyenekké csinálták s ilyenekül fogjuk őket örökségbe gyermekeinknek és utódainknak is megtartani.» Tudnotok kell még, hogy ezen bálványok tisztelete oly gyalázatosságokkal van összekötve, melyeket nem is jó elbeszélni. Annyit azonban mégis elmondunk, hogy ha ezen szigetnek vagy egész Indiának lakói bármely ellenségöket fogságba ejtik s ezt rokonai nem tudták kiváltani — összehívják barátjaikat s minden rokonukat, megölik a foglyot, húsát megfőzik s megeszik és azt mondják, hogy az ilyen húsnál jobb étel nincs a világon.

De most abba hagyjuk e tárgyat s másakra térünk át.

XXXIII. FEJEZET.

¶ Csiamba tartományról.

Tudnotok kell, hogy ha valaki Zajton kikötőjéből elindul és attól délnyugat felé 1500 mérföldnyire eltávozik, elér egy Csiamba⁹² nevű tartományba, melynek igen gazdag földje s külön királya van. A lakosok pogányok és évenként elefántokkal róják le a nagy khánt megillető adójukat. És megmondom, miért fizetik ily módon az adójukat.

A uagy khán 1278-ban Kr. u. egy Szagatu nevű vezérét nagy sereggel Csiamba királya ellen küldte; e vezér eleinte irtó háborút viselt a tartomány és királya ellen. A király már öreg volt, másrészt nem is volt oly erős had-

serege, mint a tatár vezérnek; azért nagyon fájlalta országa pusztulását. Hogy ezt továbbra megakadályozza, követeket küldött a nagy khánhoz, a kik is így szóltak: «Uruk, Csamba királya üdvözli a nagy khánt s tudatja vele, hogy ő már öreg és hogy hosszú időn át meg tudta tartani szomszédjával a békét. Tudatja továbbá, hogy ő a nagy khán embere akar lenni s annyi elefántot akar részére évenként küldeni, a mennyit kíván. Kegyelemért esd és forrón kéri őt, hogy rendelje meg vezérének és seregének, hogy ne pusztítsák többé országát s hagyják el földjét, a mely ezután, mint a nagy kháné, az ő parancsai alatt fog állani.»

A nagy khán meghallgatta a követeket, megsajnálta a királyt s meghagyta vezérének, hogy vonuljon ki Csambából s másfelé terjeszsze ki hódításait. Ez azonnal teljesítette a nagy khán parancsát. Így lett Csamba királya a nagy khán alattvalójává s ezért küldi neki évenként országa húsz legszebb elefántját.

Van is ez országban elég elefánt; vannak továbbá nagy és sűrű erdők a fekete, ébennek nevezett fákból, melyekből ijjakat esinálnak.

XXXIV. FEJEZET.

Kis-Jáva szigetéről.

Kis-Jáva szigetének⁹³ kerülete legalább is kétezer mérföld. Az egész sziget nyole különálló királyságra van osztva, a melyek mindegyikének élén egy önálló király áll. A lakosok pogányok s számos különféle fűszert szednek. Meg kell még említenem, hogy a sziget messze délen van, a miért is ott az északi sarkesillag soha sem látható.

A sziget éjszaknyugati részén a mohammedánusok

oly gyakran megfordulnak, hogy a városi lakosokat a maguk vallására térítették; de a hegyek lakói úgy élnek, mint a vadállatok és megesznek bármiféle húst, az emberét sem véve ki.⁹⁴ A legkülönbözőbb dolgokat imádják; némelyek azt, a mit naponként fölkeltek után először meglátnak.

Ha ezen néptől kelet felé megyünk, egy másik királyságba érünk. Ennek lakosai is, mint az egész ország, elismerik ugyan a nagy khán főuraságát, de semmi adót sem fizetnek. Ezen királyságban sok az elefánt és az egyszarvú, a mely nem oly nagy, mint az elefánt. Bőre olyan mint a bivalyé, lábai pedig, mint az elefánté, a homlokán egy vastag fehér szarva van. Leginkább tavak vagy ültetvények mellett tartózkodik. Az egész állat nagyon csúnya; de az nem igaz, a mit róla nálunk mondanak, hogy ha fiatal leányt lát, egészen megszelidül s ekkor meg lehet fogni; mindig vad marad biz az.

Sok mindenféle madár és majom is van ez országban. És tudnotok kell, hogy a mit nálunk ama kis száraz testekről mondanak, mintha azok indiai emberek lettek volna — mesebeszéd. Azon állítólagos embereket ugyanis e szigeten csinálják. Van itt egy majomfaj, a mely nem nagy s melynek az emberéhez hasonló arca van; ezeket megfogják, szőrüket lenyírják, csak az arcon levőt hagyják meg, azután megszáritják és sáfrán meg más hasonló dolgokkal bekenetik, úgy hogy igazán úgy néznek ki, mint kis emberek; de ez nem igaz, mert sem Indiában, sem más, még vadabb országban ilyen embereket nem láttak.

Ugyancsak a sziget északi oldalán van a harmadik királyság, a melyben Marco Polonak, a továbbmenetelre kedvezőtlen szelek miatt, öt hónapig kellett időznie. Ezen öt hónap alatt a fentnevezett Marco Polo és kísérete fából

készült várakban laktak, mert félték ezen vadaktól, a kik az embert is megeszik.

Az egész világon nincs olyan jó hal, mint a minőt itt fognak. Az emberek gabonát nem ültetnek, hanem rizsből élnek, boruk sines, hanem egy fából, mely a datolya-pálmához hasonlít, készítenek maguknak ily módon egy igen kellemes italt: Levágnak egy ágat s annak helyére egy edényt akasztanak, a melybe a fa nedve oly bőven csepeg, hogy egy nap alatt az edény megtelik és ha a fa nedvét már elvesztette, vizet öntenek a gyökerére, mire rövid idő múlva megint elkezd csepegni. A fa nedve vagy veres vagy fehér és igen kellemes ital.⁹⁵

És tudnotok kell, hogy a sziget egyik részének lakóinál egy igen rossz szokás van. Ha valaki közülök megbetegszik, rokonai elhivatják a kuruzslókat s megkérdik őket, meg fog-e a beteg gyógyulni, ha igenlő választ nyerne, békében hagyják, míg egészséges lesz; ha azonban a kuruzslók véleménye az, hogy meg fog halni, előhivatják az ő bíráikat, a kik, miután meghallgatták a kuruzslók véleményét, annyi ruhát dobnak a betegre, míg az megfullad. A holttestet azután a rokonok feldarabolják, megfőzik s megeszik. És mondom nektek, hogy a csontokból még a velőt is kiszívják; mert azt mondják, hogy ha a csontban férgek támadnának s ezek éhen megdöglénének, a halott lelkének tőlök sokat kellene szenvednie. A mikor már mindent megettek, összeszedik a csontokat, azokat egy kis ládába rakják, s oly helyre viszik, hová a vadállatok nem férhetnek. Tudnotok kell még, hogy ha ezen emberek bárkit is megfognak, s az pénzen nem tudja magát megváltani, megölik s megeszik. Bizony ez csunya és veszélyes szokás.

Vannak még e szigeten emberek, a kiknek a kutyáéhoz hasonló farkuk van, a mely azonban nem

szőrös; ezen emberek, mint a vadállatok, a hegyek közt laknak.⁹⁶

Más mondani valóm nincs e szigetről, azért térjünk át más tárgyra.

XXXV. FEJEZET.

Cejlon szigetéről.

Cejlon egyike a világ legnagyobb szigeteinek; mert kerülete van legalább 2400 mérföld; de tudnotok kell, hogy régebben nagyobb volt, mert kerülete, mint ezen tengerek hajósai mondják, kitett 3000 mérföldet is. De az éjszaki szél, mely itt igen erős, a szigetet részben szétrombolta.

A sziget királyai önállók. Lakói pogányok s egész öltözetük egy övből áll. Rizsből táplálkoznak. Azonkívül húst és tejet esznek, s fanedvből — mint azt fentebb leírtam — készítenek maguknak italt. E szigeten van a világ legértékesebb tárgya; itt található ugyanis a világon egyedül a rubin, azonkívül van itt zaphir, topáz, amethyszt és más mindenféle ékszer. A sziget királyának pedig van egy rubinja, mely a világon a legnagyobb és legszebb és olyan, a milyennek mindjárt le fogom írni. A kérdéses kő hossza egy jó arasz és vastagsága van olyan, mint az emberi karnak; gyönyörűen ragyog s nincs rajta a legkisebb folt sem; vörös, mint a tűz. Értéke oly nagy, hogy pénzen alig lehetne megvenni. És tudnotok kell, hogy a nagy khán küldött a sziget királyához követeket, a kik kérték, hogy udvariasságból adná el azt a rubint a khánnak, ez ad érte annyit, a mennyit egy város ér, vagy annyit, a mennyit a király kíván érte. De a király azt felelte, hogy a világon semmiért sem adja el, mert őseitől örökölte.

A sziget lakói nagyon rossz katonák, mert satnya testalkatúak s ha katonákra van szükségök, más tartományban fogadnak fel mohammedánusokat.

Még valamit kell elmondanom: van e szigeten egy nagyon magas hegy, a mely oly meredek, hogy senki sem mehetne fel rá, ha csak az emberek a sziklákhöz nagy és erős vasláncokat nem erősítettek volna, melyek segítségével azután fel lehet a tetőre jutni. Ezen a heggyen látható, mint a mohammedánusok mondják, ősatyánknak Ádámnak emléke.⁹⁷ A pogányok meg azt mondják, hogy az a nyom az első pogálynak, Szagamuni Burkhamnak⁹⁸ emléke, a kiről ők azt hiszik, hogy a világon a legjobb ember s igazán szent volt.

Az ő elbeszélésök szerint amaz első pogány egy hatalmas gazdag királynak volt fia s oly jámbor életet élt, hogy semmi áron sem akart világi dolgokkal foglalkozni s így királylyá sem akart lenni. Mikor az atyja látta, hogy nem akar királylyá lenni, nagy szomorúságot érzett s mindenféle ígéreteket tett neki, mert nem volt más fia, a kire trónját hagyhatta volna, — de mind hiába.

A királyfiú oly komoly és szorgalmas volt, hogy soha sem ment ki palotájából s nem látott sem nyomorék embert, sem halottat. Egyszer azonban megtörtént, hogy a mint az úton sétált, meglátott egy holttestet; roppantul meghökkent s kérdezte társait, hogy hát mi legyen az? Ezek megmondták neki, hogy biz ez hulla.

«Micsoda — mondá erre a királyfiú — hát minden embernek meg kell halnia?»

«Igen» — felelték társai. Erre a királyfiú útját hallgatva s mély gondolatokba merülve folytatta; egy idő múlva találkozott egy öreg emberrel, a ki már nem tudott járni s a kinek az öregségtől minden foga kiesett volt. Az ifjú megint megkérdezte kiséretét, hogy miért nem tud az

öreg jární s miért nincsenek fogai. Az öregségtől — volt a kísérok válasza. Ekkor az ifjú visszatért atyja palotájába s elhatározta, hogy nem marad többé e gonosz világban, hanem elmegy felkeresni azt, a ki őt teremtette s a ki soha sem hal meg, Elhatározását végre is hajtotta; egy éjjel titokban kiosont a palotából és elment a minden úttól távol fekvő hegyek közé. Itt nagyon szigorú életmódot folytatott, szigorú böjtöket tartott, mintha csak keresztény lett volna.

Miután a királyfi meghalt, megtalálták holttestét s elvitték atyjához. Az atya látva annak holttestét, kit jobban szeretett önmagánál, fájdmában majdnem megőrült. Fia hasonlatosságára aranyból s drágakövekből egy emberi alakot készíttetett s elrendelte, hogy ez alakot országában mindenkinek imádnia kell; ezóta mondják a pogányok, hogy ama királyfi Isten volt. Azt is mondják róla az ő imádói, hogy nyolevannégyszer halt meg. Először meghalt mint ember, de feltámadt mint ökör; azután meghalt mint ökör s lett belőle ló és így tovább, úgy hogy összesen nyolevanháromféle állat testében volt; mikor utoljára meghalt, lelke Istenné lett. Így beszélnek a pogányok és imádják őt.⁹⁹

Még azt is meg kell jegyeznem, hogy sok mohamedánus jár itt, a kik azt mondják, hogy Ádám ama hegyen élt. A pogányok is nagy számmal zarándokolnak e helyre s azt mondják, hogy ott a királyfi emlékei láthatók. Kinek emléke maradt hát meg igazán e hegyen, a jó Isten tudja; mert a szent irás szerint legalább Ádám emléke nincs a világ ezen részében.

És most térjünk át más tárgyra.

XXXVI. FEJEZET.

Maabar tartományról.

Cejlon szigetéről elindulva, hatvan mérföldnyi útatt kellett nyugat felé megtennünk, míg elértünk Maabar tartományba, melyet nagy Indiának is neveznek.¹⁰⁰ A tartomány élén egy király áll, a kit Szonder-devarnak hívnak. Az ő országában találják a nagy és szép gyöngyöket; ime elmondom, hogy mikép.

Tudnotok kell, hogy ezen tengerben Cejlon szigete s a szárazföld között van egy öböl, melyben a víz nem mélyebb, mint 10—12 öl, sőt vannak helyek, melyeken csak két öl. Azok, a kik gyöngyöket akarnak találni, hajóikkal ezen kikötőhöz jönnek s aprilis és május első felében itt maradnak. A partot mintegy hatvan mérföldnyire megközelítik, ott horgonyt vetnek s azután csolnakjaikra szállnak.

De megjegyzem, hogy a kereskedőknek, a kik a gyöngykeresés végett egy társasággá szoktak összeállani, fizetett emberekre van szükségök, a kik a kihalászat végzik. A kereskedők a szerzett gyöngyöknek egy tizedét a halászat jogáért, egy huszad részét pedig azoknak adják, a kik a nagy halakat megbüvölik, hogy a vízben a gyöngyöt kereső embereknek ne ártsanak. Ezen kuruzslókat abramajanoknak¹⁰¹ hívják; kuruzslásuk csak nappalra terjed ki. És tudnotok kell, hogy ezen abramajanok a vadállatokat, a madarakat s minden élő lényt meg tudnak büvölni.

A gyöngyhalászok kis csolnakokból, melyek őket a tengerre kiviszik, beleugranak a tengerbe, leszállnak annak fenekére s ott addig maradnak, míg csak bírnak. A tenger

fenekén találják a kagylókat, melyekben a gyöngyök vannak; ezeket egy, a derekuk köré kötött hálóba teszik, feljönnek a víz színére s azután megint lemerülnek. Ha pedig nem bírnak tovább a víz alatt maradni, feljönnek a vízszínre, egy kis ideig ott maradnak s azután újra lemerülnek s így tesznek egész nap. A kagylók az osztrigákhoz hasonlítanak; bennök nagyobb és kisebb gyöngyöket találunk, a melyek a kagylók húsába be vannak szorítva. Ilyformán halászszák tehát ki a gyöngyöket, melyeket azután az egész világba széthordanak. És tudnotok kell, hogy a tartomány királyának a gyöngyhalászatból nagy jövedelme van.

Maabar tartományban nincs szabó, mert az emberek mind méztelenül járnak, s csak egy övet hordanak a derekuk körül. Így jár-kei a király is, a kinek öltözete csak a következőkben különbözik a többi lakóétól. Van egy nyaklánc, mely csupa rubin, smaragd, zaphir s más értékes kövekből áll; ezen nyaklánc igen nagy értéket képvisel; van ezenkívül egy a nyakáról mellére lelógó finom selyemfonala, melyre 104 nagy gyöngy van felfűzve; még pedig azért van annyi felfűzve, mert neki bálványai tisztelőtére naponként száznégyszer imát kell elmondania. Ez a szokás náluk s így tették őseik is. Vannak a királynak még a karján, meg a lábszárán is gyöngyökkel megrakott aranykarikái; így azután az, a mit a király aranyban és drágakövekben magán hord, megér egy várost.

A király személye körül mindig számos nemes ember van, a kik a király híveinek nevezik magukat. Ezek teljesítik a király körül a szolgálatokat, ezek lovagolnak vele s őt minden hová elkísérik. Ha a király meghal és testét elégetik, ezek is a tűzbe ugornak s elevenen megégnek, mert azt hiszik, hogy valamint e földön, úgy a más világon is a király körül a szolgálatot nekik kell teljesíteniök.

Más szokás is van köztük : ha a király meghal, gyermekei hozzá nem nyúlnak a hátrahagyott kincshez, mert azt mondják : «Miután atyánk ennyi kincset gyűjtött, nekünk is annyit kell gyűjtenünk». Így aztán ezen országban sok vagyon halmozódik össze.

A lovakat e tartományba máshonnan hozzák. A kereskedők, a kik ezt teljesítik, sokat nyernek rajtok ; mert minden évben sokat adnak el s darabjáért legalább száz márka ezüstöt kapnak. Ha Maabarban évenként sokat vesznek, annak oka abban rejlik, mert a rossz bánásmód miatt sok ló megdöglik kezeik közt ; nincsenek ugyanis lovászaik, az idegen kereskedők pedig nem hoznak, nehogy vége legyen a jó vásárnak.

Van még egy másik nevezetes szokás is ez országban, a melyet ime elmondok : Ha valakit valami gonosz tette miatt halálra ítélnék, ez kijelenti, hogy ő magát fel akarja a bálványoknak áldozni. Ily esetben rokonai s barátai összegyülekeznek, őt egy szekérré emelik s tizenkét éles kést adnak a kezébe, azután körülhordják a városban s mindenütt kiáltozzák : «Ime e derék ember, ezen s ezen bálvány iránt való szeretetből fel akarja magát áldozni!» Mikor a kivégeztetés színhelyére jönnek, a gonosztevő elővesz két kést s azokat ezen szavak elmondása közben : «Én ezen s ezen bálványnak feláldozom magamat!» két karjába szúrja ; azután más két kést lábszáraiba döf, egyet a hasába szúr s ezt addig folytatja, míg meghal. Ekkor rokonai a holttestet nagy öröm s ünnepies szertartások között elégetik. Vannak ez országban még olyan asszonyok is, a kik, midőn férjök testét elégetik, a testet önként követik a tűzbe ; az ilyen tettet itt mindenki dicséri.¹⁰²

A tartomány lakosai pogányok s különösen a szarvasmarhát imádják ; mert — azt mondják — az nagyon hasznos állat ; nincs az a kincs, a miért ez emberek egy

ökröt megölnének. Vannak ugyan köztük, a kik a húst megeszik, de a tehenet megölni azért semmi áron sem akarják, hanem bevárják, míg megdöglik. Tudnotok kell még, hogy ez országban a király, vezérei s általában mindenki, a földön szokott ülni; és ha kérded tőlük, hogy miért teszik ezt, így felelnek: a földön ülni nagyon tisztességes dolog, mert földből lettünk és azzá leszünk.

Gabona e tartományban nem terem, csakis rizs. A lakosok mind részt vesznek a háborúban, kivéve azokat, a kik sem lándzsát, sem pajzsot nem hordanak; de mindnyájan rossz katonák. Sem négylábú állatot, sem madarat, sem semmiféle élő lényt meg nem ölnek; az állatokat, melyeknek húsát megeszik, a mohammedánusok vagy más vallásuak által öletik le. Azon szokásuk is megvan, és pedig úgy a férfiaknak, mint a nőknek, hogy testöket kétszer naponként megmossák; a ki ezt nem teszi, azt eretneknek tartják. Bort nem isznak s a tengerre sem mennek s azt mondják, hogy a ki a tengerre megy, az kétségbeesett ember.

Az adósságra nézve következő szabály uralkodik náluk. Ha valami hitelező adósát már többször felszólította, hogy fizessen, de ez csak mindig hitegette — jogában van a hitelezőnek — adósa körül egy kört csinálni, a melyből azután ennek mindaddig nem szabad kilépnie, a meddig nem fizetett vagy az adósság törlesztésére elég biztosítékot nem adott; ha azonban a körből kilépne, halállal bünhődne. Marco Polo egy ilyen esetnek tanúja volt, mikor hazafelé utazott. A király tartozott egy idegen kereskedőnek s azt ígéretekkel hitegette; egyszer azonban a mint a király a városban lovagolt, a kereskedő alkalmat talált arra, hogy a király köré egy kört csináljon. A mint a király ezt észrevette, nem mozdult el helyéről mindaddig, míg a kereskedő ki nem volt elégtve.

Oly meleg van e tartományban, hogy az igazán esodálatos ; az eső egy évben csak három hónapon át: június-, július- és augusztusban esik,¹⁰³ s ha ez nem történnék, a nagy szárazság miatt minden életnek tönkre kellene itt mennie. Vannak itt bölcsék, a kik az ember arcáról leolvasásák, minő tulajdonságai vannak s a kik a madarak röptéből, vagy a vadállatok futásából megmondják, hogy szerencse vagy szerencsétlenség vár-e az emberre.

XXXVII. FEJEZET.

Mutfli és Lar tartományokról.

Maabartól éjszakra van Mutfli tartomány.¹⁰⁴ Ennek lakosai szintén pogányok, senkinek sem fizetnek adót és csupán rizsszel és tejjel élnek. Ezen tartományban találhatók a gyémántok és pedig ilyformán : Télen erős esőzések vannak itt; ekkor a víz a magas hegyekről nagy zajjal egész patakokat képezve rohan le; mikor a víz elrohant, a lakosok a vízmosásokat felkeresik s ott sok gyémántot találnak. Vannak a hegyek közt nagy és mély völgyek is, melyekbe azonban senki sem képes leszállni. A gyémántkereső emberek igen sovány húst visznek magukkal s e völgyekbe dobják. A mint ezt a fehér sasok, melyek e hegyek közt nagy számmal vannak és kigyókkal élnek, meglátják, leszállnak a völgybe s a húsdarabot körmeik közt felhozzák, hogy valamely kiálló sziklán megegyék; az emberek azonban, a kik csak erre lesnek, lehetőleg gyorsan oda szaladnak, elkergetik őket s elveszik tőlük a húsdarabot, melyet gyémánt szemekkel megrakva találnak. E gyémántszemek a völgyben ragadtak a húshoz, mert tudnotók kell, hogy e mély völgyekben annyi a gyémánt, hogy az igazi csoda ; csakhogy nem lehet beléjük leszállani, azon-

kívül annyi bennök a kígyó, hogy azt, a ki le is menne, azonnal felfalnák.

Más módon is találnak ez emberek gyémántot. Felkeresik ama fehér sasok fészkeit, melyekben a madarak ganaja közt sok van; vagy ha megfoghatnak egy ilyen madarat, azt felbontják és a hasában is találnak gyémántot, mely a madár felfalta hússal együtt került oda.¹⁰⁵ Így aztán ez embereknek igen sok és nagy gyémántdarabjaik vannak. Hozzánk csak a silányabb darabok jutnak el, míg a gyémántok s más drágakövek legszebbjeit a nagy khánnak és más oly fejedelmeknek viszik el, a kik a világ ezen részében laknak s a kiknek kezébe ilyformán a világ legértékesebb kincsei jutnak el.

Lar tartomány nyugat felé fekszik. Itt élnek az abrajaman¹⁰⁶ kereskedők, a kik a világ legjobb és legigazságszeretőbb kereskedői s a világ minden kincseért sem hazudnának; húst nem esznek, bort nem isznak és igen mértékletes életet élnek; fényűzést köztük nem látsz s az idegen vagyon a legbiztosabban náluk van elhelyezve. Mellükön és hátukon, hogy felismerhetők legyenek, mindnyájan gyapotfonalat viselnek. Királyuk hatalmas és gazdag s azért a legszebb és legértékesebb gyöngyöket és drágaköveket vásárolja össze; elküldi abrajaman kereskedőit mindenfelé, hogy azokat neki elhozzák s minden darabért kétszer annyit fizet a kereskedőnek, mint a mennyibe ennek kerültek.

Az abrajamanok pogányok és jobban hisznek a jósjelekben, mint bárki más. Ha elmennek a vásárra, hogy valamit megvegyenek és meglátnak mászni a falnak jót jelentő oldalán egy pókot, a mely állati fajból igen sok van országukban, azonnal megkötik a vásárt; ha azonban a rossz oldalon mászik a pók, a viláért sem vennének semmit is. Ha elhagyják lakásukat s ekkor hallják vala-

kinek tüsszentését, vagy jó jelnek veszik s folytatják útjokat, vagy rossz jelnek tekintik s ott helyben leülnek a földre s várnak egy darabig, a mikor aztán újra elindulnak.

XXXVIII. FEJEZET.

Szokotra, Madagaszkár és Zangebar szigetekről.

Szokotra szigetén az emberek mind keresztények, s egy érsek igazgatása alatt állanak. De ez érsek nincs a római pápának alá rendelve, hanem a bagdadi nesztorianus érseket¹⁰⁷ ismeri el előljárójának. A lakosok bővében vannak az ambrának, melyet a cetnek gyomrából vesznek ki,¹⁰⁸ a gyapotkelméknek, a nagy és jó halaknak és más árucikkeknek. Eledelek a rizs, a hús és a tej; ruhát, úgy mint a többi Indiákban, nem viselnek. Kereskedésök eléggé virágzó, mert mindenfelől sok hajó jő ide, melyek árucikkeiket a sziget lakóinak eladják; azonkívül minden hajó, mely Adenbe akar menni, itt köt ki. Kalózok is nagy számmal jönnek ide, hogy a rabolt tárgyakat eladják; a keresztények ezeket megveszik, mert jól tudják, hogy mohammedánusok- vagy pogányoktól kerültek. Tudnotok kell még, hogy a világ legnagyobb kuruzslói e szigeten vannak. Igaz, hogy az érsek megtiltja a kuruzslást, de ők azért még is üzik e mesterséget; mert — mondják — őseink is megtették, mi is megteszszük.

És mondhatom nektek, hogy kuruzslásukkal ilyen dolgot is véghez visznek: ha egy hajó a szigetet kedvező széllel elhagyja, ők ellenkező szelet támasztanak s így kényszerítik, hogy visszatérjen. Olyan szelet keltenek, a milyen nekik tetszik, jó vagy rossz időt csinálnak, zivatarokat idéznek elő s más oly bűbajos mesterségeket üznek, a mikről nem is jó beszélni e könyvben.

Madagaszkár Szokotrától délre legalább ezer mérföldnyire van. Lakosai kizárólag mohammedánusok, a kik Mohammedet imádják és kereskedés-, meg mesterségből élnek. A sziget igen nagy, mert kerülete legalább 4000 mérföld. És mondhatom nektek, hogy talán sehol sincs több elefánt, mint e szigeten; itt és Zangebarban, melyről mindjárt szólok, annyi az elefántesont, hogy az bámulatos. Van a szigeten sok vörös szandálfa is, minden erdő ilyen fákból áll; ámbra is sok van, mert sok a tengerben a hal, a melyből nyerik; bővében van a leopard, a medve, az oroszlán és más vadállat is.

Tudnotok kell még, hogy e sziget oly messzire fekszik délnek, hogy a hajók ez irányban nem mehetnek tovább, nem pedig azért, mert a víz minden időszakban oly erősen rohan itt délnek, hogy a hajók tovább menve, nem tudnának visszatérni. Ez a vízfolyás oka annak is, hogy a Maabarból induló hajók oly gyorsan érnek ide, mert bár a távolság nagy, húsz nap alatt itt vannak, míg visszautazásuk, legalább három hónapot vesz igénybe.

Azt mondják, hogy a Madagaszkártól délre fekvő szigeteken jelenik meg időnként a griffmadár. Azok, a kik látták, ilyformán írták le Marco Polonak: A griffmadár olyan forma, mint a sas, csakhogy sokkal nagyobb, mert szárnyai legalább harminc, tollai pedig tizenkét láb hosszúak; roppant nagy az ereje is, mert karmai közé néha felvesz egy elefántot, magasra felrepül vele, aztán elejti s így öli meg, hogy megehesse. A szigetek lakói e madarat Ruknak¹⁰⁹ hívják s ezért nem tudom, vajjon igazán ez-e a griffmadár? Annyi bizonyos, hogy nem olyan formájú, mint a minőnek mi képzeljük, azaz nincs félig madár, félig oroszlán teste.

Más elmondani valóm e szigetről nincs, azért hát Zangebarról fogok szólani.

Zangebar nagy és híres sziget, kerülete van kétezer mérföld. Lakosai pogányok, adót senkinek sem fizetnek, saját nyelvükön beszélnek és oly nagyok, hogy mindnyájan egy-egy óriáshoz hasonlítanak; erejük olyan, hogy egy közülök elbir annyi terhet, mint négy más ember, de esznek is ötször annyit, mint mások. Az emberek e szigeten egészen feketék és meztelenül járnak, a hajuk egészen göndör és fekete, mint a bors; a szájuk nagy, orruk lapos, ajkaik duzzadtak, szemek nagyok és eltorzítottak és vörösek; igazi ördögökhöz hasonlítanak; egészben véve pedig oly csúnyák, hogy szörnyűség rájuk nézni.

A szigeten roppant sok az elefánt, a zsiraff, a medve és a leopard; a juhok és kecskék mind egyforma színűek, mert mind fehér, kivéve a fejöket, a mely fekete.

A lakosok eledele a hús, a rizs, a tej és a datolya. Bort datolyából, rizsből, kitünő fűszerekből és cukorból is esinálnak. Sok hajó jő ide és hoz vagy visz árúcikket, különösen sok elefántesontot lehet itt látni.¹¹⁰ Az emberek mind jó katonák s nem félnek a haláltól; lovaik nincsenek, de a teve vagy az elefánt hátán harcolnak; különösen ez utóbbiakon faváracskákat helyeznek el, a melyekbe tíz, sőt tizenhat fegyveres ember is elfér; fegyverök: a rézpajzs, a lándzsa és a kard, a melyekkel nagy kárt tesznek ellenségeikben. Az a különös szokásuk is megvan, hogy ha háborúba mennek, az elefántoknak bort adnak inni, mitől ezek egészen lerészegednek s így sokkal bátrabbakká, sőt vakmerőkké lesznek.

E szigetről más elmondani valóm nincs s áttérek Nagy-Törökországra.

XXXIX. FEJEZET.

Nagy-Törökországról és Kajdu király leányának erejéről.

Nagy-Törökországban ¹¹¹ van egy Kajdu nevű király, a ki a nagy khánnak unokaöcscse és hatalmas tatár uralkodó, mert sok város és helység fölött rendelkezik; katonái is jó harcosok, mert minduntalan háborúskodnak.

Tudnotok kell hát, hogy ezen Kajdunak volt egy Agianit nevű leánya, mely név annyit jelent, mint «ragyogó hold». Ezen leány oly szép, oly nagy és oly erős volt, hogy egy óriáshoz hasonlított s atyja birodalmában nem találkozott ember, a ki őt le tudta volna győzni. Atyja többször férjhez akarta volna adni, de ő arról mit sem akart tudni; azt mondta ugyanis, hogy addig nem megy férjhez, míg őt valaki minden próbában le nem győzi, a győző lesz azután férje. Mikor atyja, leánya ezen akaratát megtudta, megengedte neki, hogy akkor s ahhoz menjen nőül, a kihez s a mikor akar. A leány erre mindenfelé levelet küldött szét, melyekben tudtul adja azoknak, kik őt feleségül akarják venni, hogy meg kell vele mérközniök. Ha ő győz, díja száz ló lesz, ha legyőzetik, a diadalmas férfiú nejévé lesz. Több nemes ifjú megpróbálta vele szemben erejét, de valamennyit legyőzte, úgy hogy ilyformán már több mint tizezer lovat nyert.

1280-ban is eljött egy hatalmas és gazdag királynak fia, a ki bátor, ügyes és igen erős férfiú volt s miután megtudta a királyleány szándékát, eltökélte magában, hogy vele megmérközik, s őt feleségül veszi. A királyfiú annyira bízott győzelmében, hogy ezer lovat hozott magával, melyeket mind a leálynak akart hagyni az esetre, ha az találna diadalmaskodni.

És tudnotok kell, hogy Kajdu király és neje, az erős

Agianit anyja, kérték leányukat, hogy engedje magát legyőzetni, mert nagyon szeretnék, ha ama királyfinak, a ki nagy királynak a sarjadéka, nejevé lenne. De a leány azt felelte szüleinek, hogy, a mennyire tőle telik, meg fogja akadályozni legyőzetését, ha mégis vesztes talál lenni, ám nejevé lesz, ha azonban nem: úgy továbbra is leány marad.

Egy kitűzött napon tehát összegyülekeztek Kajdu palotájában a népek, ott volt a király és a királyné is. Mikor a harc kimenetelére kíváncsi sok ember összegyűlt, elsőnek lépett be a leány szűk bársony női ruhában, utána a királyfiú gazdag selyemruhában; az egész gyönyörű látványt nyújtott. Mikor mindketten a sorompóban voltak, átkarolták egymást s el kezdtek birkózni; sokáig dulakodtak s egyik a másikat igyekezett legyűrni; végre a leány az ifjút erősen földhöz vágta. Mikor ez a földön feküdt, elfutotta a szégyen és harag érzete s a mint fölkelt, egész kíséretével együtt, azonnal hazautazott s még otthon is sokáig bántotta az, hogy őt, a kinek senki sem tudott ellentállani, egy leány legyőzte; az ezer lovat, a mit magával vitt volt, a győzőnek hagyta.

Kajdu és neje ez eset miatt igen haragudtak; mert szerették volna, ha a királyfiú feleségül kapta volna leányukat; ugyanis tudták, hogy gazdag, ügyes, okos és erős férfiú. De hiába, megtörtént vele az a szerencsétlenség, a mit elmondtam.

Beszéltem e királyleányról. Tudjátok hát, hogy ezen eset óta atyja soha sem ment háborúba nélküle. Szívesen vitte magával, mert nem volt olyan katonája, a ki oly ügyesen tudott volna bánni a fegyverrel, mint ama leány. Néha elhagyta atyja seregének sorait, az ellenség közé ment, felfogott egy embert s azt, mint egy madarat, oly könnyen atyja elé vitte. Ezt azután sokszor ismételte.

VÉGSZÓ.

És most hallottátok mindazt, a mit a tatárokról, mohammedánusokról, ezek szokásairól és azon különböző tartományokról elmondhattunk, melyeket meglátogattunk, vagy melyekről tudósítást szerezhettünk. Csupán a Fekete-tenger környékeit nem említettük, habár ismerjük teljesen. De fölöslegesnek látszott, hogy oly helyekről beszéljünk, a hol a velenceiek, a genuaiak, a pisaiak és mások oly gyakran megfordúlnak.

Hogy hogyan hagytuk el a nagy khán udvarát, arról e könyv elején szóltunk, azt is megemlítettük, hogy elbocsáttatásunkat csak egy szerencsés véletlen következtében kaptuk meg. Biztosíthatlak, kedves olvasóm, hogy e szerencsés véletlen nélkül talán soha sem értünk volna vissza hazánkba.

De én azt hiszem : az Isten akarata volt, hogy mi visszatérjünk, s hogy az emberek megtudják, mi minden van a világon. Mert valóban nem volt még a világon ember, sem keresztény, sem mohammedánus, sem tatár, sem pogány, a ki valaha annyit utazott volna, mint a nemes és híres velencei Marco Polo, Nicolo Polonak fia.

Istennek legyen hála. Amen! Amen!

JEGYZETEK.

1. A kereszties hadjáratok korában, a XIII. század elején montferrati Bonifác gróf, flandriai Balduin s több francia és olasz nemes gyült össze Velencében, hogy negyedik kereszties hadmenetet vezessenek Palesztinába. Azonban Elek byzanci herceg meghívására Konstantinápolyba mentek, hogy ennek atyját, Izsákot emeljék a trónra; ez meg is történt, midőn azonban az új császár ígérétét nem tudta beváltani, lázadás tört ki, melyben ez életét veszté, — a keresztiesek maguk részére foglalták el Konstantinápolyt, a görög császárság európai birtokait s kiválólag velencei segítséggel megalapították a latin császárságot, — I. Balduin (+1205) volt első birtokosa Konstantinápolynak, ennek egyik utóda a szövegben említett II. Balduin (1238—1261) volt az, a ki 1261-ben Palaeolog Mihály, a niceaei királyság birtokosa ellenében elvesztette uralmát s 1272-ben meghalt.

2. Szoldaja vagy Szudak város Krim félsziget délkeleti partján, Kaffától nyugatra feküdt. Marco Polo idejében virágzó kereskedése volt s a Marco-családnak is volt benne háza. Abulfeda (+1331) arab geografus így szól róla: «Egy hegy lábánál, homokos talajon épült, fallal van körülvéve, mohammedánusokkal van megtömve, a Krim-tenger partján fekszik, nagy kereskedő város». Rubruquis pedig, a többi közt, ezt mondja róla: «Itt kötnék ki a Törökországból jövő kereskedők, a kik tovább akarnak menni éjszak felé; úgy szintén itt szállnak hajóra, a kik Russziából (Oroszország) jönnek és Törökországba akarnak jutni».

3. Szarat; (mongol nyelven: palota). Batu khán, a tatárok vezére a saját ütközetben, alapította a Volga partján, Czaref orosz város közelében; a város a kipesaki khánnak, a ki déli Oroszország fölött birta az uralmat, téli lakhelyül szolgált; ma nincs többé; romjait 1836-ban találták meg. Bolghara a

khánok nyári lakhelye volt, ennek helyén áll a mai Bolgary falú, Kazan kormányzóságban; a régi Bolgharának romjai árkok, sáncok s épületromok alakjában maig is megvannak.

4. Ukaku, Szara és Bolghara között, a Volga jobb partján állott, a mai Szaratoftól délre, a hol ma is egy Uvek nevű helység áll. Abulfeda így szól róla: «Ukak a Volga nyugati partja mentén van építve. Szerai (Marco Polonál Szara) és Bolár vagy Bolgar (Marco Polonál Bolghara) közt középben, mindkét várostól körülbelül tizenöt napi járó földre fekszik.»

5. A mai Volga.

6. A város és tartomány is megtartotta nevét a mai napig. A város, a hasonnevű tartomány főhelye a Zerafsan balpartján fekszik, a mely folyó egy, az Amu-Darja közelében levő tóba szakad.

7. Bárók alatt ama középkori hűbéreseket kell értenünk, a kik alá voltak ugyan rendelve a császárnak vagy valamelyik királynak, de saját birtokaikon, gyakran teljesen függetlenül élhettek.

8. A tatár nép azon korbeli uralkodója, a kiről e könyvben még többször lesz szó.

9. Apostolnak nevezték a középkori francia írók gyakran a pápát.

10. A középkorban az iskolákban, az úgynevezett triviumban grammatikát, retorikát és logikát, a quadriviumban pedig aritmetikát, geometriát, zenét és asztronomiát tanítottak; e hét tantárgyat együttvéve nevezték hét művészetnek. Ezeket akarta Marco Polo jelezni és nem a hét sinai művészetet, mint az esetleg a szöveg alapján feltehető. A sinaiak azon korban csak hat művészetről beszéltek, ezek voltak: 1. a szertartások, 2. a zene, 3. a nyíllövés, 4. a lovaglás, 5. az írás, 6. az aritmetika.

11. Az aranytábla célját egy alábbi fejezetben maga Marco Polo magyarázza meg. Lásd «A nagy khán küzdelme Najánnal» című fejezetet.

12. Layasz vagy Ayasz, ázsiai Törökország egyik kikötője az Alexandrette-öbölben, a mely Karatasz, Burun és Khanzyr fokok közt fekszik. A talált romok azt sejtetik, hogy Layasz az ókori Aegeia helyén épült. Most e helyen néhány, szegény nép lakta gunyhó áll.

13. Jelenleg Akkanak hívják; a Földközi-tenger partján

ázsiai Törökország Beirut nevű területében, egy háromszögletű félszigeten épült. Phoenikia lakói Aechonak, a későbbi ó-korban Ptolemaisnak hívták. Nagy hírnévre e város, mint a keresztések utolsó birtoka, a középkorban a kereszties hadjáratok idejében tett szert; ez időtől fogva St. Jean d'Acrenak is nevezik. Míg a középkorban 60,000-nél több lakosa volt, most alig van 5000.

14. IV. Kelemen pápáról van szó.

15. Negroponte (az ó-korban: Euboea) jelenleg görög város, a hasonló nevű sziget nyugati oldalán.

16. Bondokdari (íjjhordó) volt mellékeve Bibars egyiptomi szultánnak, a ki kétszer, 1266-ban és 1273-ban, (ez utóbbiról szól Marco Polo) tört Örményországra, tüzzel vassal pusztítván mindenütt; második betörése alkalmával volt a rombolás legnagyobb.

17. Shandu, vagy mint 1263 előtt nevezték Kaipingfu (ez a Marco Polo Kemenfu-ja), a mongolok országában, Pekingtől éjszakra 700 li (egy li = 600 méter) távolságra volt. A várost Khublaj khán építtette. Jelenleg e város már nem áll fenn, de van egy hasonló nevű folyó, melynek partja mellett Gerbillon a régi Shandu városnak romjait látta.

18. Dzingisz khánnak négy fia volt: 1. Dzsucsi, a ki a kipesaki khánságban uralkodó tatár-családnak lett alapítójává, (lásd a harmadik jegyzetet); 2. Dsagatai, a kinek utódai Turkesztánban és Transoxiániában uralkodtak; 3. Ogodaj vagy Oktaj, a ki Dzingisz khánt követte trónján; 4. Tuluj, Khublaj khánnak és Hulagunak atyja; míg az előbbi Sinai császárrá választott, az utóbbi Perzsiát hódította meg s ennek uralkodóját nevezi Marco Polo «a keleti tatárok királyának».

19. M. P. az Araratra gondol, melynek tetejére 1829-ben először Panot ment fel; utána többen megmázták.

20. Marco Polo kőolajforrást ért. Baku, a Kaspi-tenger mellett fekvő város közelében vannak kőolajforrások, melyekből évenként majdnem négy millió kilogramm petroléumot nyernek.

21. Ez a Kaukázus, (illetőleg a Lesghii hegység) és a Kaspi-tenger közt levő lézag, a hol most Derbend városa áll. «A bennszülöttek — mondja Bruce angol utazó — közönségesen azt hiszik, hogy Derbend városát és a hosszú falat, mely a Fekete-tengerig húzódik, Nagy Sándor építtette azért, hogy Perzsiát a szkythák betörései ellen megvédje». A Kaspi- és Fekete-tenger közt elterülő falat, melynek romjai Derbenttől nyugatra négy

kilométernyire maig is láthatók, Abulfeda szerint Kosroes Nusirevan (perzsa király a VI. században) építtette. A falat Rubruquis is leírja.

22. E legenda Marco Polo könnyenbívőségéről tanúskodik; e tekintetben elbeszélése, korának, melyben élt, bélyegét hordja magán. Különbén e legenda nem Marco Polo találmánya, miután az oldenburgi Willebraud «Szentfölli úti napló»-jában (1211 körül) is feltalálható; csakhogy ez más helyre van vonatkoztatva.

23. Bagdadot Manszur khalifa (Mohammed vallásalapító utódja) 763-ban alapította a Tigris partján. E város 1258-ig, midőn Hulagu elfoglalta, mind vallási, mind politikai tekintetben, a Mohammed vallását követők főhelye volt; Ibn-Batutah, a ki nem sokkal Marco Polo után látta, azt mondja róla, hogy nyugati része a Tigris partján félig romokban hevert ugyan, mégis a megmaradt tizenhárom része egy-egy városhoz hasonlított. A keleti része még virágzott; ebben voltak: a főiskolák, a mohammedánusok három főtemploma, a khalifák palotája, végre ezeknek, valamint más nevezetes mohammed vallásuak sírjai; szóval Bagdad a mohammedánusok igazi Rómája volt. Jelenleg a hasonnevű török kormányzóság főhelye (70,000 lakossal), két harmadrészben a Tigris balpartján. Az egész város egy egyhangú sárgás-barna tömeget képez, melyből csak a tarka kupolák és a karesú minaretták (mohammedánus templomok mellett levő karesú tornyok) és a datolyák koronái emelkednek ki. Az ottani nyilvános élet egyik oldalát így írja le egyik utazó: «A meidanon, vagy vásártéren hemzsegnék a terhes szamarak és öszvérek közt a teherhordók, a beduinok, a tejárosok és utcai gyermekek. Kis, mindenféle rongyból vagy régi zsákokból hirtelen összeállított sátrak alatt az egyik zöldséget, a másik szárított gyümölcsöket, a harmadik megint húst árul. Itt avas zsírban pecsényét, ott halat sütnék s terjesztik a fokhagymaszagot. Lókufárok borzasztó torokhangon és erős taglejtések közt Perzsia és Arabia legrosszabb lovait árulják; karavánsszolgák vakarják elkínzott öszvéreiket, undort keltő koldusok könyörögnek alamizsnáért, patkó-kovácsok kalapálnak, asszonyok rikácsolnak s rongyokba burkolt gyermekek verekednek. Itt-ott eső ellen védtelenül nagy mennyiségű élelmiszer áll s innen veszik a vásárlók s eladók a legszükségesebb táplálékot. Közbe-közbe lusta magatartású katona vagy leselkedő tolvaj keveredik a tömeg közé s igyekszik valami elveszett vagy őrizetlen

tárgyat elsajátítani. Míg a reggeli hűvösség tart, a vásártér körül a háttérben, a kávésbódék előtt és verandák alatt, melyek görbe karókra helyezett gyékényből állanak, kényelemszerető, tarkásruhájú, fehér turbánú törökök és arabok keresztbe tett lábakkal ülnek, szájukban a csibukot vagy nargileht, kezükben pedig a csésze keserű kávét tartják s arcizmaik mozdulata nélkül nézik, miként sűrög-forog a vásári népség.»

Mohammed 571-ben Mekkában, Arábiában született s egy új vallás alapítója lett, mely halála után Ázsia és Afrika egy nagy részében, sőt Európa egy kis részében is csakhamar elterjedt. Vallási tanait halála után két évvel gyűjtötték össze a Korán nevű könyvben; ennek főbb pontjai: Egy az Isten és Mohammed az ő prófétája; van túlvilági élet, hol a jók jutalomban, a gonoszok büntetésben részesülnek; az élet hossza, az ember sorsa isteni végzés által változhatatlanul meg van állapítva; az igaz vallás minden úton-módon terjesztendő; napjában ötször kell Mekka felé fordított arccal imádkozni; bort inni, disznóhúst enni nem szabad stb.

24. Az utolsó khalifa, az Abasszidák családjából, a mely 500 éven át ült a trónuson, Mosztazem volt.

25. E legenda, melyet Marco Polo bizonyára az ott lakó nesztorianusoktól (l. 107-dik jegyzetet) hallott, a középkorban Franciaországban általános hitre talált, legalább ezt bizonyítja a «Baudouin de Sebourg» című költemény, melyben a legenda némi változtatásokkal közölve van.

26. Kerman, ma is ez a neve, Perzsia hasonló nevű tartományában fekszik, mely keletre Beludsisztánnal és délre a Perzsia-öböllel határos. Kerman városának ma 30,000 lakosa van, bazarjai nagy méretűek, lakosai kitünő shalokat és szőnyeget készítenek; a Beludsisztánból jövő ólomnak is fő forgalmi helye.

27. A Marco Polo által leírt ökörnek állattani neve Zebu. A szövegben említett juhokat, melyeknek nagyságát újabbkori utazók is a számárhoz hasonlítják, már az ó-korban is ismerték. Rendkívül finom gyapjújuk van.

28. A bűvös sötétség, melyet Marco Polo a rablók örögi mesterségének tud be, Khanikoff orosz utazó szerint ama sűrű köd idézhette elő, melyet Khorasanban ő maga is gyakran tapasztalt.

29. A formozai síkság, mely alatt hormuzi síkságot kell

érteniünk, elvesztette ama termékenységet, melyet Marco Polo eldicsér. Most már csak egy része, a régi Hormuz körüli vidék, gyönyörködteti a szemet déli gyümölseivel annyira, hogy a bennszülöttek Perzsia paradicsomának nevezik. Termékeny volt már e vidék az ó-korban is, a mint azt Arrianus említi, a ki Neárechusnak, Nagy Sándor hajóhada vezérének, útját elbeszéli.

A régi Hormuz a jelenlegi Minas kerületben a hasonló helységtől mintegy tíz kilométernyire, közel az ormuzi tengerszoroshoz feküdt; romjai maig is láthatók. A jelenlegi Hornuz vagy Dzerun a hasonló szigetre van építve.

30. Hasonló leírást más középkori írók is adnak ama forró szélről, melyet a Szaharában szamumnak neveznek. Azonban mérgező és gyilkos hatása e szélnek nincs; csupán a hullákra gyakorolja azon hatást, melyet Marco Polo említ.

31. Mülett, úgy látszik, mülhed vagy molhid (eretnek) szónak átírása; e szóval nevezték el az igazhitű mohammedánusok Perzsia és Sziria egy vallási felekezetét, a mely a Korán néhány lényeges pontját elvetette. A felekezet politikai hatalmának megalapítója 1090 körül Hasszan Szabbáh volt, a ki magát Isten földi helytartójának nevezte, életének utolsó szakát, 34 évet Alamut várában (körülbelül az éjsz. szélesség 37, s a keleti hosszúságnak Páristól, 48. foka alatt) töltött a nélkül, hogy elhagyta volna. Alamut várán kívül, volt e felekezetnek Kuhisztánban egy másik erőssége is, a hol a felekezet egy vezére lakott. E tartományban a hatalmas felekezetet csak Talimija és Mülhida vagy Mülhed név alatt ismerték s ez az oka, hogy Marco Polo Kuhisztant Mülett tartománynak nevezi.

Marco Polo Ala-eddinnek nevezi ama felekezet utolsó fejét. Ala-ed-din Mohammed d'Ohsson «A mongolok története» jeles munkája szerint 1220—1255-ig uralkodott, ekkor őt egy kedves embere Hasszan megölte s fiát Rokn-ed-din Khursá-t emelte az uralomra, melytől rövid idő múlva, 1257-ben, Hulagu fosztotta meg. Kuhisztánban tehát, melyről Marco Polo beszél, nem is igen tudhatták meg Ala-ed-din utódjának nevét, mivel hatalmas oly korán megsemmisült. Ezért tartja Marco Polo Ala-ed-dint utolsó uralkodónak.

A mi a «hegyek örege» elnevezést illeti, de Sacy annak jelentését (Mém. sur la dynastie des Assassins et sur l'origine de leur nom) így magyarázza meg: «A hegyes vidéken levő Alamut-

nak fekvésétől kölesönözte az uralkodó a nevét: Seik-aldzsebel, azaz: a hegyek seik-je vagyis fejedelme; miután pedig seik öreget és fejedelmet is jelent, a keresztes hadjáratok történetírói, meg Marco Polo is, a seik-aldzsebelt hegyek öregének fordították.»

32. Asszasszinnak nevezték Pepsia és Szíria azon mohamedánusait, a kiket müllhed névvel is illettek; Hasszan Szabbah (1. 25-dik jegyzetet) és utódai alatt, a legnagyobb odaadással viselkedtek főnökük iránt s annak parancsára mindent meg kellett tenniök; így gyakran a felekezet valamely ellenségét le kellett szúrnioik. Különösen a keresztes hadjáratok idejében lettek orgyilkos tetteik által félelmetesekké s a keresztes vitézek közül nem egy vézett el az asszasszinok töre alatt; végre a Szíriában lakókat a keresztes lovagok adófizetésre kényszerítették; Hulagu pedig hatalmukat teljesen tönkre tette. Az asszasszin név de Sacy szerint egy részegítő italtól származik, melyet keleten hasisnak neveznek. A kendernek levelei vagy néha más részei képezik ama részegítő készítménynek anyagát, melyet néha folyadékban, néha golyókban élveznek, néha meg elfüstölnek. A hasis okozta részegség hasonlít ahhoz, mely az opiumélvezéstől származik.

Marco Polo elmondja, mit tett a hegyek örege, hogy valakit asszasszinná, azaz felekezete tagjává s így akarata vakeszközévé tegyen. Marco Polo elbeszélése a nép véleménye; azonban valójában az asszasszinok vallásos felekezetet képeztek, mely a koránt allegoriának tartotta s a régi görög bölcsek tanainak tanulmányozása mellett rationalis úton akarta a dolgok végső okát felismerni. «Az asszasszinoknak — mondja d'Ohsson — titkos tanaik vanna; melyeket csak fokozatosan s nagy elővigyázattal közölnek. Kairoban volt a felekezetnek egy misszionariususa, a ki mint a szent tanok birtokosa az ujoncokat azokkal megismertette. E megismertetésnél kilenc fokot különböztettek meg; mindezekben a tanítványnak keresztül kellett mennie, hogy végre fölfedjék előtte a felekezet legnagyobb titkát; de mielőtt még csak az első fokozatot elnyerhette, rémes esküt kellett letennie, mely szerint a földi legnagyobb nyomorúságot s a túlvilági legszigorúbb büntetéseket kívánja magának, ha valaha megszűnnék az asszasszinok barátja vagy ellenségeik ellensége lenni.»

Az egyes fokozatokon elsajátított tanok, rövid kivonatban, a következők voltak: az első négy fokon a felekezetbe belépőnek meggyőződésévé kellett tennie, hogy az Isten a maga tanait min-

den időben választottaira bízta, a kik a hit dolgában a népnek egyedüli vezetői. Ilyen hét volt. Az ötödik fokon meg kellett tanulnia, hogy az Imamnak, az egyház fejének, szüksége van misszionariusokra, a kik a földön mindenfelé hirdetik az Isten igéit; a misszionariusok tizenketten voltak. A hatodik fokon megmagyarázták az imádságra, a böjtre, a zarándokolásra vonatkozó parancsok misztikus jelentését, utasították a fiatal asszasszint, hogy Pythagoras, Platon, Aristoteles és tanítványaik iratait tanulmányozza s csak annak adjon hitelt, a mit észszerűnek tart. A hetedik és nyolcadik fokon a tanulás tárgyát im ez képezte: minden vallás alapítójának társra van szüksége, a ki azt közvetíti; amaz az ok, ez az okozat. A végsőknek nincs neve, nincsenek tulajdonságai; nem lehet róla elmondani, hogy van, nem azt, hogy nincs, nem azt, hogy tudatlan, sem azt, hogy mindenható, mert minden állítás által összehasonlítjuk és egy sorba állítjuk a teremtett lényekkel s minden tagadás által valamely tulajdonságától fosztjuk meg. A végső ok nem örökké való, sem pedig időben nem lett; de szava és parancsa örök időktől fogva van; tehát az okozat igyekezzék okká fejlődni, a tanítvány legyen tettei által mesteréhez hasonló. A mit a Korán a feltámadásról, a jutalmakról és büntetésekről mond, nem jelent egyebet, mint egy nagy forradalmat, melyet a mindenség szenvedni fog; oly forradalmat, melyet a csillagok járása határoz meg, mint némely böles megmagyarázta. A kilencedik és utolsó fokon a mester átismételte az elsajátított tanokat s midőn meggyőződött, hogy tanítványa vérévé váltak, figyelmét azon bölesek irataira fordította, a melyekben fizikai, metafizikai, vagy a filozofia más szakába vágó tanok vannak tárgyalva. Csak miután a tanítvány ezeket is tudta, lebbentette fel előtte a mester a mély titok fátyolát: «A mit a teremtésről s végső okról mondanak, nem egyéb, mint az anyag eredete és változásai. Az apostol az emberekkel közli azt, a minek kinyilatkoztatás útján birtokába jutott és új vallását az emberek szükségleteihez, a rend és igazság érdekeihez alkalmazza és csak ha e vallás az általános jólét érdekében szükséges, lesz kötelezővé, de a böles nem köteles azt végrehajtani, neki elég, ha ismeri. Végre kinyilvánítja, hogy a vallásalapítók hivatása az emberek közt a rend fenntartására szabályokat alkotni és életbe léptetni; a böleseké ellenben egyeseket a tudományban oktatni».

Ezek voltak ama tanok, melyek az asszasszinokat oly halál-megvetőkkel tették.

33. D'Ohsson «Histoire des Mongols» című munkájában perzsa történetírók nyomán következőképen adja elő az asszasszinok hatalmának megtörését: «Halagu írt az izmaeliták (asszasszinok) főnökének, hogy meghódolási szándékára való tekintetből, kész elfeledni azon sérelmeket, melyeket atyja (Ala-ed-din) a mongolokon elkövetett, ha várait leromboltatja és személyesen eljő Hulagu táborába; országának ez esetben semmi bántódása sem lesz. Rokn-ed-din csakugyan több várat leromboltatott s több erősségnek, mint Alamutnak, Meimun-diznek és Lemzernek kapuit levétette s őket részben lerontotta. Ekkor a mongolok kivonultak az izmaeliták területéről, ez utóbbiak egy mongol kormányzót kaptak; Rokn-ed-din pedig személyes megjelenését illetőleg egy évi halasztást kért. Hosszas üzenetváltogatás és az izmaelita főnök akadékoskodása után, ez utóbbi nem tudta magát elhatározni arra, hogy a mongol táborba menjen; mire Hulagu ultimatumot küldött neki s összes csapatainak, melyek Rudbar (az izmaeliták területe) körül voltak elhelyezve, meghagyta, hogy egyszerre törjenek be az ellenséges területre; ő maga tíz ezer ember élén követte őket.

Mikor Meimun-diz (hol akkor Rokn-ed-din tartózkodott) elé ért, «megvizsgálta a hely erődítményeit s tanácsot tartott a fejlődési családnak kíséretében levő tagjaival s a vezérekkel a fölött, vajjon azonnal megkezdjék-e az ostromot, vagy várjanak vele a következő évig. Az idő épen téli s így az élelmiszer is kevés volt; ez okból a vezérek nagy része az ostrom elhalasztását kívánta, míg a többiek ellenkező véleményen voltak. Hulagu ez utóbbiakhoz csatlakozott s a szerint adta ki rendeleteit.»

Megüzenték az ostromlottaknak, hogy ha ki akarják kerülni a háborút s az avval járó veszélyt, öt nap aiant hódoljanak meg. A várból azonban azt felelték, hogy Rokn-ed-din nincs ott, az ő rendelete nélkül pedig nem mondhatnak le a védelemlről. A mongolok e feleletre azonnal megkezdték az előkészületeket a támadásra. A hajtógépeket a vár közelében levő magaslatokra vitték s innen, valamint a várból, megkezdődött a lövöldözés. Másnap megújult az ostrom; mire Rokn-ed-din kiüzent, hogy mivel ő mindeddig nem tudta, vajjon a mongol fejedelem személyesen jelen van-e a táborban s most arról meggyőződött, kéri,

hogy szüntessék meg az ellenségeskedéseket, ő még ugyanaz nap vagy legfőlebb másnap meg fog jelenni Hulagu táborában. Másnap írásba kívánta foglaltatni a meghódolást; a mongolok részéről tehát Atta-ul-Mulk vezért küldték e célból hozzája; de e közben a várban lázadás tört ki s mindenkit, a ki meghódolásról szólt, halállal fenyegettek; erről Rokn-ed-din Hulagut értesítette; a ki visszaüzent, hogy ne veszélyeztesse életét. De ez üzenet-váltogatás közben a mongolok megint felállították a hajító gépeket s rövidre rá minden oldalról megkezdték az ostromot. Ekkor Rokn-ed-din elhatározta magát, hogy meghódol.

Először elküldte fiát a főbb tisztekkel, másnap pedig maga is elment, hogy Hulagu előtt leboruljon. Kíséretében volt Naszir-ed-din, a híres csillagvizsgáló és több orvos. Rokn-ed-din felajálta Hulagunak kincseit, melyek csekélyebbek voltak, sem hogy hitték; ez tisztei közt osztotta ki őket. Másnap (1256. nov. 20-án) Meimundizt elhagyta őrsége, elhagyták lakosai s a mongolok bevonultak. Rokn-ed-din, a kivel Hulagu jól bánt, esakhogy szigorú őrizet alá helyezte, kényszerűségből megparancsolta összes vezéreinek, hogy váraikat a mongoloknak adják át; minlynéjában engedelmeskedtek, kivéve Alamut és Lemzer várak vezéreit; így a mongolok mintegy negyven vár birtokába jutottak, melyeket aztán leromboltak.

Alamutot azután Hulagu maga fogta ostrom alá. A várnak eleste után néhány hónappal Rokn-ed-dint Mangu khánhoz küldték Kipesakba. De e mongol fejedelem, a ki alkalmasint összeköttetésben volt az izmaelitákkal, nem akarta a hatalmától megfosztott fejedelmet magánál befogadni. Visszamenet közben tehát a kíséretében levő mongol tisztek őt és embereit is megölték. Az izmaelita alattvalókat, a kiket a várak lerombolása után a mongol törzsek közé osztottak be, későbbben egytől-egyig — a csecsemőket sem véve ki — megölték.

D'Ohsson előadásából látszik, hogy Marco Polonak abban, hogy az izmaeliták várai három éven át tanúsítottak ellentállást, — nincs igaza; de az, hogy a hegyek örege minden emberével együtt megöletett — kétségbe nem vonható.

34. Badahsan, vagy mint most nevezik Badaksan, a Hindu-Kuh éjszaki lábánál elterülő, félig önálló khánság, melyet a Koksa öntöz. Jelenlegi főhelye Fajzabad, a Koksa jobb partján; egyes részei, melyeken a Duvan és a Szarud foly keresztül, terméke-

nyek; lazurkövei és rubinjai ma már csekély jelentőségűek. Ibn-Haukal, szintén középkori utazó, ezeket mondja e tartományról: Földje termékeny, völgyei népesek, a folyók mellett nagy számmal vannak a kertek; a hegyek közt pompás nyájak legelnek; bányái a hegyekben vannak, hol sok rubint és lazurkövet találunk. Wood 1838-ban a tartományt meglehetősen elpusztítva találta; a pusztítást a kunduzi özbégek idézték elő. Legújabbban a bennszülött khánokat az afghánok üzték el,

35. A lazurkő színe szép kék, úgynevezett lazurkék; szélein gyengén áttetsző; törése egyenetlen. Régebben kedvelt drágakő volt; most is díszítenek vele vázákat, szelencéket, csészéket, tálcákat, óratokokat: régebben a szép ultramarin festék készítésére is használták.

36. Kasmir azon tartomány, melyet még maig is e név alatt ismerünk. A Kasmirból származott buddha kuruzslókkal, kiket pogányoknak nevez. Kublaj khán udvarában találkozott utazónk; kétségtelen, hogy ők maguk hirdették, hogy mindazt elő tudják idézni, a mit Marco Polo a szövegben említ. Kasmir a buddha vallás terjesztésében nagy szerepet játszott; innen indult ki számos hittérítő, hogy vallását Közép-Ázsiában hirdesse és terjeszse.

37. A folyó, melynek mentén Marco Polo a Pamir felsíkra jutott, az Oxus és a tó, melyet azon látott a Szir-i-kol (= hagymató). A juh, melyről szól az Ovis Poli, hogy ennek ellensége a farkas. Szeverczoff, még élő orosz utazó, szintén megerősíti. Marco Polo leírásának kiegészítéseül álljanak itt Woodnak, egy újkori angol utazónak, a Pamirról, földünk e kiválóan érdekes helyéről mondott szavai: «1838 február 19-én délután 5 órakor érkezünk fel egy dombnak tetejére; itt voltunk tehát ama helyen, melyet e vidéken Bam-i-duniahnak, azaz a világ tetejének neveznek; előttünk egy szép s nagy tó terült el, melynek nyugati végéből szakad ki az itt eredő Oxus. E szép tónak félhold alakja van, hosszúsága keletről nyugat felé körülbelül tizennyolc, míg átlagos szélessége egy mértföld. Három oldalról 500 láb magas halmok környezik, míg déli oldalán a hegyek a tó színe felé 3500, a tenger színe felé pedig 19,000 (5791 meter) lábnyira emelkednek fel. Örökös hó, mely a tónak kiapadhatatlan forrása, borítja ezeket.

Az egész vidék a szigorú tél jeleit hordta magán. Akár-

hová néztünk, mindenütt fényes hótakarót láttunk a földön, míg fejünk fölött az ég színe szomorú és komor volt; a szem hiába keresett rajta felhőt. A levegő meg sem mozdult; sehol egy élő állatot, még madarat sem látott az ember. Bárminő emberi hang kellemes zene benyomását tette volna; de e barátságatlan évszakban senki sem merészkedett a jég e hazájába jönni. Síri csend volt körülöttünk, csend, a mely komor lelki hangulatot idéz elő.» Nyáron azonban a táj veszít komorságából. «Junius végén, mondja Wood, a hó a tavat környező halmokról elolvad s a pásztornép különb legelőt nem kívánhat, mint a minőt e vidék ekkor nyújt; ama törzsek, melyek látogatják, ismerik is értékét, mert soha el nem mulasztanák nyárára ide jöni. *A Pamir füve* — mondják — *oly tápláló, hogy egy éhség következtében elsoványodott ló huszonnégy óra alatt meghízik tőle.*»

38. Régi azon néphit, a mely szerint a pusztaságokat a gonosz szellemek lakóhelyének tartják. Az ős perzsa vallás szerint, Ahriman és gonosz szellemtársai, Turan pusztáit lakják, Typhon az egyiptomiak gonosz szelleme szintén pusztaságban, a Lybiai pusztaságban honol.

A mi a hallható szellemzenét és dobolást illeti, annak alapja valóság. Wood (l. 36-ik jegyzet) a Kabultól éjszakra fekvő kis pusztaságról ezeket mondja: «Tíz embert felküldtünk a homokbucka tetejére, míg mi azon helyet foglaltuk el, melyen állítólag a homok okozta hang legjobban volt hallható. *A hang, melyet hallottunk, hasonlított a távoli dobszóhoz, melyet valami kellemesebb zene mérsékel.*» Hasonló tünemények más homokos helyeken is előfordulnak; így a szinai félszigeten a Dzsebel Nakuszon, a Uádi Hamadeban, a hasonló nevű hegyen; a Medina és Mekka közt fekvő Dzibal-ul-Thabul, azaz dobhegyen; Pommeraniában a Kolberg közelében stb.

39. Tangut tartomány megfelel a Kuku-nor körüli vidéknek, illetőleg Kanszu tartománynak. Kampisiunak mai neve Kantseu; ez utóbbi Marco Polo idejében fontos város volt.

40. Az itt leirt szokásnak alapja azon hit, hogy az elhunyt az elégetett tárgyakat a túlvilágon megkapja és használja. Afrikának és Polinéziának népei közül többen még nem emelkedtek odáig, hogy a személyeket és állatokat, melyeknek az elhunytat a túlvilágra követniök kell, csak képben adják át az enyészetnek; ők az elhunyt szolgálait s házi állatait annak sírjánál leölik, hogy

uroknak a szolgálakat a túlvilági életben is biztosítsák. (L. a tatár-
 rok szokásairól szóló fejezetet.)

41. 1165-ben Európában egy levél jött forgalomba, melyet,
 állítólag egy hatalmas ázsiai keresztény uralkodó intézett a papá-
 hoz, Mánuel görög, Frigyes német császárhoz és más európai fe-
 jedelmekhez s melyben hatalmának nagyságáról a legtűlzottabb
 részletek voltak felhozva. Ez időtől fogva mély gyökereket vert
 Európában azon már előbb keletkezett hit, hogy Ázsiában egy
 nagy hatalmú keresztény uralkodó van, kinek neve János pap; a
 XIV. században, midőn már Ázsia békéjét visszanyerte volt, e
 mythicus fejedelem lakóhelyéül Abissziniát tartották.

E János papról az első hírt Európába egy szíriai püspök
 hozta, a ki III. Jenő pápához 1145-ben jött, hogy neki több pa-
 naszát előadja. E püspök hozta a hírt, hogy nem sokkal előbb
 egy bizonyos János nevű király és nesztorianus pap, a ki a leg-
 szélső keleten lakik és a három királyoktól származtatja magát,
 megtámadta a perzsák királyát, elfoglalta fővárosukat s elindult
 Jeruzsálemnek, a mohammedánusok kezeiből való felszabadítására,
 de miután nem tudott átkelni a Tigrisen, visszatért hazájába.

D'Avezac és Oppert két tudós, a kik a keleti dolgokat na-
 gyon ismerték, kimutatták, hogy a szíriai püspök elbeszélése kire
 illett. Ezen ember a Kara Khitaj-i uralomnak, a mely a XII. szá-
 zad két utolsó harmadában állott fenn, alapítója volt. A sinai
 történetírók Jeliu-Tasinak, a perzsák pedig Nuzi Taigri Ilinek,
 illetőleg Nusi Tajfunak, ő maga magát pedig Gur khánnak (azaz
 universalis khánnak) nevezte. Ez utóbbi névből, melyet a nyu-
 gati törökök Jurkannak ejtettek ki, lett Johanan, illetőleg Johan-
 nes. Előmozdította a János papra vonatkozó hitet a keresztény
 világban elterjedt azon legenda, hogy János evangelista halha-
 tatlan s hogy ő fogja megelőzni az üdvözítő második megjelené-
 sét e földön épen úgy, mint az elsőt megelőzte keresztelő szent
 János. Oppert nem meri biztosan állítani, hogy a Gurkhan ke-
 resztény lett volna; annyi azonban bizonyos, hogy a családjából
 fennmaradt leány keresztény nő volt.

42. Dzsingisz khán, kit előbb Temudzsinnak hívtak, a perzsa
 történetírók szerint 1155-ben született és 1202-ben nyerte el az
 uralmat.

43. A döntő csatát Dzsingisz és Gurkhan Mongolországban
 Urga közelében vívták.

44. Azon sorrend, melyet Marco Polo a mongol uralkodókról ad, hibás. A helyes sorrend a következő: 1. Dzsingisz, 2. [Oktaj vagy Ogotaj], 3. Gujuk vagy Kujuk, 4. Mongke vagy Mangu s az 5. Kublaj.

45. A keleti tatár birodalom alatt Perzsiát, a nyugati alatt pedig Kipesakot (l. 3-ik jegyzetet) kell értünk; Kathaj alatt pedig éjszaki Sinát.

46. A kumisz maig is leginkább elterjedt ital az ázsiai nomád népek közt. Készítésmódja a következő: egy palack alakú, lóbőrből készült edénybe egy kis savanyú tehéntejet öntenek s rá a friss kancatejet. Ha beáll a savanyodás, egy arra a célra készített pálcával, mely mindig az edényben áll, erősen felzavarják. Három vagy négy nap múlva kész az ital.

47. Tanduk a jelenlegi Kanszu tartomány Tathung és Szoping kerületeit foglalta magában.

48. Gog és Magog nevű népről a középkor sokat beszélt. A többi közt sz. Jeromos mondja róluk, hogy ez istentelen nép, a mely emberhúst eszik, soha sem mosdik, sem a bort sem a sőt nem ismeri, szörnyű kegyetlen, Anti-Krisztus korában át fogja törni a falat, mely most bezárja s iszonyú pusztítást fog végbe vlnni. Mikor a tatárok Európára törtek s azt pusztították, eszökbé jutottak az európaiaknak sz. Jeromos szavai s a tatár népet Gog- és Magoggal azonosították. Így II. Frigyes német császár egyik levelében, melyet III. Henrik angol királynak írt, a tatárokról ezeket mondja: «Mondják, hogy az izraeliták azon tíz törzstől származnak, melyek elhagyták Mózes törvényeit és az arany borjút imádták. Ez azon nép (Gog és Magog), melyet Nagy Sándor a kaspiai hegyekbe (Kaukázus) zárt.» Marco Polo kora ezen hitében osztozott s midőn két hasonhangzású nép nevével találkozott, örömezt azonosította őket a Gog és Magog néppel.

Marco Polo ezen szavai szerint a Dzsingisz emberei a tatárok voltak, az egész nép pedig a mongol, a melynek a tatárok elköltözködése után (l. «a tatárok multjáról») visszamaradt részét János pap egyik címe «Ung khán» után ungnak is nevezték.

49. Sandu vagy Shangtu, l. a 17. sz. jegyzetet.

50. Azt, hogy némely ember az időjárásra befolyást gyakorolni s így esőt is tud csinálni — a középkorban Európában is hitték, sőt némely helyen a babonás nép most is hiszi. A vad

népeknél azonban e hit most is általános és Afrikában nem egy törzsfő azáltal tartja fenn népe előtt tekintélyét, hogy ez őt esősínálónak tartja.

Az emberevés Ázsiában, sőt magában Sinában is, Marco Polo korában, meglehetősen elterjedt szokás volt. A Marco Polo említette kuruzslók alkalmasint azon vallási felekezethez tartoztak, melynek egy tagját egy tőlük származó dráma (Prabodhasandrodaja) ekként mutatja be: «Nyakláncom, a melyet hordok, emberi esontokból áll: sírok között lakom és a holtak koponyája szolgál evő és ivó edényemül. . . . Ime hitem: komor áldozataim az ember húsából, agyvelejéből és zsírjából állanak; ebédemet szent brahmanok koponyájából eszem meg és ételeimet az akkor elvágott nyakból kiszökellő friss vérrel öntözöm meg: mi istenünknek, a rémes Bhajraváznak imádásunkat emberáldozattal mutatjuk be.»

51. Szenszin név alatt egy sinai Taossze nevű vallásfelekezetnek, melyet Laokiun vagyis Laoese alapított, papjait kell értenünk; ezeket szensungeknek hívták. Lehet azonban, hogy Marco Polo e nevet egy tibeti vallásfelekezetnek, a bonpo-knak papjaira is alkalmazta s mindkettejök szokásait összefoglalta.

52. Naján nem volt Kublajnak nagybátyja; legfőlebb az esetben, ha valami nagynénjét feleségül vette volna. Naján ugyanis Dsingsiz fiatalabb fivérének, Uceginnek, ük-ükunokája, Kublaj pedig Dsingsiznek csak ükunokája volt. Naján örökségképen Mandsuországot kapta, de azt igen megnagyobbította s így lett hatalmassá.

53. Egy poys = 24 gran.

54. Kambaluk, illetőleg Kanbalig = a khán városa az, melyet most Pekingnek nevezünk.

55. Egy bizanci arany értéke körülbelül annyi volt, mint egy zecchino venetoé, tehát 11 franc 89 cent. Tízezer bizanci arany e szerint = tizenkétezer frank, azaz negyvennyolcezer forint. Ez érték kissé soknak látszanék, ha Kublaj khán bőkezűségéről a történelem egyéb bizonyítékokat nem szolgáltatna s ha figyelembe nem vennők, hogy nem voltak nagyon sokan a kiválasztottak, kik ilyen ajándékokat kaptak.

56. Különösnek, legalább is túlzottnak tűnhetik föl Marco Polonak azon tatárok főbb ünnepeiről adott leírása, a kik hazánkat oly vad kegyetlenséggel feldúlták. De a sinai krónikák ennek valódiságáról teljesen meggyőznek. Igaz, hogy az első tatár ural-

kodók, habár ulvarukat Yenk (a mai Pekingbe) tették is át, hosszabb ideig megtartották ősi szokásaikat és szertartásaikat. Khublaj, kiről utazónk ír, volt az első, a ki 1277-ben két kiváló sinai tudóst bízott meg udvarában a szertartások megállapításával s csak ez időtől fogva voltak azok oly bonyolultak, mint Marco Polo leírja.

57. Kétségtelen, hogy e leírás nem illik az oroszánra, sokkal inkább a tigrisre; hogy tigriseket használt a tatárok fejedelme vadászatra, annál inkább lehetséges, mert az ázsiai állatok oly jeles ismerője, mint Foucher d'Obsonville munkájában (Observations d'un voyageur 92. l.) ezeket mondja: «Nem kételkedem, hogy a tigrist is meg lehetne oly formán szelidíteni, mint a párducot», ezt pedig az ázsiaiak vadászataiknál használták.

58. Mandzsu országbeli helynév az éjsz. szél. 44° és a kel. hosszúság 150° -a alatt.

59. Ennek bizonyítékaul álljanak itt egy sinai történetíró szavai: «Miután a császár visszatért fővárosába, magához hívatta Polot, magán tanácsa egyik tagját s megkérdezte, vajjon mi lehetett annak oka, hogy Vancsu e gyilkosságot elkövette. Polo bátran elmondta mindazon bűnöket és zsarolásokat, melyeket Ahama (Ahmad) elkövetett s melyek őt az egész birodalomban oly gyűlöltté tették. Megnyiltak ennek következtében az uralkodó szemei s ő dicsérte Vancsu bátorságát.»

60. Alchymistáknak hitták a középkorban azokat, a kik a bölcsék követét, azaz oly anyagot akartak előállítani, melylyel akármiféle fémből aranyat lehet csinálni.

61. A bizanci arany értéke ez esetben három forintnak veendő; a velencei garasé pedig 30 krajeárnak.

62. Marco Polo könyvének másolói itt alkalmasint hibát követtek el, a mennyiben Kublaj birodalma ekkor csak tizenkét tartományra volt felosztva.

63. Hasonló postai intézményeket állítottak fel (az ó-korban) a perzsák, Mexikóban az aztekek és Peruban az inkák. Nem tehető fel, hogy e különböző eredetű és egymástól oly távol lakó népek az intézményeket egymástól lesték volna el. Úgy látszik, az önkényes fejedelmek hatalmuk fenntartására mindenütt és mindenkor egymáshoz hasonló eszközökhöz nyúltak.

64. Lásd a súlyomtáblák, illetőleg a vezéri táblák leírását entebb «A nagy khán küzdelme Najánnal» című fejezetben.

65. A fekete kövek alatt köszönet kell értenünk; a sinaiak a köszönet már a Kr. előtti századokban is ismerték; de az ipar fejlesztésére, mint nálunk, nem használták fel, dacára annak, hogy Sina majdnem minden részében található; nagyobb mennyiségben található Sanzi tartományban, Mandsuországbán és Santungban.

66. A sinaiaknál hasonló időt jósló kalendáriumok nagyon kapósak voltak; így 1328-ban 3.123,185 darab adatott ki; ninesenek azonban ebbe beleszámítva azok, melyeket a mohammedánusok részére készítettek. A sinai kormány még maig is «első rangú fontosságot és hasznosságot tulajdonít a kalendáriumok kiadásának».

67. A tatároknál, úgy mint a sinaiaknál, a tizenkét ciklus egyes éveit a következők állatok szerint nevezték el: 1. patkány, 2. ökör, 3. tigris, 4. nyúl, 5. sárkány, 6. kigyó, 7. ló, 8. juh, 9. majom, 10. kakas, 11. kutya, 12. disznó. Az egymásután következő ciklusokat azután elnevezték fa-, tűz-, föld-, vas-, víz-ciklusnak még pedig mindegyikből egy hím- és nőneműt különböztettek meg; midőn ezekkel készen voltak, a következő tíz ciklust a színek szerint nevezték el, kék, veres, sárga, fehér, fekete ciklusoknak s így tovább.

68. Egyszerű szavakban adja elő itt Marco Polo a lélek-vándorlást, melyben a Buddha vallását követők hittek és hisznek s a mely szerint a legfőbb jutalom a test és lélek megsemmisülése (Nirvanya).

69. A szülők iránti kegyeletes tisztelet Sinában maig is a legfőbb társadalmi szabály. «A szülők néha gyermekeiket, ha azok nagyon tiszteletlenek, a hatóságok előtt bevádolják s kérik, hogy őket megbüntessék. . . . Ha az atya a hatóságot kéri, hogy fiát nyilvánosan megbüntesse, annak kötelessége a büntetést elrendelni». Az atya kívánságára az engedetlen gyermeket a hatóság néha halálra is vereti.

70. Pianfunak mai neve Pingjanfu, Sanzi tartomány egyik kerületének főhelye, melyben nagy papirgyárak vannak.

Taicsin valószínűleg a mai Pucsin. Aranykirály, illetőleg az arany-dinasztia királyai, Sina egy részében, 1115-től 1234-ig uralkodtak, akkor a tatárok birodalmuknak véget vetettek. Az a mit Marco Polo az aranykirályról elmond, egyike azon mondanak, melyekkel előadását élénkíti; legalább más történetirő vagy utazó leírása azt mindeddig meg nem erősítette.

71. Afrika belsejében esereeszközül a söt maig is használják.

72. Lásd erre vonatkozólag a «Sandu városáról» című fejezetet.

73. Zardandan, mely kinesi sinai szónak (= aranyfogak) perzsa fordítása, Tibettől délkeletre fekvő.

74. Kauri (Cyprea moneta) egy csak az Indiai-tengerben található kagyló, mely síma és tojásalakú, külseje fényes-fehér, vagy szalmaszínű, belül pedig kékes, legfeljebb négy centimeter hosszú. Évenként kétszer halászszaak a malabari és koromandeli parton és a Malediváknál. Maig is pénz gyanánt használják Elő- és Hátsó-Indiában, különösen Sziamban és a Szudanban. Értéke különböző; Bengáliában 60—70 ér egy krajcárt.

75. Az ősök tisztelete nagy mértékben megvult és megvan maig is a tunguzoknál, a kafiroknál, de különösen az amerikai bennszülötteknél.

76. A kuruzslók (samanok) ezen szellemtáncát maig is megtaláljuk Cejlonban a veddáknál, Sziberia és Amerika bennszülötteinél, Birmában és kiválóan az ausztráliai szigeteken. Alljon itt egy újabbkori utazótól egy szellemtánc leírása, a melyet Madraszban látott: «Ha az előkészületek megtörténtek s a szellemtáncnak meg kell kezdetnie, megütik zeneeszközeiket, de kezdetben csak halkán: a táncos pedig érzéketlen és komor arcot vág s vagy meg sem mozdul vagy hallgatva körben mozog. Fokentént, a mint a zene gyorsabb ütemű és hangosabb lesz, izgatottsága is növekszik. Néha, hogy mielőbb örvöngővé legyen, összeszurkálja és vagdalja a testét, míg vére foly, roppant ostonnal veri magát, égő fáklját szorít a melléhez, a sebeiből folyó vért iszsza vagy az áldozat vérére szopja, a mint a lefejezett kecske nyakát ajkaihoz szorítja. Azután, mintha egyszerre új életre tett volna szert, elkezdi rázni csengetyűkkel teleaggatott pálcáját és gyors, vad, szabálytalan lépésekben táncol. Egyszerre leszáll a szellem, az örvöngő hörög és merevül néz; a szellem már most teljesen birtokába vette s habár a táncos még tud beszélni és mozogni, csak a szellem akaratát követi; saját külön öntudata elveszett. A körülálló a szellem leszállását egy hosszú kiáltással vagy egy sajtáságos rezgő hanggal jelzik, a melyet vagy a kézzel és nyelvvel, vagy csak ez utóbbival idéznek elő. A szellemtáncost most mindenki úgy tekinti, mintegy köztük levő istenséget. A körülálló tiszteletteljesen intézik hozzá kérdéseiket, betegség-

gökre, szükségleteikre, rokonaik hogylétére. szóval mindarra nézve, a miben csak az emberi ismeretet meghaladó tudás segíthet.»

77. Mien alatt Birma vagy Ava királyság, Bengala alatt pedig Bengalia értendő.

78. Vocsan a mai Jungcsangfu.

79. A mai Tagung a felső Iravaddinál az éjsz. szél. 23° 30' alatt.

80. Hogy a Kublaj udvarában levő bűvészek hódították volna meg Ava királyságot — nem kell komolyan vennünk. Valószínű azonban, hogy az avai bűvészek a nagy khán előtt oly élénk színekkel festették országuk gazlagságát, hogy ez nem késett intézkedéseket tenni annak meghódítására. A bűvészek seregének vezetőikül is szolgálhattak.

81. Manzi «barbárok fiait» jelent; e néven nevezték a kathajiak, éjszaki Sina lakói, a Hoanghotól délre lakó déli sinaiakat és tartományukat; ide csak később jutott el a sinai műveltség.

82. Kinszenek (= főváros) mai neve Hangeseufu; alább Marco Polo leírja. Hangeseufu ma is Sina egyik legnagyobb városa; lakóit egy millióra becsülik s e tekintetben csak Peking mulja felül. Különösen selyemszövetekkel és prémekkel üz nagy kereskedést. A mai városnak kerülete két mérföld, fallal van körülvéve, házai alacsonyak, utcái szűkek, de kövezettek; a főutcákon mindenütt a házak elejét rakó helyek foglalják el, melyeknek némelyike igazi pompában díszelg.

83. Marco Polo az első európai, a ki ezen szokásról tudósít, mely maig is fennmaradt. A sinai törvény nem engedi ugyan meg a gyermek elhagyását s így közvetett meggyilkolását; de a sinaiak azon nézete, hogy az atya családjának föltétlen ura, nem engedi meg, hogy azon szülő, ki gyermekét elhagyja, szigorúan bünhődjék.

84. Szajanfu a mai Szjangjangfu.

85. A Marco Polo megemlítette tó a Szihu, melynek szép környékét újkori utazók sem győzik eléggé dicsérni. «E hely még reánk idegenekre is különös vonzó erőt gyakorolt... de a sinai valódi paradicsomnak tartja», — mondja Gardner. Marco Polo a várost, valamint Szihu tavát túlságos nagynak mondja; a mérföldek alatt alkalmasint li-ket (sinai mérték = körülbelül hatvan meter) kell értenünk.

86. Lásd erre vonatkozólag a 61. jegyzetet.

87. Kinszének leírása talált Európában legkevésbé hitelre;

valószínűleg mert hozzá hasonló nagy város akkor a mi földrészekön nem volt.

88. Egy velencei aranyforintnak (zecchino veneto) értéke (Pauthier szerint) körülbelül 3 frt 60 kr., s így az 5 600,000 arany-
nak értéke 22.160,000 frtot tenne ki, a mi körülbelül megegyezik
az azon korból származó hivatalos sinai kimutatással, mely a
sóból befolyó évi jövelemet 20,000.000 frtra teszi. Mivel azonban
mindkét tétel sinai papirpénzre vezetendő vissza, mely az arany-
nak felét tette ki; a Kinszében befolyó sójövédelmet 10,000.000
frtra (aranyban) tehetjük.

89. Fudzsu, a Fuceu, Fokien kerületnek volt fővárosa; e
kerületet akkor Kienknak is nevezték, mely névből lett Csonka.

90. Zajton a mai Csiuancsau fu vagy másképen Csincsau.

91. Zipangu, illetőleg Zsipenkunak (a felkelő nap országá-
nak) nevezték a sinaiak Japánt.

92. Csamba alatt a mostani Kosinsinát kell értenünk.

93. Kis-Javának nevezi Marco Polo Szumatra szigetét.

94. Szumatra szigetén laknak a batták, kikre Marco Polo
itt céloz. E nép maig is emberevő, sőt bizonyos esetekben szo-
kásaik és törvényeik által az emberevésre kötelezve is vannak;
gy azon ellenséget, a kit városán kívül nyílt esatában elfognak,
a kémekeket és árulókat elevenen fel kell falniok; ez utóbbiak
azonban fejenként 60 dollárért (egy dollár = két forint) megvál-
thatják magukat.

95. A fa, melyből az italt készítik, az Areng Sacchari-
era; hasonlít a datolyapálmához, csakhogy kevésbé karsú,
lombosabb és durvább.

96. A monda, hogy farkos emberek vannak, már az ókorban
megvolt; Ktesias említi először. E monda a legújabb korig fenn-
tartotta magát, legutóbb a nyaun-nyamokról, a felső Nilus vidé-
kének népéről mondták, hogy farkuk van; hitelre is talált az
mindaddig, míg Schweinfurth érdemes német utazó az ellenkező-
ről meg nem győzte a világot s kiderítette, hogy minek köszön-
heti ezen monda eredetét; e nép ugyanis állati farkot köt a
derekára, a mit azután testrészőknek tartottak azok, a kik csak
messziről látták őket.

97. Gujanában az Esszequibo partján egy sziklában egy roppant
emberi láb nyomai láthatók, melyről a bennszülöttek azt mon-
ják, hogy a nagy szellemnek, melyet ők imádnak, lába nyoma.
Mexikóban a Zempualtepek hegyén mutattak a spanyol hódítók-

nak egy emberi lábnyomot, melyről azt regélték, hogy egy szakálás ember (a mexikóiaknak nem volt szakáluk) járt köztük és az Isten igéjét hirdette, de ők nem hittek neki, meg akarták ölni, ekkor a fentnevezett hegyre menekült s ott hagyta lába nyomát. A Harz-hegységben lóláb nyomát mutogatják, melyet Brunhild lova vágott a sziklába, midőn Bodo üldözései elől menekült. Szent István lova nyomát pedig a veszprémi várhegyen látja a nép. Olyan mondákat, minőkről Marco Polo szól, minden földrészen találunk.

98. Szagamuin, helyesebben Szakjamuni (= Szakja királyi családból származó szent) Buddhának, a róla nevezett vallás alapítójának szanszkrit neve, burkhan pedig mongol szó s annyit jelent, mint Isten, isteni lény.

99. A legenda, melyet Marco Polo Szakjamuniról előad, majdnem szóról szóra megegyezik a buddhistáknak maig fennmaradt legendájával; az eltérés csak abban van, hogy ő élete színhelyét Cejlonba teszi, míg a buddhisták a Gangesztől éjszakra fekvő vidékre az Oudh partjára; ezek szerint Buddha Szuddhohanának, Kapilavasztu fejedelmének volt fia, s miután oly szent életet élt, mint Marco Polo elmondja, nyolcvan éves korában Kuszinarában meghalt.

100. Maabarnak nevezi Marco Polo, a mit mi ma Koromandeli partnak nevezünk.

101. A gyöngyhalászatnál alkalmazott kuruzslókat most már nem hívják abramajanoknak, illetőleg brahmanoknak, a mi azonban nem zárja ki, hogy Marco Polo idejében úgy ne hitták volna; legalább India némely gyémántbányájában maig is brahmanokat alkalmaznak, a kik hivatva vannak a bányaszellemeket kegyesekké tenni.

A gyöngyhalászatot most márciusban és áprilisban üzik.

102. Az özvegyek Indiában a legújabb időkig önként kötötték férjeiket a halálba s rendszeren ugyanazon máglyán égtek el, melyen férjeik hullája. (Lásd 39-ik jegyzetet.) Az angolok ezen esztelen szokást eltiltották.

103. Ez csak India nyugati partjaira illik. A koromandeli parton az esőzés októberben kezdődik.

104. Mutfili a mai Mazulipatam vagy másképen Motupallé, a jelenlegi Madrasz kormányzóságban (presidency), fővárosa volt egy Telingana nevű királyságnak. Marco Polo e főhely nevét a királyságra alkalmazza.

105. Az egykor oly híres Golkondai gyémánttermő helyekről beszél itt Marco Polo. A legenda, melyet hozzáfűz, igen régi; a kereszténység első századaira, sőt talán Herodotosra vezethető vissza.

106. Lar tartomány a mai Guzerat és Konkan éjszaki részét foglalta magában. Az abrajamanok, illetőleg brahmanok nem voltak hivatásszerű kereskedők, hanem papok, orvosok és a nép tanítói.

107. A nesztorianusok vallásuk alapítója Nestorius után vették nevüket. Szerintök Jézus Krisztusban az isteni és emberi természet nem volt egyesítve; Mária gyermeke tehát nem volt Isten, csak ember.

108. Az ambra, melyet illatáért maig is keresnek, a physester nevű hal gyomrának vagy beleinek beteges kiválasztéka.

109. «Szindbad a tengerész» és az «Ezer és egy éjszaka» című regék sok szépet mondanak a Rukh madárról. Utazónk is hallott róla — miután az arról szóló mese Sinában s az arabok közt is el volt terjedve — s azért le is írja. A középkorban a hit, hogy létezik egy ilyen szörnyű nagy madár, általánosan el volt terjedve. Egy középkori arab utazó, Ibn-Batutah, így szól róla: «Már negyvenharmadik napja hajóztunk e tengeren, mikor egyszerre hajnalban körülbelül húsz mérföldnyi távolságra egy hegyet láttunk meg; a szél egyenesen feléje hajtott. A matrózok meghökkentek. «Mi nem vagyunk szárazföld közelében — mondák — s hegyet e tengerben nem ismerünk. Ha a szél meg nem fordul, mindnyájan el vagyunk veszve.» Ekkor mindnyájan imába merültünk. . . . Mikor a szél egy kissé lecsöndesült, a hegy magasan a levegőben volt s mi láttuk közte és a tenger között a fölkelő napot. E fölött még jobban megijedtünk; én láttam, hogy a matrózok sírnak s egymástól búcsút vesznek. «Mi hát a bajotok?» kérdeztem tőlük. «Bizonyosak vagyunk benne, — volt a válaszuk, — hogy a mit mi hegynak néztünk, az a Rukh; ha észrevesz bennünket, mindnyájan elvesztünk. . . . Végre a hatalmas Isten kegyelmet gyakorolt irántunk s kedvező szelet küldött, a mely bennünket elterel amaz iránytól, melyben a Rukh volt s így mi nem láthattuk, s valódi alakjával sem ismerkedhettünk meg».

110. Zangebar, vagy a mint most nevezzük Zanzibar, maig s egyik fő kereskedelmi helye az elefántcsontnak, mint kereskedelmi cikknek.

111. Nagy Törökország alatt a mai Turkesztant kell értenünk.

